

ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Νέα Παιδαγωγική-Σχολική Πράξη

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΧΑΡΗΣ ΠΑΤΣΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

Εύριπίδου Σούρα :	Αί παιδαγωγικά ιδέαι του Fénélon . .	257
Γ. Βουτσίνου :	Ο Ίωάννης Χρυσόστομος ως παιδαγωγός .	262
Κώστα Ι. Τζόβα :	Τζών Ντιούι ὁ φιλόσοφος καὶ παιδαγωγός	265
Ad. Ferrière :	Τὸ σημερινὸ σχολεῖο—κριτικὴ	270
Δημητρίου Πλιάκου :	Παιδαγ. ἐπίδραση τοῦ παραδείγματος	274
Σ. Παπαδάκη :	Τὸ «παιδί» πρόβλημα καὶ τὸ «πρόβλημα» παιδί	278
Ἀθανασ. Τσολοδήμου :	Ἐπιδιώξεις ἀγροτικῆς σχολ. πράξεως	279
Ι. Χαρολαμποπούλου :	Τὰ «φοβιτσάρικα» παιδιά	281
Γεωργίου Ρούσκα :	Ἡ ἐπίδραση τοῦ οἴκου γεν. περιβάλλοντος	283
Εὐαγ. Χορμόβα :	Ὅρθη διαπαιδαγώγησις τοῦ παιδιοῦ . .	288
Ρήνας Διαμαντῆ :	Ἀφόρμησις τὸ ἔναυσμα τῆς διλίας . .	289
Γ. Κουλούκη :	Ὑλὴ καὶ μέθοδος	290
Χρυσ. Ζήση :	Παιγνιώδης μορφή ἐπαναλήψεως στὴν ἱστορίαν	292
Réné Ozouf :	Ἡ Δίλεια τῆς Γεωγραφίας	293
Εὐστ. Ἀθανασιάδης :	Ἡ κρίσις τοῦ βιβλίου	298
Στέλιου Βιλανάκη :	Γιὰ τὸ νέο δάσκαλο	299
Ἀθανασίου Γκρόζα :	Εἰκόνες ἀπὸ τὸ ἀγροτικὸν σχολεῖον . .	301

ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΩΣ ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ

- ◆ Μὲ ἐξαιρετικὴ ἱκανοποίηση καὶ χαρὰ ἀναγγέλλομε ὅτι ὁ ἐκδοτικὸς μας οἶκος ἔδωκε σὲ κυκλοφορίαν τὸ γνωστὸ σὲ ὅλους ἐβδομαδιαῖο περιοδικὸν «ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΟ», ποὺ ἐξέδιδε ἄλλοτε ὁ Ἀρχ. Ἐκδ. Δ. Δημητράκου.
- ◆ Παρακαλοῦμε ὅλους τοὺς συναδέλφους νὰ συστήσουν στοὺς μαθητὰς των τὸ θρυλικὸν «ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΟ», ποὺ θὰ σταθῇ πολὺτιμος σύντροφος καὶ βοηθὸς στὴ μορφωτικὴ προσπάθεια τῆς νεολαίας μας.
- ◆ Τὸ «ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΟ», καταπληκτικὸν σὲ ὕλη καὶ ἐμφάνισιν. 40 πολὺχρωμες σελίδες — 400 θέματα — Δραχ. 4

ΕΤΟΣ Η'.

ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1958

ΤΕΥΧΗ 91 - 92

ΑΘΗΝΑΙ

• ΣΟΚΡΑΤΟΥΣ 37

‘ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ,
ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΑΘΗΝΑΙ, ΣΤΑΔΙΟΥ 48

ΧΡΟΝΟΣ Η' — ΑΡΙΘ. 91-92
ΜΑΡΤΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1958

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Για τα σχολεία: Έτησια δρχ. 100
Για τους εκπαιδευτικούς: » 80

Διευθύνσεις συμφώνως τῷ Α.Ν. 1092/1948
Έκδοτης—Διευθυντής: Χάρης Πάτσης
Κατοικία: Προμπονά 13, τέarma Πατησίων
Τυπογραφείον: Ι. Άλευροπούλου
Άγρησιλάου 23α

‘ECOLE NOUVELLE,
REVUE MENSUELLE DE PÉDAGOGIE
ATHÈNES, STADIΟΥ

ANNEE VIII' — NUMERO 91-92
MARS - AVRIL 1958

ABONNEMENT

Pour les écoles: d'un an dr. 100
Pour les instituteurs: d'un an » 80

Άλληλογραφία και έμβάσματα
κ. Χάρην Πάτην
Σταδίου 48 Άθήναι—Τηλ. 36.188
(Χειρόγραφα δέν επιστρέφονται)

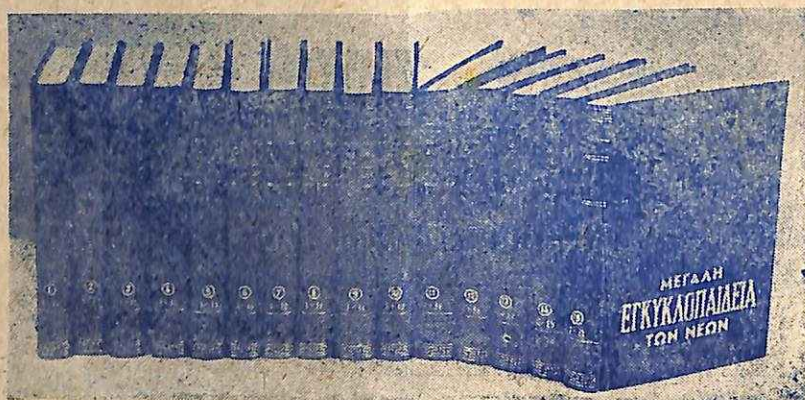
ΜΕΓΑΛΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

Έκυκλοφόρησαν οί έφτά πρώτοι τόμοι. Όλόκληρον
τό έργο μαζί με τόν τόμο ΕΛΛΑΣ αποτελείται από 15 τόμους

Έκαστος τόμος χρυσόδετος δραχμές 120
Τιμή ολόκληρου του έργου (τόμος προς τόμον) 1800
Μετρητοίς ολόκληρο τό έργον δραχμές 1500

- Μελλοντικά ή άξία ολόκληρου του έργου θα αύξηθῇ.
- Έπωφεληθήτε τῆς εύκαιρίας νά τό άποκτήσετε με τῇ μικρῇ αὐτῇ άρχικῇ τιμῇ.
- Οί σχολικῆς Έφορεῖς προπληρώνουν ολόκληρο τό έργο και παραλαμβάνουν τούς πρώτους έφτά έκδοθέντας τόμους, τούς δέ ύπολοίπους, έφόσον τό προπληρώσαν, τούς παραλαμβάνουν με τῇν αὐτῇ τιμῇ, έναν προς έναν καθός δά έκδίδονται.
- Οί διδάσκαλοι, οί γονεῖς και οί μαθηταί δύνανται νά προμηθεύωνται τό έργον είτε ολόκληρο είτε τόμον προς τόμον με τῇν κάθε φορά τρέχουσάν άξίαν του. Όσοι τό προπληρώσουν έξασφαλίζουν με 1500 δραχ. ολόκληρο τό έργο ανεξάρτητα από τῇ μελλοντικῇ τιμῇ του.
- Ό τόμος ΕΛΛΑΣ δά έκδοθῇ τελευταῖος και δά εἶναι μιᾷ πρωτοφανῆς έκδοση.

ΕΓΓΡΑΦΗΤΕ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ ΣΤΗ Μ.Ε.Ν.—ΕΓΓΡΑΨΑΤΕ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ
ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΑΣ — ΤΟΥΣ ΓΝΩΣΤΟΥΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΥΣ ΣΑΣ

‘‘ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΧΑΡΗΣ ΠΑΤΣΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ — ΣΤΑΔΙΟΥ 48 — ΤΗΛΕΦ. 58.417

ΕΤΟΣ 8ον

ΜΑΡΤΙΟΣ—ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1958

ΤΕΥΧΟΣ 91-92

ΓΑΛΛΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

**ΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ FENELON
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ**

Υπό

ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ΣΟΥΡΛΑ, Παιδαγωγού

Τίποτε δέν εἶναι πύδ παρημελημένο
άπό τῇν άγωγή τῶν κοριτσιῶν.
FÉNELON 1)

I

Fénelon — Ένας δραματιστής Παιδαγωγός και Κοινωνιολόγος του 17ου αἰῶνος και ένας Παιδαγωγός τῆς γυναικείας εφηβικής ηλικίας.

Έκείνος όστις στά 1678 έπεφορτίστηκε από τόν Άρχιεπίσκοπον τῶν Παρισίων νά αναλάβῃ τῇν άγωγήν τῶν νεαρῶν κοριτσιῶν και ό Όποιος ύστερα από 9 εἰτῶν πείραν (1678—1687) πού απέκτησε διαπαιδαγωγώντας και μορφώνοντας τῇν γυναικείαν εφηβικήν ψυχήν, εἰδημοσίευσε τά άποτελέσματα του παιδαγωγικοῦ του πειραματισμοῦ εἰς μίαν πραγματείαν του πού τῇν επέγραψε «Περί τῆς Άγωγῆς τῶν κοριτσιῶν» 2) και εἰς τῇν όποίαν παρέχει χρήσιμες συμβουλές εἰς τās Μητέρας, ξεπερνώντας μάλιστα με τῇν βαθύτητα τῶν ιδεῶν του σε πολλά σημεῖα και τῇν σύγχρονον Παιδαγωγικήν.

Fénelon — Έκείνος όστις θεμενός με τῇν μελέτην τῆς Έλληνικῆς και Λατινικῆς αρχαιότητος μνημονεύει εἰς τά έργα του τούς Έλληνες και Λατίνους Κλασσικούς συγγραφείς για τούς όπούους ό ένθουσιασμός του εγγίζει τά όρια τῆς λατρείας, ιδιαιτέρως δέ διά τόν Ίερὸν Αὐγουστίνον, διά τόν Δημοσθένην, τόν Όράτιον και τόν Βιργίλιον.

Έκείνος όστις στά φιλολογικά δοκίμιά του άτινα μάς εἰγκατέλειπε τά επένδυσε — όπως παρατηρεῖ ό Abbé de Saint-Pierre — με ύψηλούς στοχασμούς, με λεπτήν πνοήν και με ένα ύφος χαρίεν και ικανόν ώστε νά άρέση εἰς τούς αναγνώστας, ένῶ ταυτόχρονα τούς διδάσκει και τούς διαπαιδαγωγεί.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

1) Rien n'est plus négligé que l'éducation des filles.
2) Fénelon, Traité de l'éducation des filles, Fénelon 1687.

ΜΗΤΕΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕ ΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ

ΗΜΕΡΟΜ.

ΑΡΙΘ.

Κ. Κονδιδου
20-7-90
44436

Ἐκεῖνος ὅστις εἰς τὰς περὶ τῆς ἱστορικῆς συγγραφῆς ἀπόψεις του ἀποφαίνεται γιὰ τὴν ἀξίαν τῆς κυριαρχίας εἰς τὴν ἱστορικὴν περιγραφὴν τοῦ τοπικοῦ χρώματος¹⁾ καὶ τῆς πατριδογνωστικῆς πνοῆς, καὶ ταυτοχρόνως πρεσβεύει καὶ διακηρύσσει ὅτι ἡ Ἱστορία εἶναι ἐκείνη ποὺ μᾶς διδάσκει τὰ μεγάλα παραδείγματα πρὸς μίμῃσιν, ἡ Ἱστορία εἶναι ἐκείνη ποὺ καυτηριάζει τοὺς κακοὺς γιὰ τὸν φρονηματισμὸν τῆς νεολαίας καὶ ἡ Ἱστορία τέλος εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐξηγεῖ τοὺς δρόμους ἀπὸ τοὺς ὁποίους πέρασαν οἱ διάφοροι λαοὶ γιὰ νὰ μεταπέσουν ἀπὸ μιὰ πανάρχαια μορφὴ διοικήσεως σὲ κάποια ἄλλη πὺδ συγχρονισμένη.

Γιὰ νὰ διαπαιδαγωγῇ ὁμοῦς ἡ Ἱστορία, πρέπει τὰ ἱστορικὰ ἐγχειρίδια ποὺ χρησιμοποιοῦμε στὰ σχολεῖα νὰ εἶναι — κατὰ τὸν διάσημον αὐτὸν Ἀρχιεπίσκοπον τοῦ Cambrai — συντεταγμένα μὲ κάποια πνοὴ ποιητικὴ ποὺ νὰ ἐγγίξῃ τὰ ὅρια ἐνὸς ἐπικοῦ ποιήματος²⁾.

F é n e l o n . . . Ἐκεῖνος ὅστις στὰ 1689 τῇ συστάσει τῆς Mme de Maintenon ἐξελέγη ἀπὸ τὸν Louis XIV ὡς Παιδαγωγὸς τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Ἀυτοκράτορος, δηλαδὴ τοῦ Δουκὸς τῆς Βουργουνδίας ὁ ὁποῖος ἦταν ἀτιθάσσου χαρακτῆρος.

Χάριν δὲ αὐτοῦ συνέταξε καὶ τὴν γνωστὴν πραγματεῖαν του «*Δί περιπέτεια τοῦ Τηλεμάχου*»³⁾.

Ἄλλ' ὅς δοῦμε τώρα ἐν συντομίᾳ τὶς παιδαγωγικὰς του ιδέας γιὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν κοριτσιῶν.

II

Εἰς τὴν περίφημον πραγματεῖαν του περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν κοριτσιῶν ὁ Fénelon ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ *συνήθεια* καὶ οἱ *ιδιοτροπίες* τῶν Μητέρων εἶναι ἐκεῖνα τὰ δεδομένα ποὺ κανονίζουν συχνὰ τὸ πᾶν σχετικὰ μὲ τὴν ἀγωγὴν τῶν κοριτσιῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ὑποστηρίζει ὅτι πρέπει νὰ φοβᾶται τις καὶ νὰ ἔχῃ ἐπιφυλάξεις μήπως μὲ τὴν μόρφωση ποὺ δίδομε στὰ κορίτσια τὰ *φκιάνομε τύπους γελοίων σοφῶν*.

Εἶναι γεγονὸς — παρατηρεῖ ὁ οἰστορηλάτης αὐτὸς Παιδαγωγὸς — ὅτι ἡ γυναικεία φύση εἶναι περισσότερο περιέργη ἀπὸ τὴν ἀνδρικήν, πάντως ὁμοῦς οἱ γυναῖκες ἔχουν νὰ ἐπιτελέσουν καθήκοντα ποὺ εἶναι οὔτε πολὺ οὔτε λίγο αὐτὰ ταῦτα τὰ θεμέλια γιὰ ὅλον τὸν ἀνθρώπινον βίον, γιὰτὶ οἱ γυναῖκες εἶναι ἐκεῖνες ποὺ διαδραματίζουν τὸν σπουδαιότερον καὶ σημαντικώτερον ρόλον γύρω ἀπὸ τὴν διαμόρφωσιν τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν ἡθῶν σχεδὸν σὲ ὅλον τὸν κόσμον.

Κανένας δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν ἀτμόσφαιρα τὴν οἰκογενειακὴν μὲ μιὰ φροντίδα στοργικὴν ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γυναικείαν φύσιν, ἡ ὁποία ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φυσικὴν τῆς κυριαρχίαν εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ σπιτιοῦ, διαθέτει ἐπὶ πλέον τὸ προσόν νὰ εἶναι ἐκ γενετῆς *στοργικὴ, προσεκτικὴ* στὶς λεπτομέρειες, *εὐγενικὴ, ἐπαγωγός, φιλόπονος καὶ πειστικὴ*.

Ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἓνα φανταστικὸν ὁμοίωμα ἀλλὰ τὸ σύνολον ὅλων τῶν οἰκογενειῶν.

Εἶναι βέβαιον πῶς ἡ ἐσφαλμένη ἀγωγή τῶν γυναικῶν κάνει περισσότερο κακὸ παρὰ ἡ τοιαύτη τῶν ἀνδρῶν, γιὰτὶ ὅλες οἱ ἀταξίες τῶν ἀνδρῶν προέρχονται συνήθως ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένην ἀγωγὴν ποὺ πῆραν ἀπὸ τὶς Μητέρας τους καὶ ἀπὸ πάθῃ τὰ ὁποῖα ἄλλες γυναῖκες τοὺς ἐνέπνευσαν σὲ μιὰ ἡλικία προχωρημένη.

1) Couleur locale.

2) L'histoire doit en ce point ressembler un peu au poème epique.

3) Fénelon, Les Aventures de Télémaque, Fénelon 1699.

Καὶ ἐντοπίζοντας τὸ ζήτημα εἰδικὰ στὴν Ἀγωγὴν τῶν κοριτσιῶν, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς :

Τὰ κορίτσια ποὺ πῆραν ἐσφαλμένη Ἀγωγὴν καὶ ἔχουν μίαν ἀδεξιότητα προσαρμογῆς ἔχουν μίαν *φαντασίαν παραπλανητικὴν*.

Ἀπὸ ἑλλειψιν σταθερᾶς τροφῆς ἡ περιέργειά των στρέφεται μὲ πάθος πρὸς ἀντικείμενα ἀνωφελῆ, κενόδοξα καὶ ἐπικίνδυνα.

Διαβάζον ὅλα τὰ βιβλία ποὺμποροῦν νὰ ὑποθάλουν τὴν ματαιοδοξία τους, ἐνδιαφέρονται δὲ μὲ πάθος διὰ τὰ μυθιστορήματα, διὰ διηγῆσεις περιπετειώδεις καὶ χιμαιρικὰς ἀναμεμιγμένας πολλὰς φορὲς μὲ ἔρωτας βεβήλους καὶ ἀνοσίους καὶ συνη-

Ὁ Fénelon

θίζουν ἔτσι στὴν πομπώδη καὶ στομφώδη γλῶσσα τῶν ἡρώων καὶ τῶν ἡρωίδων τοῦ μυθιστορήματος.

Ἐνα κορίτσι ποὺ αἰχμαλωτίστηκε ἀπὸ τὸ θέλημα τοιούτων ἀναγνώσμάτων παραμένει ἐκθαμβὸν καὶ ἐκπλήσσεται γιὰτὶ δὲν μπορεῖ νὰ βρῇ στὴν τριγύρω του πραγματικότητα πρόσωπα ποὺ νὰ μοιάζουν μὲ τοὺς ἥρωας τῶν μυθιστορημάτων.

Πολλὰ ἀπὸ τὰ κορίτσια αὐτὰ θὰ θέλανε νὰ ζοῦν σὰν οἱ φανταστικὲς Πριγκήπισσες ποὺ συνήντησαν στὰ μυθιστορήματα πάντοτε θελκτικὲς, πάντοτε λατρευτές, πάντοτε ἀπηλλαγμένες ἀπὸ ὅλες τὶς ἀνάγκες.

Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι μεγάλη ἡ ἀπογοήτευσίς ποὺ δοκιμάζουσε μερικὰ κορίτσια,

όταν πρόκειται να κατέλθουν από την σφαίραν των ήρωϊδων, εις τις λεπτομέρειες της καλής οικοκυράς.

Τὸ ὁρθὸν πνεῦμα γίγρω ἀπὸ τὴν ἀγωγὴν τῶν κοριτσιῶν στηρίζεται στὸν ἐξοβελισμόν τῆς φλυαρίας, στὴν ἀποφυγὴν συναναστροφῆς μὲ ἀνθρώπους θορυβοποιούς καθὼς καὶ στὴν δυσπιστίαν ποὺ πρέπει νὰ τρέφουν γύρω ἀπὸ λόγια ἀπατηλά.

Τίποτε δὲν εἶναι ὠραιότερο καὶ πιὸ ταιριαστὸ γιὰ ἓνα κορίτσι ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι πάντοτε ἡρεμο καὶ νὰ βρίσκεται σὲ ἁρμονία μὲ τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ νὰ μὴ τρέφεται πρὸ παντὸς μὲ φαντασιοπληξίες.

Οἱ καλοὶ τρόποι καὶ ἡ λεπτὴ καὶ εὐγενικὴ συμπεριφορὰ εἶναι τὰ στολίδια τὰ πραγματικὰ καὶ ἓνας πραγματικὸς φωτιστέφανος γιὰ τὰ καλὰ κορίτσια.

Πιστεύω πὼς οἱ ἀνωτέρω γνῶμες τοῦ Fénelon γύρω ἀπὸ τὴν ἀγωγὴν τῶν κοριτσιῶν εἶναι ἀρκετὲς γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσουν ἐκεῖνο ποὺ ὅλοι οἱ σύγχρονοι Κριτικοὶ τοῦ προσυπογράφουν εἰς τὸ ἐνεργητικόν του, πὼς δηλαδὴ μὲ τὴν βαθύτητα τῶν ἰδεῶν τοῦ ξεπερνάει σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ τὴν σύγχρονον Παιδαγωγικὴν ἡ ὁποία μὲ ἀνυπόκριτον ἐνθουσιασμόν ἀγκαλιάζει τις ἰδέες του.

Ἄλλ' ὁ οἰστρηλάτος καὶ παράδοξος αὐτὸς Παιδαγωγὸς γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτωρ — ὁ Louis XIV — ἔλεγε στοὺς ἀδελφούς του, πὼς δηλαδὴ ὁ Fénelon ἦτανε τὸ πιὸ χιμαιρικὸ πνεῦμα τοῦ βασιλείου του¹⁾.

Ἄλλ' ὁ παιδαγωγικὸς μας πειρασμὸς δὲν σταματᾷ ἕως ἐδῶ.

Ἡ παράθεση καὶ μερικῶν ἀκόμη ἀφοριστικῶν παιδαγωγικῶν τοῦ ἀξιωματῶν θὰ πείσῃ τοὺς ἀναγνώστας ὅτι ὁ ἐπιβλητικὸς καὶ σαγηνευτικὸς αὐτὸς Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Cambrai διατυπώνει καὶ γενικώτερες παιδαγωγικὰς ἰδέες γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καθόλου μόρφωσιν τῶν παιδιῶν, ἰδέες ὅμως ποὺ θυμίζουν ἀπόψεις τοῦ νεωτέρου σχολείου ἐργασίας.

Ἄς ἀκούσωμε μερικὰς :

Ὁ ἐγκέφαλος τῶν παιδιῶν μοιάζει μὲ μιὰ λαμπάδα ἀναμμένη, ἀλλ' ἐκτεθειμένη εἰς τὸν ἀνεμον. Τὸ φῶς ταλαντεύεται πάντοτε²⁾.

Ἀφήστε τὰ παιδιὰ νὰ παίξουν καὶ φροντίζετε νὰ συνδυάζετε τὴν διδασκαλίαν μὲ τὸ παίγνιδι³⁾.

Ἀποφεύγετε νὰ καταπονεῖτε τὰ παιδιὰ μὲ μιὰ ἀδιάκριτον ἀκριβειαν. Ποτὲ νὰ μὴ παίρνενε ὕψος αὐστηρόν, ἐπιτακτικόν καὶ ὑπεροπτικόν σὲ τρόπον ὥστε νὰ τρομάζουν τὰ παιδιὰ.

Ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ εἰλικρίνεια εἶναι γιὰ τὴν ἀγωγὴν τῶν παιδιῶν περισσότερον ὠφέλιμος παρὰ ἡ αὐστηρὰ καὶ ἀκαμπτος διδασκαλικὴ κυριαρχία.

Νὰ μὴ λέτε ποτὲ στὸ παιδί τὸ σφάλμα τοῦ, χωρὶς ταυτοχρόνως νὰ προσθέτετε καὶ κατ', ποὺ θὰ ἐπιτρέψῃ σ' αὐτὸ ὥστε νὰ διορθώσῃ μόνο του τὸ σφάλμα τοῦ.

Πρέπει πάντοτε νὰ κάμετε χρῆσιν μιᾶς συμπεριφορᾶς ὅχι συγκεκριμένης ἀλλὰ χαρούμενης καὶ περιβεβλημένης τόνον οἰκογενειακῆς ἀτμοσφαίρας, χωρὶς μικροπρέπειες καὶ χαμέρπειες, ἓνας τέτοιος δὲ ἀκριβῶς τόνος οἰκογενειακῆς συμπεριφορᾶς θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ πεισθῇτε ὅτι τὰ παιδιὰ θὰ σὰς ἐκδηλώνονται μὲ ὅλη τους τὴν φυσικότητα, ὅποτε βεβαίως μορεῖτε νὰ τὰ γνωρίσετε κατὰ βάθος μὲ ὅλες τις προδιαθέσεις τους.

Σταματοῦμε εἰς τὸν πειρασμόν τὸν παιδαγωγικόν ποὺ παρεσύρθημεν, καὶ πι-

1) Louis XIV disait de Fénelon que l'était l'esprit le plus chimerique de son royaume.

2) Le cerveau des enfants est conserne une bougie allumée dans un lieu exposé au vent. La lumière vacille toujours. (Fénelon).

3) Laissez - jouer un enfant et mêtez l'instruction avec le jeu. (Fénelon).

στεύωμεν οἱ ἀναγνώστες νὰ μᾶς δικαιώσουν γιὰ τοιοῦτον εἶδους παιδαγωγικὰς ἀταξίες ποὺ διατρέττομεν εἰς τὰ ἐκάστοτε δημοσιεύματά μας.

III

Ἐτελειώσαμε. . .

Πρὶν ἢ ὅμως κλείσωμεν μὲ τὴν παρένθεσιν ἐνὸς πορτραίτου γιὰ τὸν Fénelon ποὺ παρέθεσε στὰ Ἀπομνημονεύματά του ὁ Δοῦξ τοῦ Sain-Simon (1675—1755), ἃς ἀκούσωμε καὶ μιὰ τελευταίαν ὑποθήκην τοῦ ποὺ δὲν ἔχει σχέση μόνον γύρω ἀπὸ τὴν ἀγωγὴν τῶν κοριτσιῶν ἀλλὰ ἐγκλείει καὶ γενικώτερον κύρος.

«Δυσπιστεῖτε — λέγει ὁ Fénelon — γιὰ τὰ ὠραῖα λόγια τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ποὺ καυχῶνται πὼς εἶναι ἐνάρετοι, νὰ τοὺς κρίνετε ἀπὸ τὰ ἔργα τους καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ λόγια τους»¹⁾.

Καὶ ἐν κατακλείδι ἃς ἐπιτρατῇ ἡδὴ καὶ ἡ παράθεση τοῦ πορτραίτου τοῦ, ὅπερ ἐφιλοτέχνησεν ὁ Δοῦξ τοῦ Sain-Simon.

Ἄς τὸ ἀκούσωμε ἐν συντομίᾳ.

Fénelon — «Ἐνας καλοκαμωμένος ἄνδρας μὲ μεγάλη μύτη, μὲ μάτια ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔβγαιναν σὰν χεῖμαρροι φωτιά καὶ ἓνα σπινθηροβόλον πνεῦμα.

Μιὰ φυσιογνωμία τέτοια ποὺ ποτέ μου δὲν ἀντίκρισα νὰ ἔχῃ παρομοίαν της, μιὰ φυσιογνωμία δηλαδὴ ποὺ ἔστω καὶ μιὰ φορὰ ἐὰν τὴν ἀντίκριζες, ἦτανε ἀδύνατον νὰ τὴν ξεχάσης.

Ἐνέκλειε σοβαρότητα καὶ γενναιοψυχίαν. Ἐμενες μὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀντίκριζες συγχρόνως καὶ εἶχες μπροστά σου τὸν σοφόν, τὸν Ἐπίσκοπον, τὸν Ἀρχοντα.

Ἡ λεπτότης τοῦ, τὸ σπινθηροβόλον πνεῦμά του, ἡ χάρις τοῦ καὶ πρὸ παντὸς ἡ εὐγένειά του ἠχημαλῶτιζαν.

Χρειαζόντανε νὰ καταβάλῃς προσπάθειαν ὥστε νὰ παύσης νὰ τὸν ἀτενίζης²⁾.

Ὅλα αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά του ἦτανε χτυπητά, ἦτανε συνδυασμένα μὲ μιὰ ἁρμονία ἐκδηλῇ καὶ ἐπιβλητικῇ. Οἱ καλοὶ τρόποι του ἀνταποκρινόντανε μὲ τὴν ἴδια ἀναλογία καθὼς καὶ ἡ προτίμησή του εἰς ὅλας τὰς συναναστροφάς. Ἦτανε ὁ ἄνθρωπος ποὺ δὲν ἤθελε νὰ δεῖξῃ πνεῦμα μεγαλύτερον, ἀπὸ τὸ πνεῦμα ἐκείνων μὲ τοὺς ὁποίους συνωμίλει, ἦτανε ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἦτανε στὴ διάθεση τοῦ καθενός.

Αὐτὰ τὰ προσόντα τοῦ ἐκράτησαν κοντὰ τοῦ ὅλους τοὺς φίλους τοῦ κατ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του.

Ἦτανε μὲ λίγα λόγια ἓνα διαυγὲς πνεῦμα καὶ ἓνας μέγας ἄνθρωπος.

Αὐτὸ τὸ πορτραῖτο τὸ προσυπογράφει ὁ Δοῦξ τοῦ Sain-Simon, προσθέτοντας ὅτι ὁ Fénelon, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ, ἀνῆκει σὲ πολλοὺς αἰῶνας καὶ ὄχι μόνον στὴν ἐποχὴν τοῦ.

Ἦτανε ὁ ἡθικολόγος Χριστιανὸς ὅστις ἐκφέρει κρίσεις γιὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ, ἦτανε ὁ Παιδαγωγός, ἦτανε ὁ ἔξοχος Ἀναμορφωτής.

ΕΥΡΥΠΙΑΔΗΣ ΣΟΥΡΛΑΣ

1) Détiez-vous de belles paroles des gens qui se vantent d'être vertueux.

Jugez en par leurs actions et non par leurs discours. (Fénelon).

2) Il fallait effort pour cesser de le regarder. (Sain-Simon).

ΟΙΩΑΝΝΗΝΗΣ Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

του κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΟΥΤΣΙΝΟΥ. Μετεκπ. Δ/λου

(Συνέχεια από το προηγούμενο)

Δ'. ΠΕΡΙ ΑΓΩΓΗΣ ΙΔΙΑ

Εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς τὴν ἐπιγραφομένην «περὶ κενοδοξίας καὶ ὅπως δεῖ τοῖς γονεῖς ἀνατρέφωσιν τὰ τέκνα», εἰς τὴν ὁποίαν ὡς προεῖπόμεν, ἀναπτύσσονται λεπτομερῶς καὶ συστηματικῶς αἱ παιδαγωγικαὶ θεωρίαι Του, εἰς πολλὰ σημεῖα ἀκολουθεῖ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας παιδαγωγοὺς καὶ ἰδίᾳ τὸν Πλάτωνα, παραβάλλει τὴν ψυχὴν τοῦ παιδὸς πρὸς πόλιν. Κατὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ παιδὸς οὐδὲν ἄλλο πράττομεν ἢ κτίζομεν πόλιν, ἵνα κατοικήσῃ ὁ Θεός.

Πόλις τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς. Τείχος τῆς πόλεως δὲ εἶναι ὅλον τὸ πνεῦμα. Πολίταις τῆς πόλεως εἶναι τὰ διανοήματα καὶ οἱ λογισμοί.

Οἰκίαι τῶν πολιτῶν εἶναι ὁ ἐγκέφαλος, ἡ καρδία καὶ τὸ ἥπαρ, ἐνθα οὗτοι συζῶσι μετὰ τῶν γονέων αὐτῶν, τοῦτέστι τοῦ λογιστικοῦ (οὐτινος ἀρετὴ μὲν εἶναι ἡ φρόνησις, κακία δὲ ἡ ἀνοία),

τοῦ θυμοειδοῦς (οὐτινος ἀρετὴ μὲν εἶναι ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ ἐπιείκεια, κακία δὲ ἡ θρασυτης καὶ ἡ χαλεπότης), καὶ

τοῦ ἐπιθυμητικοῦ (οὐτινος ἀρετὴ μὲν εἶναι ἡ σωφροσύνη, κακία δὲ ἡ ἀσέλγεια).

Πύλαι τῆς πόλεως εἶναι αἱ πέντε αἰσθήσεις, ἥτοι ἡ γλῶσσα, ἡ ἀκοή, ἡ ὄσφρησις, οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ ἀφή, διὰ τῶν ὁποίων οἱ λογισμοί, ἐρχόμενοι εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ἢ βελτιοῦνται ἢ φθείρονται. Ὅπως ἀποδῇ ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς καλὴ πόλις τοῦ Θεοῦ, οφείλουσιν οἱ πολῖται αὐτῆς, τοῦτέστι τὰ διανοήματα καὶ οἱ λογισμοί, νὰ εἶναι καλοί, ὅπως ἀποβῶσιν ὁμῶς τοιοῦτοι, οφείλομεν νὰ ἐπιτηρώμεν ὅχι μόνον τὰς πύλας τῆς πόλεως, κλείοντες αὐτὰς πρὸ τοῦ κακοῦ καὶ ἀνοίγοντες πρὸ τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς κατοικίας τῶν πολιτῶν, τηροῦντες αὐτὰς ἀγνὰς ἀπὸ πάσης κακίας καὶ τοῦ λογιστικοῦ, καὶ τοῦ θυμοειδοῦς καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ.

Κατὰ ταῦτα, ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος διαίρει τὴν ἀγωγὴν τοῦ παιδὸς εἰς δύο μέρη, εἰς τὴν ἀν αἰσθήσεων ἢ αἰσθητικῶν ὀργάνων, καὶ ἐξωτερικὴν, ἥτις περιλαμβάνει τὴν ἐπιμέλειαν τῶν τριῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, τοῦτέστι τοῦ θυμοειδοῦς, τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καὶ τοῦ λογιστικοῦ.

1. ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΩΝ ΑΙΣΘΗΣΕΩΝ ἢ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ

α) Γλῶσσα. Ὁ Θεὸς Πατὴρ, ὡς πρὸς

τὴν πύλιν τῆς γλώσσης φρονεῖ, ὅτι πρέπει νὰ κατασκευάσωμεν τὰς θύρας αὐτῆς καὶ τοὺς μοχλοὺς οὐχὶ ἀπὸ ξύλου ἢ σίδερα, ἀλλὰ ἀπὸ χρυσόν. Οἱ λόγοι οἱ πρέποντες εἰς τὸν Θεὸν εἶναι τιμιότεροι τοῦ χρυσοῦ. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ παιδεύωμεν τοὺς παῖδας «μὲ λόγια σεμνὰ καὶ εὐσεβῆ καὶ οὐχὶ ὑβριστικούς λόγους καὶ λοιδορῶν καὶ ἀνοήτους». Ἡ αὐστηρὰ ἐπιτήρησις τῆς γλώσσης τοῦ παιδὸς γινόμενη ἐπὶ δύο κατὰ συνέχειαν μῆνας συντελεῖ κατὰ τὸν Θεὸν Πατέρα εἰς τὸ μηδέποτε κακολογεῖν.

6) Ἀκοή. Ὡς πρὸς τὴν πύλιν τῆς ἀκοῆς (ἥτις συγγενεῖται μὲν πρὸς τὴν πύλιν τῆς γλώσσης, καθ' ὅσον ὁ μὴ ἀκούων τὰ αἰσχροῦ, οὐδὲ φθέγγεται αὐτὰ, διαφέρει δὲ αὐτῆς καθ' ὅσον διὰ μὲν τῆς γλώσσης γίνεται ἐξοδος πρὸς τὰ ἔσω, διὰ δὲ τῆς ἀκοῆς γίνεται εἰσοδος τῶν ἔσω), συμβουλεύει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος τὰ ἑξῆς: «Μηδὲν ἄτοπον ἀκουέτωσαν οἱ παῖδες, μήτε παρ' οἰκετῶν, μήτε παρὰ παιδαγωγῶν, μήτε παρὰ τροφῶν, μηδὲ μύθους ἀκουέτωσαν ληρώδεις ἢ γραιῶδεις, ἀλλ' ἀκουέτωσαν διηγήματα ἠθικὰ καὶ ἰδίως θρησκευτικά, συντελούντα πρὸς εὐσέβειαν».

Ὡς πρὸς τὴν διήγησιν παρέχει εἰς τὸν παιδαγωγὸν καὶ ἰδίως εἰς τὸν διδάσκαλον, διδακτικὰς ὁδηγίας, ὧν τὸ κύριον ἀναγνωρίζει ἡ Παιδαγωγικὴ Ἐπιστήμη. Αἱ ὁδηγίαι αὗται, τὰς ὁποίας δίδει, μαρτυροῦσι τὴν βαθεῖαν ψυχολογικὴν ἐρευναν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Ὁφείλομεν λέγει, ὡς ἀκίς διηγώμεθα ἐνώπιον τῶν παιδῶν ὠφέλιμον τινα διήγησιν, νὰ τηρῶμεν τοὺς ἑξῆς κανόνας:

1. Ὅπως καθιστῶμεν τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα διηγούμεθα εἰς τοὺς παῖδας τερπνά, «ᾧστε μὴ ἀποκρίναι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν».

2. Ὅπως καθιστῶμεν τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας συγκεκριμένας διὰ παραδειγμάτων κατὰληπτῶν εἰς τὸν παῖδα.

3. Ὅπως ὑποχρεώνωμεν τὸν παῖδα νὰ διηγῇται καὶ αὐτὸς τὸ διήγημα χωρὶς νὰ ἐξάγῃ μὲν ἡμεῖς τὸν καρπὸν ἐκ τοῦ διηγήματος «οἶδε μὲν γὰρ ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν δεχομένη τὸ διήγημα πρὸ τῆς ἐπεξεργασίας καρποὺς ἀνασκέει πλὴν ἀλλὰ καὶ οὐ εἶπε μετὰ ταῦτα».

4. Ὅπως διακόπτωμεν τὸ διήγημα, ὅταν εἶναι ἐκτεταμένον εἰς ἀρμόδιον μέρος, διότι ἡ διάνοια τοῦ παιδὸς δὲν ἀντέχει εἰς ἐκτεταμένας διηγήσεις.

Τὰς συμβουλὰς ταύτας ἐφαρμόζει ὁ ἴδιος ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ διηγῇ τῆς ἱστορίας τοῦ Κάιν καὶ Ἀβελ, τῆς ὁποίας τὸν καρπὸν συνάγει ὡς ἑξῆς: «ὡρᾶς ὅσον κακὸν καρπὸν φθονεῖν ἀδελφῷ; Ἐκείνος γὰρ πάντα βλάβει καὶ τὰ ἐν κρυπτῷ γινόμενα».

Τὰ θρησκευτικὰ διηγήματα δὲν πρέπει ἀπλῶς νὰ διηγούμεθα κατ' οἶκον ἢ ἐν τῷ σχο-

λεῖω εἰς τὸν παῖδα, ἀλλὰ καὶ νὰ ὁδηγῶμεν αὐτόν, ἵνα ἀκούῃ ταῦτα καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

5. Ὅπως τὰ διηγήματα τὰ φοβερότερα διηγούμεθα εἰς παῖδας μεγαλύτερας ἡλικίας καὶ γενικῶς ἡ ὕλη ἢ παρεχομένη εἰς τοὺς παῖδας νὰ εἶναι ἀνάλογος μετὰ τὴν ἀντιληπτικὴν αὐτὴν δύναμιν «ἀπαλὴ μὲν γὰρ οὖση τῇ διανοίᾳ μὴ τοσοῦτον ἐπιτίθει βάρος, ἵνα μὴ καταπλήξῃ».

6) Ὁ σφρησις. Ὡς πρὸς τὴν πύλιν τῆς ὀσφρήσεως παραινεῖ ὁ θεὸς Χρυσόστομος, ὅπως ἀποφράττωμεν αὐτὴν ἀπὸ μύρων, ἀρωμάτων, ἐκλυόντων «τὸν τόνον τῆς ψυχῆς» ἢ ἀναρριπίζοντων τὰς ἡδονάς, διὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ νευρικοῦ συστήματος.

8) Ὁ φθαλμοί. Ὡς πρὸς τὴν πύλιν τῆς ὀράσεως, ἥτις εἶναι μὲν ὠραιότερα πασῶν, ἀλλὰ καὶ λίαν δυσφύλακτος, συμβουλεύει ὁ ἱερὸς πατὴρ, ὅτι δὲν πρέπει τὸ παιδίον νὰ τὸ πέμπωμεν εἰς τὸ θέατρον, ἵνα μὴ δέξῃται διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν λύμην ὀλοκλήρον, ἀντὶ δὲ τοῦ θεάτρου, λέγει, δείξον εἰς τὸν παῖδα τὸ θαυμάσιον θέατρον τοῦ δημιουργοῦ, ὅλον τὸν οὐρανόν, τὰ ἀστρα, τῆς γῆς τὰ ἄνθη, τοὺς λειμῶνας, ὠραία βιβλία. Μετὰ αὐτά, λέγει, ἅς εὐχαρίστει ὁ παῖς τὰς ὀψεις καὶ μετὰ πολλὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν φέρουν βλάβην.

ε) Ἀφφῆ. Ὡς πρὸς τὴν πύλιν τῆς ἀφῆς, ἥτις δι' ὅλου τοῦ σώματος διήκουσα φαίνεται μὲν κεκλεισμένη, εἶναι ὁμῶς ἀνεπτυγμένη, «πάντα ἐνδον παραπέμπουσα», φρονεῖ ὁ Χρυσόστομος, ὅτι πρέπει νὰ ἀσκῶμεν ταύτην, ὅπως μὴ ἀποδῇ χαλαρὰ καὶ μαλθακή, ἀλλ' εὐρωστος καὶ ἀθλητική.

2) ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΥΜΟΕΙΔΟΥΣ, ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΚΟΥ, ἢ Οἱ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ

α) Θυμοειδής. Ὡς πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ θυμοειδοῦς, φρονεῖ ὁ θεὸς Χρυσόστομος, ὅτι δὲν πρέπει οὔτε παντελῶς νὰ ἐκκόπτωμεν αὐτόν, οὔτε νὰ ἀφήνωμεν νὰ ἐκδηλώνεται πανταχοῦ, ἀλλὰ παιδεύωμεν αὐτοὺς ἐκ πρώτης ἡλικίας, ὅταν μὲν αὐτοὶ ἀδίκωνται, φέρειν, ἀν δὲ τὸν ἀδικούμενον ἴδωσιν, γενναίως ἐπεξίεναι καὶ τῷ καταπονουμένῳ μετὰ τοῦ προσήκοντος ἀμύνειν μέτρον.

Οὕτω ὁ παῖς πρέπει νὰ ἀσκήται εἰς τὸ ὑποφέρειν μὲν τὰς τῶν οἰκετῶν πρὸς αὐτοὺς παρακοάς, ἀμύνεσθαι δὲ κατὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν πρὸς ἄλλους γενομένων πλημμελημάτων. Εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ θυμητικοῦ συντελεῖ ὅχι μόνον τὸ παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ διήγησις πράξεων ἐτέρων ἐξῶν προσώπων, ἅτινα ἐποιήσαντο ὀρθῶν χρῆσιν τοῦ θυμοῦ. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιμέλειαν κατατάσσεται ὁ Θεὸς Πατὴρ καὶ τὴν ἀσκήσιν τοῦ παιδὸς εἰς τὸ νὰ διακονῇ αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ νὰ μὴ ἐπιζητῇ τὴν τῶν ἄλλων θεραπείαν εἰς ὅτι δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ πράξῃ, διότι «τοῦτο καὶ εὐρωστον αὐτόν καὶ ἄτυφον καὶ προσήνη ἐργάζεσθαι».

Εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ θυμοῦ ὑπάγει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος καὶ τὴν ἀσκήσιν τοῦ παιδὸς εἰς τὸ ὑπομένειν τὰς ὑπὸ τῶν δούλων γενομένας ζημίας κατ' οἶκον. Δι' ὃ συμβουλεύει τὸν παιδαγωγὸν τὰ ἑξῆς: «Λέγε τῷ παιδί, ἂν ἴδῃς ἢ γραφίδα ἀπολωλοῖαν ἢ κάλαμον διακλασθέντα ὑπὸ τοῦ οἰκέτου, μὴ ὀργίζου μηδὲ ὕβριση, ἀλλ' ἔσο συγγνωμικός, ἔσο εὐπαραίτητος» οὕτως τῶν μικρῶν καὶ τὰς μεγάλαις οἰσεῖς ζημίας. Ἐκεῖ τοῖνυν τὸ τραχὺ μαλάσσεται τοῦ θυμοῦ· εὐ γὰρ ἴσθι ὅτι ὁ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀργὸς καὶ ἐπιεικής καὶ ἀνὴρ γενόμενος εὐκόλως εἴσει ζημίαν ἅπασαν».

6) Ἐπιθυμητικὸν ἢ ἐπιθυμία. Ὡς πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἢ τῆς ἐπιθυμίας, φρονεῖ ὁ μελῖρρητος ποταμὸς τῆς σοφίας Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅτι πρέπει νὰ ἀπομακρύνωμεν τὸν παῖδα ἀπὸ αἰσχροῦν θεαμάτων καὶ ἀκουσμάτων, μηδὲ νὰ ἐπιτρέπωμεν αὐτῷ τὴν φοίτησιν εἰς τὸ θέατρον, ἀπὶ δὲ τούτων νὰ ἐπιτρέπωμεν εἰς αὐτόν ἄλλας τέρψεις ἀθώας καὶ ἀβλαβεῖς, οἷα εἶναι ἡ ἀκρόασις τερπνῶν μὲν, ἀλλ' ἠθικῶν διηγημάτων, ἡ ἐπίσκεψις ὠραίων λειμῶνων, λαμπρῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν ὁμοίων, ὡς τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐπιμέλειᾳ τῆς ὀράσεως ἐδηλώθη. Εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ κατατάσσεται ὁ ἱερὸς πατὴρ εἰς τὸ νὰ ὑπηρετῇται ὁ παῖς οὐχὶ ὑπὸ νέας, ἀλλὰ προδεδηκῶς παιδείας, ἐπὶ δὲ νὰ ἀκροάται διηγήματα ἀνδρῶν διαπρεψάντων ἐπὶ σωφροσύνῃ.

Ὁμοίως εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιμέλειαν κατατάσσεται τὸ νηστεῖν δις τῆς ἑβδομάδος, κατὰ Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν, καὶ τὸ προσεύχεσθαι μετὰ κατανύξεως καὶ συνεχῶς. Ἡ τοιαύτη σωφροσύνη ἢ ὁποία θὰ γίνῃ εἰς τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιμελείας τέσσεται κατὰ Χρυσόστομον «σεμνοὺς λογισμοὺς».

γ) Λογιστικόν. Διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ λογιστικοῦ, φρονεῖ ὁ ἱερὸς πατὴρ, ὅτι τὴν ἀρετὴν τούτου, τοῦτέστι τὴν φρόνησιν, τὴν κυριωτάτην καὶ δυσχερεστάτην πασῶν τῶν ἀρετῶν, δυνάμεθα νὰ προσάγῃωμεν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς «Ἀρχὴ σοφίος φόβος Κυρίου».

Ὁφείλει, λέγει, ὁ παιδαγωγὸς νὰ ὑπομνήσκῃ κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν παῖδα νὰ φοβῇται τὸν Θεόν, ἄλλον δὲ μηδὲν, εἴτα πρέπει νὰ διδάσκειται ὁ παῖς ποῖα εἶναι ἡ ἀξία τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐπομένως τίνα τούτων πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν καὶ τίνα νὰ περιφρονῶμεν. «Κατὰ ταῦτα, ὁ παῖς, παιδευέσθω μηδὲν ἡγεῖσθαι τὰ χρήματα, μηδὲν δόξαν ἀνθρωπίνην, μηδὲν δυναστείαν, μηδὲν θάνατον, μηδὲν τὴν παρούσαν ζωὴν. Οὕτως ἔσται φρόνιμος».

3) Α ΓΩΓΗ ΤΩΝ ΘΗΛΕΩΝ

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα, ἀναφέρονται διὰ τὴν ἀγωγὴν ἀρρένων τε καὶ θηλέων, ἥτοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

Παρ' ὅλα ταῦτα, συνιστᾷ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ὅτι πρέπει νὰ προσέχωμεν ἰδιαίτερώς τὴν ἀγωγὴν τῶν θηλέων, διὰ τὴν εὐδαιμονίαν,

Hegel τὸν βοήθησαν ἀργότερα νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς δυῖσμούς εἰς τὴν φιλοσοφίαν του.

Μία δευτέρα ἐπίδρασις ἦτο ἡ βιολογία τοῦ Δαρβίνου. Ἐνὺ πλείστοι φιλόσοφοι προσανατόλιζαν τὴς σκέψεις των πρὸς τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην καὶ ἰδίως πρὸς τὴν φυσικο-μαθηματικὴν ἀφόρμῃσιν, ὁ Dewey προσανατόλισε τὰς σκέψεις του πρὸς τὴν ἐξελικτικὴν βιολογίαν. Μερικὰ ἀπὸ τὰ πλέον βασικὰ στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας του—ὀργανισμός, περιβάλλον, ἀνάπτυξις, προσαρμογὴ, ὄργανα προσαρμογῆς—ἐλκουν τὸν πρὸ ἐλευσίν των ἐκ τῆς βιολογίας. Εἶναι ἐξάφθαλμον, ὅτι ἡ φιλοσοφία του πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὡς μία προσπάθεια νὰ ἐπεξεργασθῇ πλήρως καὶ συστηματικῶς τὰ πορίσματα τοῦ νόμου τῆς ἐξελίξεως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ἓνα μέρος τῆς φύσεως, ἀλλὰ ἓνα προῖόν αὐτῆς ἐξ ἴσου.

Ὁ William James βοήθησε τὸν Dewey νὰ δῇ τὸν ἄνθρωπον νοῦν ὡς ἓνα ἐξελισσόμενον περιεχόμενον ἐρεύνης. Εἰς τὴν κλασσικὴν του μελέτην, Ἀρχαὶ Ψυχολογίας, γραφεῖσαν τὸ 1890, ὁ James παραδέχεται, ὅτι δὲν ὑπάρχει ξεχωριστὴ διάνοια, νοημοσύνη, συνειδήσις, ἐργαζόμενα κεχωρισμένως δι' ἓνα ἐνιαῖον ὀργανικὸν σύνολον. Μᾶλλον, ἡ διάνοια ἀναπτύσσεται βαθμίδον, ὡς ἓνα βραδὺ συγκεντρωτικὸν ἀποτέλεσμα ὀρισμένων ἀλληλοαντιδράσεων μεταξὺ ὀργανισμῶν καὶ τοῦ περιβάλλοντός των. Νοημοσύνη ἐξ ἄλλου εἶναι ἓνα εἶδος ξεχωριστῆς διακεκριμένης φυσικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ἀναφαίνεται μόνον ὁ ὀργανισμὸς προσπαθῇ νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα συνεχῶς ἀντιμετωπίζει.

Ἀλλὰ ἐκεῖνον ποὺ ὠδήγησε τὸν Dewey εἰς τὰ γνήσια φιλοσοφικὰ μονοπάτια τοῦ πραγματισμοῦ ἦταν ὁ Charles Sanders Pierce. Εἰς τὸ περίφημον ἄρθρον του, «Πῶς νὰ καταστήσωμε τὰς ιδέας μας καθαράς», ὁ Pierce υποστηρίζει, ὅτι μιὰ ἰδέα ἔχει τότε μόνον πραγματικὴν ἔννοιαν, ὅταν κρίνεται ἐκ τῶν αποτελεσμάτων τῆς. Ὑποστηρίζοντας ἓνα τέτοιο δόγμα, ὁ Pierce θέτει τὰ θεμέλια τοῦ πραγματισμοῦ. Ἔμενε πλέον εἰς τὸν Dewey νὰ δώσῃ εἰς τὸν πραγματισμὸν τὸ πλέον συγκεκριμένον καὶ συστηματικὸν τοῦ φιλοσοφικὸν περιεχόμενον.

Διὰ νὰ προχωρήσῃ κανεὶς εἰς τὸ βάθος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Dewey πρωταρχικὴ προϋπόθεσις εἶναι νὰ ξεκινήσῃ μετὰ τὴν θεωρίαν του περὶ γνώσεως καὶ ιδεῶν. Ἡ ἀφετηρία τοῦ Dewey εἶναι μιὰ κριτικὴ κατὰ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, τὴν ὁποίαν ἀποκαλεῖ «θεατικὴ». Παραδέχεται δηλαδὴ ὅτι ὁ νοὺς εἶναι κυρίως ἓνας παθητικὸς θεατής, περιοριζόμενος ἀπὸ ἓναν κόσμον. Ὁ κόσμος αὐτὸς ἀναμένει νὰ γίνῃ γνωστός, νὰ ἐξερευνηθῇ. Ὁ νοὺς θεωρεῖ ὅτι ἡ ἰδεώδης ἀλήθεια εἶναι ἓνα ἀπόλυτον σύστημα ιδεῶν, τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζει τὸ σύμπαν ὡς τοῦτο πραγματικῶς εἶναι. Τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἡ θεωρία πρέπει νὰ λύσῃ εἶναι πῶς νὰ φέρωμε τὸν νοῦν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον μαζί, ὥστε νὰ δημιουργηθῇ ἡ γνώσις καὶ πῶς

ἐπίσης νὰ καθορισθῇ ὁ ἐνυπάρχων βαθμὸς τῆς ἀπολύτου ἀληθείας εἰς τὴν κτηθεῖσαν γνώσιν, τὴν ὁποίαν κάθε φορὰ κατέχομεν.

Ὁ Dewey πιστεύει ὅτι ὁ «θεατικὸς - θεωρία γνώσεως» θέτει μίαν κατάστασιν, ἡ ὁποία εἶναι ψευδὴς καὶ οὐχὶ πραγματικὴ καὶ ὅτι τὰ προβλήματα μετὰ τὰ ὁποῖα ἀγωνίζεται ἀρχήθεν εἶναι ψευδο-προβλήματα. Συμπεραίνει ὅτι ὁ ζωντανὸς ὀργανισμὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεώς του εὐρίσκειται εἰς μίαν συνεχῇ ἀλληλοαντίδρασιν μετὰ τὸ περιβάλλον του καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει πρόβλημα πῶς νὰ φέρωμε τὸν νοῦν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον μαζί. «Γινώσκοντες» εἶναι ἓνα ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀλληλοαντιδράσεως, ἀκριβῶς ὅπως εἶναι ἡ ἀναπνοὴ καὶ τὸ βάδισμα. Σκέψις, ἰδέαι, νοημοσύνη, ἀναπτύσσονται ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγώνος τοῦ ὀργανισμοῦ μας νὰ υπερνικήσῃ τὰς δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ἐμπειριῶν του καὶ τῶν διωμάτων του. Αἱ ἰδέαι εἶναι σχέδια ἐνεργείας μας· εἶναι ὄργανα διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος ὀργανισμὸς προσπαθεῖ νὰ λύσῃ εἰδικὰ προβλήματα εἰς ὀρισμένον τόπον καὶ χρόνον. Αἱ ἰδέαι δὲν εἶναι ἀποκαλύψεις μιᾶς προηγουμένης πραγματικότητος, οὔτε ἡ ἀλήθεια των συνίσταται εἰς τὸ πόσον ἀναποκρίνονται πρὸς μίαν τοιαύτην πραγματικότητα. Ἀληθινὰ ἰδέαι, παραδέχεται ὁ Dewey εἶναι ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι ὑπερνικοῦν δυσκολίας καὶ βοηθοῦν τὰς ἐμπειρίας μας καὶ τὰ διώματα νὰ προχωρήσουν χωρὶς ἐμπόδια καὶ περιπλοκάς.

Ἡ καλύτερη δοκιμασία ποὺ πρέπει νὰ τίθεται ἐπὶ ἐκάστης ιδέας εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐπὶ τῆς συνεχούς ἐμπειρίας τῆς ζωῆς μας καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ τρόπου ἐπιδράσεως ταύτης ἐπ' αὐτῆς. Ἐὰν ἡ ἰδία λύη τὸ πρόβλημα καὶ ἐπιφέρει τὰ ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα ἀνεμνούντο, πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ὡς ἀλήθης. Ἀλήθεια, ἐν τούτοις, δὲν εἶναι μιὰ στενὰ ἀτομικὴ ὑπόθεσις ὑπηρετοῦσα κάθε ἰδιοτροπία ἢ ἐπιθυμία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Εἶναι μᾶλλον αὐτὸ, τὸ ὁποῖον αὐτοαποδεικνύεται πλήρως εἰς κάθε ἱκανὸν καὶ μὴ προκατειλημμένον παρατηρητήν, ὅπως ἀκριβῶς εἰς μίαν ἐπιστήμην. Ἡ ἐπιστήμη παραδέχεται ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὴ μιὰ ὑπόθεσις ἢ θεωρία νὰ ἱκανοποιήσῃ ἓνα ἐρευνητὴ· πρέπει συγχρόνως νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἀπαιτήσεις ἑνὸς συνόλου ἐπιστημόνων - ἐρευνητῶν καὶ νὰ ἐπαληθεύεται εἰς τὴν συνεχῇ καθημερινῇ των ἐμπειρίαν καὶ πράξιν.

Ἐπιστημονικὴ μέθοδος διὰ τὴν διάγνωσιν, δοκιμασίαν καὶ ἀποδοχὴν τῶν ιδεῶν, εἶναι ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν ὁ Dewey συνιστᾷ δι' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης ἀνησυχίας. Ὁ Dewey διατηρεῖ εἰς τὴν φιλοσοφίαν του μίαν θρησκευτικὴν προσήλωσιν εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης μεθόδου, ἐναντὶ ὅλων τῶν ἄλλων μεθόδων, εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἐρευναν πρὸς ἀναζητήσιν τῶν ἀληθειῶν. Το-νίζει ἰδιαίτερος, ὅτι τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τῶν πεδίων ἐκείνων ἔνθα ἐγένετο χρῆσις τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ἀπώτελόν

τὴν καλύτεραν μαρτυρίαν διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς. Εἶναι ἀπολύτως πεπεισμένοι, ὅτι μιὰ ἀπὸ τὰς μεγαλύτερας ἀνάγκας τῆς σημερινῆς εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ ἀξιών. Πρέπει νὰ κάμωμεν ὅτι ἀκριβῶς ἐγένετο ἓνα ἢ δύο αἰῶνας πρὶν εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῶν φυσικῶν καὶ βιολογικῶν ἐπιστημῶν, δηλαδή, νὰ προσπαθῶμεν νὰ λύσωμεν τὰ προβλήματα καὶ τὰς δυσκολίας ποὺ ἀναφαίνονται εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὰς ἀξίας, διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου καὶ μέσων.

Ἡ περὶ γνώσεως θεωρία τοῦ Dewey μπορεῖ νὰ συνοψισθῇ εἰς τὰ ἑξῆς:

1) Νοημοσύνη καὶ ἰδέαι δὲν γεννῶνται κατὰ τὴν περιόδον τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ καταστήσουν τὸν ἄνθρωπον νοῦν ἱκανὸν νὰ ἀναζητήσῃ τελικῶς μίαν ἀληθῆ εἰκόνα κάποιου πραγματικοῦ σύμπαντος.

2) Νοημοσύνη καὶ ἰδέαι γεννῶνται κατὰ τὴν ἀντιδράσεως τοῦ ὀργανισμοῦ, πιεζομένου ἐκ διαφόρων ἀναγκῶν νὰ λύσῃ εἰδικὰ προβλήματα εἰς συγκεκριμένους περιστάσεις.

3) Αἱ ἰδέαι εἶναι ὄργανα καὶ ὄχι ἀποκαλύψεις.

4) Ὁ Dewey μετὰ τὴν θεωρίαν του κινεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀποβάλουν τὴν μάταια ἐλπίδα, ὅτι αἱ ἰδέαι των δίδουν ἀλήθειαν περὶ κάποιας προηγουμένης πραγματικότητος. Ἀποκαλύπτει ὅτι αἱ ἰδέαι εἶναι σχέδια πράξεων καὶ ἐνεργειῶν, συλλαβανόμενα ἐκάστοτε παρὰ τοῦ ἀτόμου διὰ νὰ ὑπερνικηθοῦν ὀρισμένοι δυσκολία τῆς ζωῆς.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ

Μεταφυσικὴ, ὀριζομένη ὡς γνώσις ἔχουσα σχέσιν μετὰ ἓναν κόσμον ἐκτὸς τῶν αἰσθησέων καὶ τῆς ἐμπειρίας, εἶναι φανερὰ ἀδύνατος. Κάθε τι τὸ ὁποῖον οὐδέποτε εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐμπειρίαν μας καὶ τὰς αἰσθήσεις μας, λέει ὁ Dewey δὲν ἔχει καμμίαν ἔννοιαν καὶ σημασίαν. Ἐννοιαὶ γεννῶνται ἐντὸς ἐμπειρίας καὶ αἰσθήσεων, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ βλέπειν, ἀκούειν, ἅπτειν κλπ. Πρόσωπα, ἀντικείμενα, πράγματα φυσικὰ, προσλαμβάνουν ἔννοιαν ὀρισμένην, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ τρόπου λειτουργίας των εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐμπειρίαν. Προσεκτικὴ ἀνάλυσις τυπικῶν μεταφυσικῶν ὄρων, ὡς «Ἀπόλυτον», «Θεός», «ψυχὴ», «πράγμα», ἀποκαλύπτει αὐτοὺς χωρὶς οὐδεμίαν ἔννοιαν, ἐπειδὴ δηλαδὴ δὲν σχετίζονται οὐδὲως πρὸς συγκεκριμένην ἀνθρωπίνην ἐμπειρίαν.

Ὁ Dewey εὐρίσκει ὅτι μεταφυσικὴ καὶ θρησκεία εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιθυμίας νὰ ἔχῃ ἓνα σταθερὸν καὶ ἐξαρτώμενον κόσμον — ἓναν κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον αἱ ἀξίαι του νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀσφαλεῖς. Ἡ γνώσις, προερχομένη ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ἐμπειρίαν καὶ ἡ γνώσις κτωμένη ἐκ τῆς ἐπιστήμης δὲν δύνανται νὰ ἐγγυηθοῦν ἓναν τέτοιον σταθερὸν καὶ ἐξαρτώμενον κόσμον. Κατὰ συνέπειαν, οἱ ἄνθρωποι ἔχουν πηγάς «λόγου», «ἀ-

ποκαλύψεις», «μυστικῆς προαισθήσεως», «ἐνοράσεως» κλπ. καὶ πιστεύουν, ὅτι ἡ γνώσις προερχομένη ἐξ αὐτῶν τῶν πηγῶν εἶναι περισσότερο ἀξιόπιστος καὶ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν γνώσιν, προερχομένη ἀπὸ τὴν καθαρὴν ἐπιστημονικὴν ἐρευναν καὶ τὴν καθημερινὴν ἐμπειρίαν.

Ἀλλὰ μεταφυσικὴ, ὀριζομένη ὡς μία περιγραφή τῶν γενετικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς υπάρξεως, εἶναι δυνατὴ. Μᾶς λέει ποῖα εἶναι αἱ διακριτικαὶ μορφαὶ τοῦ σύμπαντος, εἰς τὸ ὁποῖον λαμβάνομεν τὰς καθημερινὰς μας ἐμπειρίας. Ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ κόσμος εὐρίσκεται εἰς μίαν συνεχῇ ἀλλαγῇ, ὅτι εἶναι ἓνας κόσμος εἰς τὸν ὁποῖον χαρὰ καὶ λύπη, ἐπιτυχία καὶ ἀποτυχία, καλὸν καὶ κακόν, ὠραῖον καὶ ἀσχημον, εἶναι ὑπαρκτὰ καὶ δυνατὰ. Εἶναι ἓνας κόσμος ἀβεβαιότητος, μεταβλητότητος καὶ δυσκολοπρόβλεπτος. Συγχρόνως ὁμως, εἶναι ἓνας κόσμος ποὺ περιέχει κανονικότητες, νόμους καὶ τάξιν. Εἶναι ἓνας κόσμος ἐντὸς τοῦ ὁποῖου οἱ ἄνθρωποι, με ὀρισμένους περιορισμούς, δύναται νὰ δημιουργήσουν τὴν ἰδικὴν των ζωὴν, τὴν ἰδικὴν των κοιλτοῦρα καὶ τὸν πολιτισμόν.

Τοιοτρόπως μιὰ ἐμπειρικὴ μεταφυσικὴ μᾶς διδάσκει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ προσπαθῇ συνεχῶς νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἀπολύτως ἰδικὴν του ἀσφάλειαν καὶ εὐτυχίαν, παρὰ τὰς δυσκολίας καὶ ἀντιξοότητος ἐξ αἰτίας τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν ὑλικῶς κόσμου. Ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία τοῦ Dewey σκοπεύει νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐπίγνωσιν τῶν μέσων ποὺ θὰ τὸν βοηθήσουν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς τοῦ τῆς προσπάθειάς. Ὁ Dewey πιστεύει, ὅτι ἡ εὐτυχία συνίσταται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἐγὼ καὶ εἰς τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἐνδιαφερόντων του. Ἀλλὰ εἰς τὴν ἀναζήτησιν αὐτῆς τῆς εὐτυχίας δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῇ τὸ ἄτομον, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἐξ ἴσου ἀγωνίζονται νὰ ἐπιτύχουν εὐτυχίαν. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἁρμονία μεταξὺ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀτόμου ἐπιδιωκομένης εὐτυχίας καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐν τῇ αὐτῇ κοινωνίᾳ, θὰ πρέπει τὸ ἄτομον νὰ καλλιεργῇ ἐνδιαφέροντα ἐπὶ ἀντικειμένων καὶ σχέσεων, ποὺ εἶναι τόσο ἀποδεκτὰ εἰς τοὺς ἄλλους, ὅσον καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιον. Ἡ παλαιὰ ψυχολογία ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκ κληρονομικότητος καὶ ἐκ καταβολῆς ἐγωιστῆς καὶ ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος νὰ δῇ τὸ καλὸ τῶν ἄλλων ὅταν συγκρούεται μετὰ τὸ δικό του εἶναι ἓνα ἐξωτερικὸν σύστημα ἀμοιβῶν καὶ ποινῶν. Ἡ ψυχολογία ὁμως τοῦ Dewey εὐρίσκει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐκ φύσεως προετοιμασμένος καὶ ἱκανὸς νὰ βρῇ τὴν εὐτυχίαν του εἰς τὴν ἐπιδίωξιν ἀξιών, τὰς ὁποίας θὰ μοιρασθῇ μετὰ ἄλλους. Ἡ ἰδέα τῆς «μετοχικῆς ἐμπειρίας» περιέχει τὴν καρδίαν τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς φιλοσοφίας τοῦ Dewey ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη.

Ἡ δημοκρατία, κατὰ Dewey ἀποτελεῖ τὴν καλύτεραν ἠθικῶς κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, ἐπειδὴ σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀτόμου, ἀ-

σχέτως θρησκευτικών, φυλετικών και κοινωνικών διακρίσεων, και επειδή δίδει εις τὸ ἄτομον τὸ δικαίωμα νὰ καθορίσῃ τὰ μέτρα καὶ τὰς ἐνεργείας ποὺ ἐπιδρῶν ἐπὶ τῆς καλῶς ἐννοουμένης εὐημερίας του. Μιὰ ἀληθινή θεωρία τῆς δημοκρατίας παραδέχεται ὅτι ἡ ὑπαρξὶς τῶν διαφόρων κοινωνικῶν θ. ε.σ.μ.ν. καὶ ἀρχῶν δικαιολογείται μόνον ἐφ' ὅσον ταῦτα ἀποσκοποῦν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς εὐτυχίας τῶν ἀτόμων. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἀνακύπτει ἐκάστοτε ἐπιτακτικὴ κοινωνικὴ ἀνάγκη ὅπως αἱ κοινωνικαὶ ἀρχαὶ καὶ θεσμοὶ προσαρμόζονται ἀνάλογα πρὸς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων.

Ἀλλὰ ὅλα ταῦτα — θεσμοὶ καὶ ἀρχαὶ — διὰ νὰ διατηρήσουν τὴν πραγματικὴν οὐσίαν τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, ἐνῶ ἀλλάσσουν ἐκάστοτε τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, εἶναι ἀνάγκη, ὅπως ὁ λαὸς γνωρίζει ποία ἀκριβῶς εἶναι αὐτὴ ἡ πραγματικὴ οὐσία τῆς δημοκρατίας. Ἰσως ὁ Dewey νὰ ἔδωκε τὴν καλύτεραν ἐκφράσιν τῆς πραγματικῆς αὐτῆς οὐσίας τῆς δημοκρατίας, ὀρίζοντάς τιν ἐν δημοκρατικῇ κυβέρνησιν τοῦ λαοῦ, ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τὸν λαόν. Παρ' ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς μεταβολάς, δὲν ὑφίστανται ἡ κοινωνία, αἱ ἀρχαὶ τῆς καὶ οἱ θεσμοὶ τῆς, καίτοι ἐξακολουθοῦν νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν λαόν, ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ λαοῦ, θὰ πρέπει νὰ ἐκτιμῶνται καὶ νὰ κρίνονται μόνον μὲ τὸ μοναδικόν κριτήριον ὅτι ἐξακολουθοῦν νὰ διατηροῦν τὸν βασικὸν δημοκρατικὸν τὼν χαρακτήρα.

Ἐφ' ὅσον ἡ εὐτυχία καὶ ἡ εὐημερία τοῦ ἀτόμου ἀποτελοῦν τοὺς ἀπαιτήτους σκοποὺς τῆς ὑπάρξεώς του, θὰ πρέπει τὸ ἄτομον νὰ ἀσκήται εἰς τὸν τρόπον τῆς καλύτερας ἐπιτεύξεως τῆς ἰδικῆς του εὐτυχίας καὶ εὐημερίας. Τοιοῦτοτρόπος, ἡ ἐκπαίδευσις, κατὰ τὸν Dewey καθίσταται ὁ βασικώτερος παράγων ὅλης τῆς φιλοσοφίας. Καὶ ἀφοῦ, αἱ ὑψηλότεραι ἀνθρώπινα ἀξίαι ἀναπτύσσονται μόνον μὲ τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἡ ἐκπαίδευσις ἐπιβάλλεται, ὅπως ὑπεράνω ὅλων ἀσκήσῃ τὸ ἄτομον, ὥστε νὰ καταστῇ ἓνα ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς ὑπεύθυνον μέλος τῆς κοινωνίας του.

Εἰς μίαν γενικωτέραν ἀνάλυσιν ὁ Dewey εὐρίσκει ὅτι τὰ κύρια μειονεκτήματα τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας τῆς ἐκπαίδευσεως συνίστανται εἰς τὸ ὅτι :

α) Θεωρεῖ τὴν ἀγωγὴν ὡς ἀπλῶς μίαν λειτουργίαν, κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ μαθηταὶ παθητικῶς λαμβάνουν πληροφορίας ἀπὸ πηγὰς ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ των — ἡ «θεατὴς» μέθοδος γνώσεως μὲ ἐλαχίστην διάφορον ἐμφάνισιν.

β) Μεταχειρίζεται τοὺς μαθητὰς ὡς ἐνήλικας καὶ διδάσκει αὐτοὺς γνώσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ πλεῖστον εὐρίσκονται ἐκτὸς τῆς καθημερινῆς ζωῆς των καὶ ἐμπειρίας.

γ) Χρησιμοποιεῖ ἓνα εἶδος πειθαρχίας, ἡ ὁποία εἶναι αὐθαίρετος καὶ ἐπιβαλλομένη ἐκ τῶν ἔξω.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἡ ἀνωτέρω κριτικὴ ἀποκαλύπτει μερικάς ἀπὸ τὰς βασικὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Dewey περὶ ἐκπαίδευσεως. Τοιοῦτοτρόπος :

α) Ἐκπαίδευσις βασικὰ εἶναι ἡ ζῶσα ἐμπειρία, τὸ βίωμα, ὅπου τὸ παιδί μανθάνει, μὲ ἐνότητες καὶ «πρότζεκτς» μὲ ἐνεργὸ συμμετοχὴ καὶ ζώντας σὲ ὀρισμένους στιγμὰς γεγονότα καὶ καταστάσεις, ποὺ ἀφήνουν ἀνεξίτηλα τὸ πέρασμά των. Προσεκτικὰ προετοιμασμένες ἐνότητες καὶ «πρότζεκτς» μὲ ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ παιδιοῦ, ἀποτελοῦν τὸ καλύτερον μέσον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἰδεῶν, συνηθειῶν καὶ χαρακτήρος.

β) Τὸ παιδί εἶναι ἓνας πλήρως αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος ὁργανισμὸς μὲ ἰδιαιτέραν προσωπικότητα καὶ ἐπιδιώξεις καὶ πρέπει νὰ γίνονται σεβασταὶ παρὰ τῶν ἐνηλίκων αἱ ἀνάγκαι, τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ αἱ ἐπιθυμίαι του.

γ) Αἱ γνώσεις πρέπει νὰ συνδέωνται ὁργανικὰ μὲ τὴν ζωὴν καὶ βιώματα τοῦ παιδιοῦ καὶ πρέπει νὰ προσαρμόζονται ἀναλόγως μὲ τὴν ἐξέλιξιν του καὶ ἀνάπτυξιν.

δ) Ἡ πειθαρχία καὶ ὁ ἔλεγχος πρέπει νὰ καθορίζονται ὑπὸ κανόνων, σχετιζομένων μὲ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις ἐιδικὰ ἐκάστης καταστάσεως, ἀκριβῶς ὅπως εἰς ἓνα παιχίδι.

ε) Ὁ ρόλος τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ εἶναι ὁ τοῦ διαίτητου ἐπιβάλλοντος κανόνα, οἱ ὁποῖοι ἀναγνωρίζονται ὑπὸ τῶν παιδιῶν, ὡς ἀναγκαῖοι διὰ τὴν ἐπιτυχὴ συνέχισιν τῆς ἐργασίας εἰς τὴν ὁποῖαν τὰ παιδιὰ ὁμαδικῶς ἀσχολοῦνται.

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Dewey ἔσχον ζωηρὰν ἀπήχησιν εἰς εὐρύτατους ἐκπαιδευτικούς κύκλους εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς ὑψηλῆς. Ἡ «προοδευτικὴ ἀγωγή» ἐρρίχθη καὶ ἐπεξετάθη συντόμως. Ἀτυχῶς ὅμως, πολλοὶ δυσαρεστημένοι καὶ ἀπογοητευμένοι μὲ τὰ μέσα καὶ τὰς μεθόδους τῆς παλαιᾶς ἐκπαίδευσεως, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀκολουθήσουν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς μεθόδους τοῦ Dewey δὲν τὰς ἐνόησαν πλήρως καὶ οὕτως ἔκαμαν ἐσφαλμένην καὶ ἄτοπον χρῆσιν ὀρισμένων βασικῶν ἀρχῶν του. Δεχθέντες τὴν ἀρχήν, ὅτι τὰ παιδιὰ μανθάνουν κάμνοντας κάτι, ἐθεώρησαν τὴν ἐργασίαν ὡς μοναδικὸν σκοπὸν τῆς τάξεως καὶ ἱκανοποιοῦντο ἀπολύτως ἐφ' ὅσον ἡ τάξις των ἦτο συνεχῶς ἀπασχολημένη εἰς κάποιαν ἐργασίαν. Αὐτὸ, φανερὰ εἶναι ἐσφαλμένον, διότι τὰ παιδιὰ πολλάκις ἀσχολοῦνται εἰς ἐργασίας καὶ ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι ἀναπτύσσουσιν πιθανῶς συνηθείας καὶ διαθέσεις ἐντελῶς ἀντιθέτους ἐκείνων ποὺ πράγματι ἐπιθυμοῦν.

Τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου εἶναι ἡ κατάλληλος προετοιμασία ἐνοτήτων ἐργασίας, διὰ τῶν ὁποίων δίδεται εὐκαιρία πρὸς πλήρη καλλιέργειαν ὅλων ἐκείνων τῶν ἰδιοτήτων, ποὺ ἐπιζητοῦμε νὰ καλλιεργήσωμεν εἰς τὰς προσωπικότητας τῶν παιδιῶν. Ἐπ' αὐτοῦ πάλιν, ὁρκετοὶ ἐκπαιδευτικοί, πιστεύοντες ὅτι ἡ παλαιὰ

ἀγωγή τείνει νὰ ἀγνοήσῃ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν παιδιῶν, ἐπροχώρησαν εἰς τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετον, προσφέροντες γνώσεις διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἱκανοποιούνται αἱ ἀδυναμίαι ἰδιοτροπίας καὶ τὰ καπρίσια τῶν παιδιῶν. Αὕτῃ ἡ ἀντιλήψις ὅμως, παραγνωρίζει βασικά, ὅτι τὸ παιδί χρειάζεται κυρίως νὰ μάθῃ πῶς νὰ κάμῃ τὴν ἐκλογὴν τῶν καλύτερων τοῦ ἐπιθυμίων. Τὸ παιδί πρέπει νὰ ἀσκήσῃ νὰ διαλέγῃ τὴν καλύτεραν καὶ νὰ ἀπορρίπτῃ τὰς ὑπολοίπους. Ὁ ρόλος τοῦ διδασκάλου συνίσταται, ὅθεν, εἰς τὴν παροχὴν πάσης βοήθειας πρὸς τὸ παιδί, ὥστε νὰ γεννήσῃ μέσα του ἓνα ἐνδιαφέρον εἰς ἀξιολόγους καὶ χρησίμους γνώσεις. Πολλοὶ ὅμως διδάσκαλοι, θεωροῦντες ὅτι αἱ παλαιαὶ μέθοδοι πειθαρχίας ἦσαν ὑπερβολικὰ αὐθαίρετοι καὶ ἔξωθεν ἐπιβαλλόμενοι, κατέληξαν εἰς τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον μέτρον, ἥτοι τῆς ἀποφυγῆς παντὸς ἐλέγχου, μὲ τὴν σκέψιν, ὅτι τυχὸν παρέμβασις τοῦ διδασκάλου ἀποτελεῖ παραβίασιν τῶν φυσικῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδιοῦ. Ὁ κίνδυνος ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι ἓνα τέτοιο μέτρον δὲν προετοιμάζει ἓναν ἄνθρωπον, ποὺ καλεῖται νὰ ζήσῃ ἐν συνεργασίᾳ καὶ ἀλληλοεξαρτήσῃ μὲ ἄλλους. Ἐνας φωτισμένος διδάσκαλος, πρῶτα ἀπ' ὅλα ὀφείλει νὰ ἐπεξεργάζεται μὲ τοὺς μαθητὰς τοὺς κανόνες καὶ τὰς προϋποθέσεις, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ρυθμίζεται ἡ ὅλη ἐργασία τῆς τάξεως καὶ τῆς ἐν γένει σχολικῆς ζωῆς καὶ τελικῶς νὰ ἐκτιμᾷ ἐκάστοτε τὴν ἐφαρμογὴν, τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἐνδεχομένην τροποποίησιν ἢ καὶ κατάργησιν τῶν ἐπεξεργασθέντων μετὰ τῆς τάξεως τοῦ κανόνων καὶ περιορισμῶν.

Ἐν σχέσει μὲ τὸ ὅτι διεξήγετο εἰς πλείστας ὁσας σχολικὰς τάξεις, ὑπὸ διδασκάλων ποὺ ἱσχυρίζοντο ὅτι ἐφήρμοζαν τὰς θεωρίας τοῦ Dewey ἀποτελοῦσε πασιφανὴ ἔνδειξιν, ὅτι ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς «προοδευτικῶν» τάχα διδασκάλων, εἶχεν ἐντελῶς παραξηγήσει τὸ ἀληθινὸν πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Dewey. Αὐτὸς εἶναι ὁ κύριος λόγος, ὥστε μιὰ μεγάλη ἀναλογία ἐκ τοῦ κοινοῦ κατεδίκασε τὰς νέας θεωρίας τοῦ Dewey. Δὲν ἠδύνατο τὸ κοινὸν νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ σοφία καὶ ἡ πρακτικότης τῶν ἀρχῶν τῆς νέας φιλοσοφίας περὶ ἐκπαίδευσεως, ἀπαιτοῦσαν βασικὰ καταλλήλους προϋποθέσεις καὶ συνθήκας, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπεφείροντο τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. Καὶ ὑπεράνω ὅλων ἀπαιτοῦσαν καταλλήλως προετοιμασμένους διδασκάλους.

Ἐχει τονισθῇ κατὰ κόρον, ὅτι ἡ φιλοσοφία τοῦ Dewey καὶ ἡ θεωρία του περὶ ἐκπαίδευσεως ἀποτελοῦν τὴν ἐκφράσιν τοῦ Ἀμερικανικοῦ ὕλισμου καὶ τῆς πρακτικότητος καὶ ὅτι ἀφήνουν κυρίως ἄθικτα καὶ ἐκτὸς ἐνδιαφέροντος τὰ βασικὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητος, τὰ σχετιζόμενα μὲ πνευματικὰς καὶ πολιτιστικὰς ἀξίας. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, δεδομένου ὅτι, ὡς ἐτονίσθη προηγουμένως, ὁ Dewey μὲ ἰδιαίτεραν ἔμφασιν τονίζει, ὅτι αἱ ἰδέαι εἶναι ὄργανα, ὅχι μόνον διὰ τὰς ὕλικας ἀξίας, ἀλλὰ ὡσαύτως καὶ διὰ τὰς πνευματικὰς καὶ πολιτιστικὰς. Ἡ πραγματικὴ ζωὴ, τὴν ὁποῖαν ἡ ἠθική, κοινωνικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ φιλοσοφία τοῦ Dewey πραγματεύεται, εἶναι μόνον ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποῖαν αἱ πνευματικαὶ καὶ πολιτιστικαὶ ἀξίαι ἀποτελοῦν τὸ κέντρον καὶ ἐπικρατοῦν εἰς τὴν ὅλην προσωπικότητα τοῦ ἀτόμου. Αἱ ὕλικαι ἀξίαι ἔχουν τὴν θέσιν τους εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ σφετερισθῶν τὴν θέσιν ποὺ ἀνήκει κυρίως εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ πνεύματος. Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα ἐπ' αὐτοῦ ντοκουμέντα, εὐρίσκεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Dewey «Μία Κοινὴ Πίστις» :

«Τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα εἰς ἓνα πολιτισμὸν ἐκτιμῶμεν, δὲν εἶναι ἰδικά μας. Ὑψίστανται χάρις εἰς τοὺς μόχθους καὶ τὰς θυσίας μιᾶς ἀλυσσοειδοῦς συνεχιζομένης μακραιώνου κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποῖαν ἡμεῖς εἴμεθα ἓνας κρίκος. Ἰδική μας εἶναι ἡ εὐθύνη τῆς συντηρήσεως, μεταδόσεως, προσαρμογῆς καὶ ἐπεκτάσεως τῆς ἱερᾶς κληρονομίας τῶν ἀξίων, τὰς ὁποίας ἔχομεν παραλάβει ἐκ τῶν προγόνων μας, ὥστε, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θὰ ἔλθουν μετὰ ἀπὸ ἡμᾶς, νὰ τὰς παραλάβουν περισσώτερον ἰσχυρὰς καὶ ἀσφαλεῖς, εὐρύτερα προσιτὰς καὶ εὐκολώτερον ἐφαρμοζόμενας εἰς τὴν ζωὴν, ἀπ' ὅ,τι ἡμεῖς τὰς παρελάβαμε».

Ἡ ἀνωτέρω καὶ μόνον θέσις τοῦ Dewey ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ἀξίων, εὐλόγα συνοψίζει τὸ καθήκον μὲ τὸ ὁποῖον κάθε φορὰ πρέπει νὰ ἐπιφορτίζεται ἐκάστη νέα γενεὰ καὶ ἰδιαιτάτα τὰ κάθε εἶδους ἐκπαιδευτικὰ κέντρα καὶ ὅλοι οἱ ὑπεύθυνοι, οἱ ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας.

ΚΩΣΤΑΣ Ι. ΤΖΟΒΑΣ

ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

(ΓΝΩΜΕΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ)

Κριτική άσκητική και κριτική θεμελιωμένη

“Αν συγκεντρώσω τις αναμνήσεις μου αναζητώντας τις κατηγορίες που κάνουν οι Δάσκαλοι στα προγράμματα και τις ώρες εργασίας που προτείνονται απ’ εδώ κι’ απ’ εκεί, ή είναι σε χρήση σήμερα, θα δούμε ότι γενικά, και στο σύνολο, οι κατηγορίες αυτές υποστηρίζουν πώς δεν λαβδίνονται υπ’ όψει οι πραγματικότητες. α) Πραγματικότητες διαθέσιμου χρόνου δουλειάς απ’ τα παιδιά, σχετικά με ό,τι ζητείται απ’ αυτά. β) Πραγματικότητες ψυχολογικές σχετικά με την ηλικία των μαθητών: διδασκαλίες δυσανάλογες με την ωριμότητα του παιδιού, μέθοδοι που συστηματοποιήθηκαν κι’ όρθολογίστηκαν πριν ωριμάσουν, πολύ νοησιαρχικές, παρά πολύ θερμπαλιστικές, πολύ ατομικιστικές από ήθικη πλευρά, με έλλειψη συνεργασίας και αλληλοβοήθειας μεταξύ των μαθητών στις προσπάθειες τους: όλα αυτά καταλήγουν στην υπρόκλιση των εύσυνειδητων Δασκάλων.

Βέβαια, πολλές απ’ τις κατηγορίες που ακούγονται, προέρχονται απ’ το χαρακτήρα, την ιδιοσυγκρασία και την προπαρσκευή εκείνου που τις διατυπώνει: είναι κατηγορίες έξογκωμένες, ή, που δε θα μπορούσαν να γενικευθούν. Άλλοι θάβελαν να ελαττώσουν μερικές σπουδές, άλλοι να τις πλατύνουν κι’ επιδείξουν ανθρώπων, σ’ πλείστο των ικανών κι’ επιδείξουν ανθρώπων, σ’ αυτό ή σε κείνο τον τομέα, έχοντας πετύχει θαυμάσια αποτελέσματα, πιστεύει ευχαρίστως, πώς όποιοςδήποτε θέκανε αυτό που κάνουν αυτό ή σε κείνο τον τομέα, έχοντας πετύχει θαυμάσια αποτελέσματα. “Ε! βέβαια! Άλλα οι περισσότεροι από τους άλλους δε θα μπορούσαν, από έλλειψη προηγούμενης προπαρασκευής, να φτάνουν σ’ αυτό το βαθμό ικανότητας. “Η επιδεξιότητα, ή διαίσθηση, ή αίσθηση των αποχρώσεων, της δυνατότητας ή όχι να πετύχει απ’ τον άλλο σ’ αυτές ή σε κείνες τις περιστάσεις, δεν αποχτιούνται παρά όταν είναι νέος και με μακρόχρονη άσκηση.

Τις γνώμες των ειδικευμένων, αρμόδιων ως προς την ύλη των επιστημών, γεωγραφίας, ιστορίας, αυτοδιοίκησης κ.λ.π., είναι χρήσιμο να τις γνωρίσει κανένας:

“Άλλα αντί να ένωματώνονται αυτά τα κείμενα στον κανονισμό ή στο πρόγραμμα των σπουδών που επιβάλλονται σ’ όλα τα σχολεία, δε θάπρεπε να τα προβάλλουν απλά σε κείνους που ζητούν καινούργιους δρόμους και να δοθούν σ’ αυτούς, αν υπάρχει λόγος, ντοκουμέντα χρήσιμα;

Δε γίνεται κανένας ειδικός εκ του προχείρου, αλλά και δε θάταν δυνατό να επιβάλλει

σ’ όλους τους Δασκάλους κατορθώματα ειδικών κι’ εμπειρών.

“Ακόμα και στα χειροναχτικά επαγγέλματα, ή ύλη, τα εργαλεία και ο χειρισμός τους πρέπει να μελετηθούν πολύ καιρό, γιατί ή ικανότητα δεν αναπτύσσεται παρά πάνω στη βάση λειτουργιών όργανων των οποίων ο διαφορετικός ρόλος θα μαθευτεί με τρόπο που πρέπει, θ’ αφομοιωθεί και θα καταστεί μηχανικός, δηλ. αντανakλαστικές κινήσεις προσδιορισμένες. Κυττάξετε την έκτέλεση έρμηνεύς μιάς πολύπλοκης σύνθεσης στο πιάνο. “Ο,τι έχει σχέση με την κανακτική τέχνη, γίνεται αυθόρμητα, άμεσα, ασυναίσθητα!

Μίλησα για κατηγορίες που αναφέρονται στο διαθέσιμο χρόνο και στις ψυχολογικές ικανότητες των παιδιών και των έφηβων. Πρέπει να σκεφτούμε και τους πόρους, που μικραίνουν, του προϋπολογισμού της εκπαίδευσης. Είναι μάταιο να έγκωμιάζεις τη χρήση στο σχολείο του ραδιοφώνου, του κινηματογράφου, ενός υλικού κατάλληλου για πρόπλασμα γλυπτικής, ή, για τα μαθηματικά, τη φυσική ή χημεία, όπως επίσης τη χρήση βιβλίων και ντοκουμέντων διάφορων.

“Άλλα που θα βρεθούν οι πόροι για ν’ αποκτηθούν;

Το Γαλλικά σχολεία έχουν θεσπίσει, εδώ και κεί, ενώσεις μαθητών: στην Έλβετία υπάρχουν πολύ λίγες.

Το μόνο υλικό που μπορεί κανένας να πάρει, με τα μέσα που παρέχονται, πέρα απ’ τα συνιστώμενα σαν απαραίτητα, χάρτες, άτλαντες, λεξικά, είναι συλλογές από μικρά ξύλινα ή σιδερένια κομματάκια σε διάφορα γεωμετρικά σχήματα (Fiches) που είναι εύκολο να γίνουν και ή χρήση της κάτω από διάφορες μορφές είναι ανεξάντλητη.

Για σχολικά μουσεία, για βιβλιοθήκες καλά εφοδιασμένες, για συλλογές ειδικές, θα πρέπει κανένας ν’ άρκεϊται σ’ ό,τι βρίσκει στην πύκνωση πρωτεύουσας νομού ή έπαρχίας, ή σε κάποια δανειστική υπηρεσία κατά τον τρόπο της περιοδεύουσας βιβλιοθήκης.

Είναι απαραίτητο όμως, οι υπηρεσίες δανεισμών να διαθέτουν καταλόγους ταξινόμησης, που να δείχνουν τη μέση ηλικία στην οποία ταιριάζουν τα έργα, και περιλήψεις του περιεχόμενου. Οι κατάλογοι αυτοί πρέπει να είναι σύμφωνα με τις άρχες του Ίνστιτούτου ψυχολογίας του βιβλίου της Λωζάνης.

Πολλές κατηγορίες που μου διατυπώθηκαν

περιέχουν αντιφάσεις. Αυτό οφείλεται στο ότι διατυπώθηκαν από μη αρμόδιους.

Βέβαια, ή προσωπική πείρα, στον περιορισμένο τομέα δράσης της, ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

“Άλλα ή ψυχολογία του παιδιού, ή γνώση άλλων πειραμάτων και παρατηρήσεων πούγιναν στην Έλβετία και στο εξωτερικό, συχνά κοντά σε μεγάλο αριθμό παιδιών, τ’ αποτελέσματα των παρατηρήσεων και των πειραμάτων αυτών, οι συγκρίσεις πούγιναν από μεγάλο αριθμό ειδικών με βάση τις παρατηρήσεις και τα πειράματα, είναι άγνωστα στους μη ειδικούς κι’ αυτό αποτελεί την αδυναμία τους. Οι κατηγορίες όμως για τις ώρες εργασίας, βαθμούς, μέθοδοι, πρόγραμμα, έκλογες μαθητών για άνωτερες σπουδές, την έννοια των εξετάσεων, είναι σωστές και καλοθεμελιωμένες. Οι κατηγορίες πάνω στα παραπάνω όλα και πληθαίνουν.

Διατυπώθηκαν το 1924 σε αριθμό συνεδρίων της Societé Française Comptable. Δεν έμεινε χωρίς αποτέλεσμα ή διείσδυση της ψυχολογίας του παιδιού στους εκπαιδευτικούς κύκλους, που την άγνοούσαν, μιά και δεν διδασκόταν στα παλιά Διδασκαλεία.

Σήμερα όλα και πύξια ξεκάθαρα βλέπουν που συνίσταται το λάθος.

1) Να θέλεις ν’ αφομοιώσουν τη γραμματική μικρά παιδιά όχι καλά προετοιμασμένα γι’ αυτό.

2) Ν’ αρχίζεις, σε πολλούς τομείς τη διδασκαλία, από όρισμούς και με αφαιρετικές έννοιες.

3) Να παραγνωρίζεις τη γενικότητα και πραχτικότητα του χαρακτήρα των πρώτων γνώσεων του παιδιού.

4) Να κομματιάζεις το χρόνο που δάδεις τη συγκέντρωση.

5) Να στηρίζεις περισσότερο στην καθαρή σκέψη ή την απομνημόνευση, παρά στην αιτιολογημένη πραχτική και τη μνήμη των σωματικών κινήσεων, που προηγούνται, στη γενική εξέλιξη, απ’ τη σκέψη και τη συνειδητή και με λόγια μνήμη.

“Όταν υπάρχει απόκλιση ανάμεσα απ’ τους διάφορους βαθμούς διανοητικής ανάπτυξης, μένει πάντοτε άγκυροβολημένος περισσότερο σταθερά ο πρωταρχικός βαθμός.

“Η φωτισμένη θεώρηση των σφαλμάτων του σχολικού συστήματος γίνεται όλο και πύξια συνχότερη και από περισσότερους.

Οι Δασκάλους που καταγγέλλουν τα σφάλματα αυτά αποδείχνουν πώς είναι ικανοί να διαβλέπουν στο βάθος.

Θα μπορούσα να σημειώσω κι’ άλλα σφάλματα ακόμα: Πρώτη εισαγωγή μιάς ξένης γλώσσας και — για υποψήφιους για τη μέση εκπαίδευση — μιάς νεκρής γλώσσας ενώ ακόμα δεν κατέχεται και δε χρησιμοποιείται ακόμα σωστά ή μητρική γλώσσα.

Κάθε θεωρία που έχει παρουσιαστεί, διδάσκεται, επιβάλλεται, χωρίς το παιδί νάχει τις διο-ψυχολογικές, οργανικές, λειτουργικές βά-

σεις για να την αφομοιώσει, είναι βλαβερή.

Αυτή διαστρέφει το άτομο, την προοπτική εξέλιξη του και κάποτε δόλοκληρη την υπόστασή του.

2. ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟΙ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΑΘΙΕΡΩΘΟΥΝ ΚΑΙ ΣΦΑΛΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ Ν’ ΑΠΟΦΕΥΓΟΝΤΑΙ

“Ανάμεσα απ’ τις κατηγορίες τις μονόπλευρες και υποκειμενικές και κείνες πούναι σωστές κι’ απ’ όλους αποδεχτές, αλλά που ή αντίστοιχη εφαρμογή τους δεν μπήκε στους νόμους και τὰ ήθη, υπάρχει μιά σειρά από προβλήματα, για τα όποια θα δώσει τη λύση μόνο ένας πειραματισμός και παρατήρηση πάνω σε μεγάλο αριθμό παιδιών.

Παράδειγμα. Στην εκμάθηση των λέξεων ή απαγγελία των χωριστών λέξεων δίνει καλύτερα αποτελέσματα, απ’ την αντιγραφή των ίδιων των λέξεων, ένωματωμένων στο χρησιμοποιούμενο κείμενο, κάμποσες δωδεκάδες φορές, και χωρίς ή σκέψη, έκτος κατά την αντιγραφή, να στοχάζεται το αντικείμενο της προσοχής της;

Σε γενικές γραμμές. Τέτοιος «σκοπός» ειδικός, π. χ. ή εκμάθηση των λέξεων, και χωρισμένος απ’ το σύνολο του περιεχόμενου, εύνοεί ή όχι την αφομοίωση των γνώσεων;

Στον τομέα της φυσιολογίας και υγιεινής, θα μπορούσε, με σκοπό συγκριτικών αποδείξεων, να χρησιμοποιηθούν παράλληλα διάφορα συστήματα γυμναστικής, μάλιστα ακόμα να γίνει άποχη από κάθε γυμναστική έκτος από συχνές ασκήσεις ήρεμης και βαθιάς αναπνοής, και άνοιχτα παράθυρα: Να σημειωθούν σύμφωνα μ’ ώρισμένα κριτήρια τ’ αποτελέσματα, μ’ ενδιαφέρον ένα, δυο ή πέντε χρόνια, για κάθε άτομο ή από μιά ομάδα στην άλλη, με καταμετρήσεις ακριβείς.

Το ίδιο, από πλευρά κοινωνική, ένας έλεγχος θάδειχνε αν ή εργασία κατά συνεργεία δίνει καλύτερα αποτελέσματα παρά ή, καθαρά, εργασία κατ’ άτομο.

“Εκείνο όμως που παρουσιάζεται ολοφάνερα στους δασκάλους και που τόχω ακούσει πρόσφατα, είναι ο πόθος τους ν’ απαλλαγούν από περιπλοκές άχρηστες, ύπολείμματα του παρελθόντος, κανονισμούς και προγράμματα αναχρονιστικά, που κρίνονται άτελη: Οι δασκάλους θέλουν εκείνου που ζητεί να τους δγάλει απ’ το δρόμο που τους επέβαλαν.

Συχνά επιβάλλουν στους δασκάλους και τις δασκάλες, έλεγκτες άναρμόδιους (γονείς και σχολικές τοπικές έπιτροπές). “Η τους προτείνουν σαν πρότυπα, ιδιοσυγκρασίες που προχωρούν έξω από χρόνο, έρωτευμένος με την παιδεία του μέλλοντος, χωρίς να λαβαίνουν υπ’ όψη το πραγματικό περίγυρο: προγράμματα, έπιθεωρητές, γονείς, βαθμός προπαρασκευής των συνεργάτων τους, διανοητικές ικανότητες που δεν τις έχει ο δυναμισμός τους.

Το να θελήσεις ν’ ακολουθήσεις αυτούς τους

νεωτεριστές, ή ζωή στο σχολείο θα γινόταν απλούστατα ανυπόφορη. Ήδη ή κόπωση, ή βαρυνσημάρα, ή αποθάρρυνση μάλιστα, γίνονται αισθητές σ' όρισμένους δασκάλους και μάλιστα τους καλύτερους.

Η εκνευριστική ζωή των πόλεων, μεγάλων ή μικρών, και των πλησιέστερων προς αυτές περιοχών, κάνει τα παιδιά άσταθα, ρηχά, δύσκολα στο να συγκεντρώνονται — αν και κατά πόσο είναι ακόμα ικανά να αυτοσυγκεντρώνονται.

Το όνειρο αυτών των δασκάλων είναι να εργάζονται ήρεμα και μέσα σε ήρεμία. Γι' αυτό το σκοπό χρειάζονται μέθοδοι απλές, χωρίς μεγάλο μηχανισμό, μέθοδοι με υλικό κατάλληλο για ν' άτομικεύει τη μελέτη και που ν' αφήνει τα παιδιά να εξετάζουν κατά βάθος το υποκείμενο της μελέτης, χωρίς να ενοχλούνται κάθε στιγμή.

Χρειάζονται προγράμματα περιορισμένα, που ν' αποβλέπουν στο ουσιαστικό. Προπαντός να μη προβάλλονται αξιώσεις για πρόωρες προσπάθειες από πολύ νεαρούς μαθητές, χωρίς οι προσπάθειες αυτές ν' αντιστοιχούν στο μέτρο των λειτουργικών τους δυνατοτήτων.

Το να θέλουμε το αδύνατο — όπως συμβαίνει με τα σημερινά σχολεία, θεωρώντας τα με το φως της γενετικής ψυχολογίας — προκαλούμε αντιδράσεις άμυνας, απειθαρχία, την άπροσεξία στους μόν (διαφυγή), την όνειροπόληση, την όκνηρία έτικέτας στους άλλους (φυγή προς το μη πραγματικό, όταν το πραγματικό κ' ρίνεται πολύ απαιτητικό και όδυνηρό).

Θέλουμε το παιδί «να μάθει να καταβάλλει προσπάθεια», όπως λέγεται συχνά, χωρίς σαφή γνώση του περιεχόμενου της φράσης;

Για να γίνει αυτό, πρέπει ν' αφήνεται το παιδί να συγκεντρώνεται εκεί που μπορεί, εκεί που θέλει πραγματικά, και προ παντός να μην αξιώνεται απ' τα έξω αυτή ή συνειδητή και θεληματική «προσπάθεια», με μέσα τεχνητά (κάποτε μάλιστα με τον καθαρό φόβο κυρώσεων, ξένων προς το λογικό και κανονικό αντικείμενο της προσπάθειας):

Γιατί μ' αυτό τον τρόπο καταλήγουμε σ' αντίθετο τέλος από το ζητούμενο αποτέλεσμα, στις διάφορες μορφές της φυγής της σκέψης, μάλιστα αν μια εύπειθεια καμουφλάρει αυτή την προσφυγή στα ένστικτα των όποιων ή κυριαρχία είναι άλλωστε πολύ μεγαλύτερη από τις απαιτήσεις του σχολείου!

Βλέπει κανένας σ' αυτές τις λίγες γραμμές εκείνο που σκέφτονται οι δασκάλαι για το σχολείο, αυτό που περιμένουν απ' το σχολείο. Ζητούν μια καλύτερη απόδοση τόσο για την κοινωνία του μέλλοντος, όσο για τους ίδιους τους μαθητές τους, κι' έτσι μια πιο ολοκληρωμένη επαγγελματική ικανοποίηση γι' αυτούς και την έσωτερική τους ειρήνη. Ειρήνη που με τη σειρά της θα γίνει γεννήτρα πιο γόνιμων προσπαθειών, γιατί θάνατι πιο αίσιόδοξοι, πιο σίγουροι για την πραγματική απόδοση.

ΟΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΖΗΤΟΥΝ ΕΝΑ ΣΧΟΛΕΙΟ ΖΩΝΤΑΝΟ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ

Θα πεί κανένας, τέτοιες σκέψεις, που προέρχονται από απλούς δασκάλους δε θα μπορούσαν να γίνουν δεχτές απ' τις σχολικές αρχές; Σωστό, αλλά δεν έχει πάντα έτσι.

Θα μπορούσα ν' αναφέρω πολλά παραδείγματα για το αντίθετο. Θα περιοριστώ σ' εκείνο που μου προσφέρει το βιβλιαράκι του Albert Atzenwiler διευθυντή ως το 1941 της Στοιχειώδους Παιδείας στο καντόνι της Γενεύης «Η άποστολή του σχολείου» (Γενεύη 1940). Τί αυτός λέγει;

«Να πιστεύεις πως ο μαθητής μπροστά απ' όλα είναι ένα μυαλό προορισμένο να καταλαβαίνει και προ παντός να συγκαταί, σημαίνει άγνοια των στοιχειωδών δυνάμεών του... που, περισσότερο παρά ή καθαρή σκέψη, κινούν το παιδί όπως και το μεγάλο» σ. 3.

«Η έγκυκλοπαιδική μελέτη βλάπτει τη γνώση νοησιακή παιδείας» σ. 8.

«Η παιδεία του παιδιού θαπρεπε ν' αναμεί, όπως ή καρδιά και το μυαλό είναι ένα. Κάθε αντίληψη διαιρητική περικλείνει ένα κομμάτισμα του «είναι» κι' έπόμενον έναν άκρωτηριασμό», σ. 9.

«Το καλύτερο μέσο να ένσωματώσης ένα «είναι» σ' έλλογική κοινότητα, είναι το να το κάνεις να ζήσει και να δράσει σ' μια παρούσα κοινότητα».

«Το παιδί (των 12 έτών) δεν είναι σχεδόν ικανό για εξαιρετικές ένεργειες: να του παρουσιάζουν λοιπόν τις αλήθειες και τις ήθικες υποχρεώσεις... κάτω από μια ζώσα μορφή, με την πείρα, την άσκηση της ύπευθυνότητας», σ. 11.

«Δοσμένη κάτω από μορφή καθαρά νοησιακή, ή ήθικη άγωγή χάνει τη ζωτική της ουσία» σ. 12. Στην πολιτική άγωγή, έξ' ίσου, πρέπει «να ξεκινάς από συγκεκριμένα γεγονότα, μερικά, και ν' αποδειχνεις με ποιο τρόπο ή κοινωνία ανταποκρίνεται στις άτομικές ανάγκες... και όργανώνει την όμαδική ζωή», σ. 14.

Και ο συγγραφέας ύπογραμμίζει την πέρισσεια του νοησιάρχισμου, πόνου αποσπασμένου απ' τη ζωή και την πέρισσεια του άτομικισμού, στην έννοια της άπουσίας της κοινωνικής άλληλεγγύης: έγωιστικός άτομικισμός που γίνεται πιο έντονος απ' την έλλειψη εργασίας, που να σέβεται την άτομικότητα του κάθε παιδιού απ' το γεγονός μιας διδασκαλίας ένιαίας για όλους, άποκλειστικά όμαδικής.

Το καθένα με την ιδιομορφία του, το καθένα για τον προορισμό του βεληνεκού του αυτοδυναμισμού του. Αυτό τον άτομικό αυτοδυναμισμό έρχεται ή αντίληψη πως ο άνθρωπος είναι κι' αυτός τυποποιημένη μηχανή. Θα φανεί παράξενο κι' όμως για ένα παρατηρητή με βαθύτητα, ή σχολική πράξη, όπως γίνεται, παρουσιάζει σαφείς τις επιδράσεις μηχανιστικού ύλισμου.

«Όλα αυτά είναι ουσιαστικά. Μήπως είναι τίποτε το νέο; Για τον άνθρωπο της έπιστήμης, όχι. Για τους σχολικούς λειτουργούς, συμβαίνει να φοβήται κανένας να πεί: ναι».

Δεν είναι τόσο εύχρηστο να συναντά κανένας αυτή την κριτική κάτω από την πένα ενός διευθυντή της Στοιχειώδους Παιδείας; «Ας αναφέρουμε ακόμα μερικές παράγραφες από μια έπίσημη έκθεση του Γενάρη 1941 στη Γενεύη, στην έπιτροπή μελέτης των νέων προγραμμάτων από τον Robert Dottrens».

Αυτός είχε ύπ' όψη του τις γνώμες του εκπαιδευτικού σώματος της Γενεύης. Κι' αυτός επίσης έπιμένει πως χρειάζεται, εις το ίδιο το σχολείο, να προστρέχουμε στην πραγματική ζωή. Οι σχολικοί νομοθέτες θαπρεπε να στρέψουν την προσοχή τους στην ιδιαίτερη εξέταση της πραγματικότητας, κάθε πραγματικότητας: διάρκεια χρόνου εργασίας, ικανότητες των παιδιών, των έφηβων, με σκοπό ν' απομακρύνουν για τα μέν και για τους δέ, αυτή την ύπερφόρτωση — που έμποδίζει τη συγκέντρωση —, και που δημιουργεί ή έπιτόλαιη και διαστική μελέτη όλης της ύλης του προγράμματος.

Ο συγγραφέας της παραπάνω έκθεσης αρχίζει αναφέροντας τον Albert Atzenwiler: «Δε θα γίνει έργο νέο και διαρκείας ως προς το πρόγραμμα των σπουδών, παρά ξεκινώντας από την πραγματικότητα, μένοντας στο πεδίο των γεγονότων και όχι στο πεδίο των ιδεών, των έπιθυμιών και της αυταπάτης. Έπειδή ύπερίσχυσε ο έμπειρισμός και δε θέλησαν ποτέ να δούν την πραγματικότητα «τα σχολικά μας προγράμματα καθιερώθηκαν à priori τα προγράμματα αυτά περιλαβαίνουν, δι' οι ώριμοι νομίζουν αναγκαίο για τα παιδιά και όχι δι' τη πείρα, το πείραμα, απέδειξαν πως είναι δυνατό και ωφέλιμο» (Mission de l'école σ. 8).

Και ο R. Dottrens προσθέτει: «Η αν κανένας είδε ή διείδε την πραγματικότητα, όμως απ' την παράδοση, τη νοησιαρχία, απ' την ανάγκη έπίσης (άπαιτήσεις της Μέσης εκπαίδευσης) δε θέλησε ή δεν μπόρεσε να βγάλει τ' αναγκαία συμπεράσματα. Εύχομαι αυτή τη φορά να δούμε, να τολμήσουμε, να κάνουμε πράξη, άλλως θα φέρουμε όμαδικά την εύθυνη πώς έχουμε δικαιώσει στο πνεύμα του εκπαιδευτικού σώματος αυτόν τον άσκητισμό και τη φυγή που θρηνούμε και που εκθέτει τους άρχηγούς της εκπαίδευσης και τις μεταρρυθμίσεις που αυτοί προτείνουν».

Σ' μια τόσο κρίσιμη στιγμή για τη ζωή της χώρας και του δημόσιου σχολείου, το καθήκον μας είναι να μεταφράσουμε σ' πράξεις τις μεγάλες ιδέες που εκσφεντονίστηκαν σαν μια έκκληση για μια καινούργια προσπάθεια για να στερεώσουμε την άποστολή του σχολείου για σήμερα και γι' αύριο».

Με λίγα λόγια πρέπει να ξεκινάμε από τα γεγονότα!

Θα τραβούσε πολύ να καταχωρήσουμε ό-

λόκληρη την έκθεση, αν και έχει πολύ ενδιαφέρον. Δίνω στο παράρτημα, μεγάλα αποσπάσματα. Ο άναγνώστης θα πρέπει να λάβει ύπ' όψη του πως αν το κατώτερο σχολείο, πολύ συχνά, δεν κατανοεί την ψυχολογία του παιδιού, το λάθος δε βρίσκεται στους δασκάλους. Οι δασκάλαι τουναντίον είναι οι πρώτοι που διαμαρτύρονται.

Αυτό δεν είναι ένθαρρυντικό;

Ας καταχωρήσουμε όμως εδώ τις τελευταίες παράγραφες του R. Dottrens.

Οι δασκάλαι της Γενεύης έπέμεναν πως το ουσιαστικό είναι να μη διαπρέξουμε σ' ένα περιορισμένο χρόνο ένα πεδίο ύπερβολικής εργασίας. Κρατώντας λογαριασμό για τις μη εργάσιμες ημέρες, για το χρόνο ταχτοποίησης για την έναρξη της εργασίας, για τη διόρθωση των θεμάτων και την ύπόδειξη των θεμάτων που πρέπει να γίνουν, ύστερα από λεπτομερή εξέταση των εργαμάτων, ή έκθεση συμπεραίνει:

«Διαθέτουμε το μέξιμου στις άνώτερες τάξεις, 22 - 23 μαθήματα την έβδομάδα από 45 λεπτά της ώρας και σ' 28 έβδομάδες το χρόνο».

(Η έναρξη στις 8 - 25 στις τρεις πρώτες τάξεις μειώνει ακόμα περισσότερο τον αριθμό των έβδομαδιαίων μαθημάτων).

Το πρόγραμμα προβλέπει 28—30 έβδομαδιαία μαθήματα:

Βλέπει κανένας την έχταση των τροποποιήσεων που πρέπει να γίνουν αν θέλει να θεμελιώσει το πρόγραμμα στη γερή βάση του πραγματικού χρόνου εργασίας.

Όλο το έβδομαδιαίο πρόγραμμα πρέπει να τεθεί κάτω απ' τις παραπάνω πραγματικότητες.

Έξω από κάθε άμφιβολία ή εφαρμογή ενός προγράμματος ύλης περιορισμένου στην παραπάνω πραγματικότητα θα καθίστατο δυνατή μια δουλειά βάθους που την άγνοούμε στις τάξεις μας όλότελα και ή προσπάθεια για την ανακαίνιση των διδασκτικών μεθόδων θα ήταν δυνατή».

Με λίγα λόγια. Θα είχαμε έτσι «ένα ανακαινισμένο πρόγραμμα μαθημάτων μέσα σ' ένα πνεύμα ρεαλιστικό».

Όταν αυτή ή μεταρρύθμιση ολοκληρωθεί, όλες οι άλλες, ιδιαίτερα στις μεθόδους, θα καταστούν δυνατές.

Άλλως ή κυριαρχία της διαστικής έπιτολαιότητας θα διακινείται και θα έμποδίζει κάθε εργασία βάθους.

Ας μου έπιτραπεί να φέρω στη συζήτηση ένα άλλο ντοκουμέντο.

Το περιοδικό Έκδελ Μπερνουάζ δημοσίευσε στα ύπ' αριθ. 29, 30 και 32 του 1939 φύλλα σειρά από άρθρα με τον τίτλο «Πώς να διεγείρουμε το ενδιαφέρον των παιδιών μας»; Συγγραφέας των άρθρων αυτών ο Σαρλ Ζυνό, διευθυντής του Διδασκαλείου Θηλέων του Ντελεμόν.

Συγκρίνει το «παιγνίδι - εργασία» με άλλες

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

(Συνέχεια από το προηγούμενο)

Ἡ οἰκογένεια, δυστυχῶς, διὰ πολλοὺς λόγους δὲν ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν της ὅλους ἐκείνους τοὺς ὁρους ποὺ ἀπαιτοῦνται διὰ μίαν ὀρθὴν ἀγωγή τῶν τέκνων της. Ἐρχεται τὸ σχολεῖον νὰ προσφέρῃ ὅ,τι δὲν προσφέρεται ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν, νὰ βελτιώσῃ τὸν κόσμον τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ σφυρηλατήσῃ μὲ τὸ δικό του τρόπο καὶ μέθοδο τὸν χαρακτήρα του εἰς ὅ,τι ἠθικὸ καὶ ὠραῖο ὑπάρχει καὶ νὰ δυναμώσῃ νοῦ καὶ ψυχὴ διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξί του εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐμμέσου ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ τροφίμου, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖται διὰ τῆς μεταδόσεως εἰς αὐτὸ τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν διὰ διαφόρων νέων μεθόδων καὶ συστημάτων, εἶναι καὶ ἡ ἄμεσος ἐπιδρασίς τῆς διαγωγῆς, ἡ ἐν γένει τῆς προσωπικότητος τοῦ διδασκάλου. Ὁ διδάσκαλος, μὲ τὸ παράδειγμα τῆς ὅλης του ζωῆς, μὲ τὸ ἦθος του καὶ μὲ τὸν τρόπον τῆς συμπεριφορᾶς του ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολείου,

λέξεις τὶς ἐλεύθερες ἐνέργειες τοῦ σοφοῦ, τοῦ καλλιτέχνη, τοῦ φιλόσοφου ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ κείνες τοῦ παιδιοῦ ποὺ γίνονται ἐλεύθερα : καὶ στὸν ἀντίθετον πόλον τὴν ἐργασία - ἀγγραφεῖα, ποὺ συχνὰ τοῦ ἐπιβάλλουν τὰ σχολικὰ προγράμματα.

Τὸ νὰ γνωρίζεις — νὰ κάνεις νὰ γεννηθῶν, ἀν χρειάζεται — τὰ πραγματικά ἐνδιαφέροντα τοῦ παιδιοῦ, αὐτὸ εἶναι, νὰ καταστήσεις τὸ σχολεῖο ἐξαιρετικὰ ζωντανό.

Καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβάσαι ὅτι ταπεινώνονται στὴν τάξιν με ὀρισμένες «ἐνέργειες» - παιγνίδι, ποὺ θὰ κάνουν θελκτικὰ ἄλλες ἐνέργειες ὀλιγότερο παιδικές, περισσότερο «σχολικές» καὶ τῶν ὁποίων ἡ εἰσαγωγή στὴν τάξιν χωρίς αὐτὸ ὑπῆρξε πάντα τεχνητή.

Θὰ πῆτε πὼς ὅλα αὐτὰ εἶναι γνωστά. Μάλιστα, τὰ γνωρίζαν, ἀλλὰ τὰ ἐφάρμοζαν; Ὁ Ζυνὸ ἔκανε μιά ἔρευνα στοὺς δασκάλους καὶ τὶς δασκάλες τοῦ Γιούρα. Οἱ ἀπαντήσεις ποὺ πῆρε ἔχουν ὅλες τὴ δύναμιν καὶ τὸ χυμὸ ποὺ ἀναβλύζει ἀπ' τὴν καθημερινὴν πείραν τῶν ἀνθρώπων καὶ στὴν πράξιν κάνουν τὴν προσπάθειαν.

Αὐτὲς εἶναι πολὺ διαφορετικὲς μεταξὺ τους. Ἡ ἀντίληψις τοῦ παιγνιδιοῦ σὰν διδακτικοῦ καὶ διαπαιδαγωγικοῦ τρόπου κατὰ τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἀπαντήσεων συναντᾷ καὶ συμπάθειες καὶ δυσπιστίαν. Στὸ σύνολο τῶν ἀπαντήσεων βεβαιώνεται ἐκεῖνο ποῦναι γνωστὸ ἡ ποὺ τὸ μαντεύει κανένας : ἡ ζωντανὴ τάξιν δίνει πολὺ μεγαλύτερη «ἀπόδοσις» ἀπὸ τὴν τάξιν — ὅς τὴν ποῦμε : κοιμισμένη.

Καὶ ὁ συγγραφέας καταλήγει σὲ συμπεράσμα εὐνοϊκὸ γιὰ «τὸ σχολεῖο τὸ προσαρμοσμέ-

ου, μὲ τὴν εὐσυνείδητον ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του, ἀποτυπώνει τὴν σφραγίδα τῆς φύσεώς του εἰς τὴν ψυχὴν τῶν τροφίμων καὶ ὑψοῦται ἐνώπιον τῶν μαθητῶν ὡς ἀληθινὸ πρότυπο ἄξιον παντὸς ἄλλου πρὸς μίμῃσιν. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου τὸ παιδί ἀντικρύζει τὸν τέλειον ἄνθρωπον. Τὸν ἄνθρωπο χωρὶς ἀδυναμίας καὶ ἐλαττώματα. Τὸν γνωρίζοντα τὰ πάντα καὶ ἱκανὸν νὰ ἐπιλύῃ ὅλα τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς. Θαυμάζουν τὴν παντογνωσίαν του καὶ φοβοῦνται τὸν θυμὸ του. Τὸν περιβάλλον μὲ σεβασμὸ ὅταν ἡ συμπεριφορὰ του καὶ τὸ κύρος του ἐμπνέει τὸν σεβασμὸ. Τὸν ἀγαποῦν ὅταν τὴν ἀγάπην του τὴ νοιώθουν διάχυτη εἰς τὴν καρδίαν των. Ἐκτελοῦν τὶς συμβουλές του, ὅταν βλέπουν ἀνάγλυφα τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ δεικνύει αὐτὸς διὰ τὴν πρόδοσιν καὶ τὴν προκοπὴν του. Τὸν μισοῦν ὅταν οὗτος ζῇ μακριὰ ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ παιδιοῦ. Διότι κάθε ἄνθρωπος πράττει αὐτὸ ἢ τὸ ἄλλο ἀναλόγως πρὸς τὸ

νο στὸ παιδί, γιὰ τὴ λειτουργικὴ παιδείαν» —. «Γνωρίζουμε ἀπὸ πείραν τὴ διαφορὰ τῆς ἀποτελεσματικότητος, τῆς διείσδυσης, ἀνάμεσα στὶς παρατηρήσεις μας καὶ τὶς σκέψεις, ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ τῆς συνειδήσεως. Ὅταν παίζεται τὸ σπῆμα μας... πὼς τὸ πᾶν μένει σταθερὸ στὴ μνήμη μας!...

Δὲ θάξερε κανένας, δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἐπανάλβει ἀρκετὰ τοῦτο : Χρειάζεται νὰ σεβόμαστε τὴν παιδικὴν ἐργασία, χρειάζεται νὰ διευκολύνουμε τὴν πραγματοποίησιν μέσα στὴν τάξιν, ὅπως μέσα στὴν οἰκογένειαν...». Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ μπορεῖ νὰ διεισδύσῃ στὰ μυστικά ποὺ τὸν περιβάλλουν, νὰ κατακτήσῃ τὴν αὐτοκυριαρχίαν, νὰ αὐξάνῃ τὴν ἐπίδοσίν του, νὰ δημιουργεῖ, νὰ δρᾷ. Τὸ σχολεῖο θάναί τότε γι' αὐτὸν «τὸ ἀγαπημένον κι' ἀποδοτικὸν σχολεῖο».

Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ δὲ γίνεται, ἡ δὲ γίνεται ἀρκετὰ, γι' αὐτὸ πολὺ συχνὰ ψηλαφεῖ καὶ ζητᾷ τὸν δρόμον του.

«Ὁ ἐργάτης δὲν ἀγαπᾷ τὸ ἐπάγγελμα του καὶ αὐτὸ σαλεύει τὸν κόσμον», ἔγραψε ὁ Πιερ Χάμπ, ὁ συγγραφέας τοῦ *Marée Fraiche* et *Vin de Campagne*.

Ποῖός ξέρεῖ ἂν τὸ δημόσιο σχολεῖο, ἂν ὁλόκληρη ἡ διαπαιδαγώγησις τῶν νέων γενεῶν, δὲν ἔχει σαλευτεῖ ἀπ' τὸ γεγονὸς πὼς πολλοὶ δάσκαλοι ὑποτάχτηκαν — παρὰ τὴ θέλησίν τους — νὰ κάνουν τὴν κλίσιν τους, τὸν προορισμό τους ἕνα ἀπλὸ λειτουργημα : σὲ μερικὲς περιπτώσεις μάλιστα ἕνα ἀπλὸ βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα ;

AD. FERRIERE

(Μετ. Μ. Κυργιάνη)

πρόσωπον ποὺ ἀγαπᾷ ἢ μισεῖ. Τὸ παιδί εἶναι πρόθυμον νὰ πράττῃ ἐκεῖνο ποὺ τὸν συμβουλεύει ὁ δάσκαλός του, ὅταν δὲν τὸν ἀντιπαθεῖ. Κάθε ἄνθρωπος διατηρεῖ καὶ μιὰ καλὴ ἢ κακὴ ἀνάμνησιν ἀπὸ τὴ σχολικὴν του ζωὴν. Ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου του. Πόσοι διδάσκαλοι μὲ τὸ ἦθος των καὶ τὸν χαρακτήρα δὲν ἐπέδρασαν βαθύτατα εἰς τὴν ψυχὴν τῶν μαθητῶν των! Πόσοι δὲν ὀφείλουν τὴν μετέπειτα προκοπὴν των εἰς τὰ ἐφόδια τὰ ὁποῖα ἀπεκόμισαν ἀπὸ τοὺς καλοὺς διδασκάλους των. Πλείστοι ἄνθρωποι καθοδηγοῦνται εἰς τὴν ζωὴν των ἀπὸ τὰ προτερήματα τῶν διδασκάλων. Ἡ συνειδητὴ καὶ ἀσυνείδητη ἐπίδρασις τῆς καθόλου διαγωγῆς ἀξίου παιδαγωγοῦ εἰς πλείστους, ἐθεράπευσε πλάνες καὶ ἐλαττώματα, κακίες καὶ μικρότητες καὶ τοὺς μεταμόρφωσε εἰς καλοὺς πολίτες καὶ ἀγαθοὺς ἄνθρώπους. Ἀλλὰ καὶ πόσοι διδασκάλοι μὲ τὴν ἀπρεπὴν συμπεριφορὰν των, μὲ τὴν βάνανσον διαγωγῆς των, μὲ τὴν ἐγωϊστικὴν των φύσιν καὶ μὲ τὴν ἀναλγησίαν τοῦ χαρακτήρος των δὲν ἐδηλητηρίασαν τὴν ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν μαθητῶν των καὶ δὲν ἀνέκοψαν τὴν πορείαν τῆς ὁμαλῆς ἐξελιξέως των;

Μὲ πραγματικὴ εὐλάβεια καὶ σεβασμὸ ψιθυρίζει ὁ ἄνθρωπος τὸ ὄνομα τοῦ καλοῦ δασκάλου καὶ μὲ συγκίνησιν διατηρεῖ τὶς ὠραιότερες ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἀπροσμέτρητη ἀγάπην μὲ τὴν ὁποίαν τὸν περιέβαλλε εἰς τὴν μαθητικὴν του ἡλικίαν. Ὁ διδασκάλος τότε θὰ μπορέσῃ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὶς ψυχὰς τῶν μαθητῶν μὲ πράξεις καὶ ἐνέργειες, μὲ τὴν ἔκτασιν καὶ ὅταν αὐτὸς μὲ ὅλη τὴ δύναμιν τῆς ψυχῆς ἀγαπήσῃ αὐτοὺς. Ἀγάπη εὐκρινὴς ἐκδηλουμένη μὲ πράξεις καὶ ἐνέργειες, μὲ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ μέγεθος τῆς φροντίδος του, ὅταν ἔχῃ τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην των.

Καὶ θάξῃ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν, τὸ μέγεθος τῆς φροντίδος τοῦ διδασκάλου πρὸς τὸν μαθητὴν. Τὸ παιδί θέλει νὰ ζῇ, νὰ κινῆται καὶ νὰ δρᾷ σὲ περιβάλλον χαρούμενον, γεμᾶτο ἀγάπην καὶ ἐμπιστοσύνην, ποὺ θὰ τὸ κεντρίσῃ σὲ χαρούμενη δημιουργικὴ ἐργασία. Ἡ ἀγάπη εἶναι τὸ μεγάλο κίνητρο εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ δὴναι εἰς ἐργα εὐγενῆ καὶ εἰς ἐκδηλώσεις κοινωνικὰς. Μὲ τὴν ἀγάπην ὁ δάσκαλος θὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ κατὰ τῆς παιδικῆς ψυχῆς, θὰ τὴν σπουδάσῃ καὶ θὰ τὴν γαλουχήσῃ μὲ ὅ,τι ἀνώτερον καὶ ὑψηλὸν περικλείει ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἀγάπη ὅμως γνήσια, ἀπευθυνόμενη εἰς ὅλους τοὺς μαθητὰς ἀδιακρίτως κοινωνικῆς θέσεως καὶ προόδου. Κάθε ἐνέργειά του θὰ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ ἔργον του καὶ ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον του εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν χαρὰ καὶ τὴν πρόδοσιν τῶν μαθητῶν του. Ἀποφυγὴ ἀπὸ μέσων ποὺ ἐκθέτουν τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς προσωπικότητος του καὶ τὴν σοβαρότητα τοῦ παραγγέλματος του. Ὅχι ἀδικαιολόγητη ὑποχωρητικότητα ἐκεῖ ποὺ χρειάζεται αὐστηρὰ νοῦθεσία καὶ σοβαρότητα, διότι ἄλλως κλονίζεται τὸ κύρος του εἰς τὰ μάτια τῶν μαθητῶν.

Οἱ μαθηταὶ θέλουν νὰ βλέπουν τὸν δάσκαλον νὰ συμμετέχῃ εἰς τὶς ἐργασίες των τὸν θέλουν ὀδηγὸν σὲ κάθε προσπάθεια ποὺ κάμνουν καὶ μὲ χαρὰ δέχονται τὴν πείραν του, τὶς γνώσεις του καὶ τὴν φρόνησίν του.

Τὸν θέλουν παρατηρητὴ, δημιουργικὸ καὶ ἀφοσιωμένον συνεργάτη εἰς τὰ διάφορα προβλήματα των. Τὰ παιδιὰ μιμνῶνται τοὺς μεγάλους καὶ διαζονται νὰ τοὺς φθάσουν. Ὁφείλει ὁ δάσκαλος νὰ μὴ ἀπομακρύνῃ τὴν ζωὴν τοῦ τροφίμου ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ ἐνηλίκου. Ἡ ζωὴ τοῦ ὀρίμου πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται μὲ ἀπλὸν τρόπον εἰς τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ. Ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων ὅς ἀντλή παραδείγματα ἀγαθῶν καὶ ἠθικῶν πράξεων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ τοῦ συναισθηματὸς των καὶ νὰ τὰ ὠθήσουν πρὸς μίμῃσιν. Ὁ δάσκαλος ὅμως, ἐκτὸς τῆς ἀγάπης, πρέπει μὲ τὸ παράδειγμα καὶ τὴν ἐμφύσησιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς δικαιοσύνης. «Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετῇ», κατὰ τοὺς μεγάλους προγόνους μας. Ἡ δικαιοσύνη ἐξασφαλίζει τὴν ἐκτίμησιν τῶν μαθητῶν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν των εἰς τὶς ὑποχρεώσεις των καὶ καθήκοντα. Καθῆκον τοῦ καλοῦ δασκάλου εἶναι ν' ἀπονέμῃ εἰς κάθε μαθητὴν ὅ,τι ἀνήκει εἰς αὐτὸν χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν προέλευσιν τοῦ μαθητοῦ, τὴν φιλίαν ἢ τὴν συγγένειαν. Ἡ ἀμερόληπτος διαγωγή τοῦ δασκάλου ἀπέναντι εἰς τοὺς μαθητὰς, θὰ διδάξῃ εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ δικαιοσύνη θὰ ἀποτελῇ τὸν ρυθμιστὴν τῆς κάθε δράσεώς του. Διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ δασκάλου θὰ ἐθισθῇ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ πράγματα, ὅχι μόνον συμφώνως πρὸς τὴν συναισθηματικὴν του κατάστασιν, ἀλλὰ ἐπίσης συμφώνως καὶ μὲ τὰς ἐπιταγὰς τῆς λογικῆς.

Ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ καθηκόντος ἐναντι τῶν συνανθρώπων, δὲν θὰ προβαίνουν εἰς πράξεις τὶς ὁποῖες ὁ ἐγωϊσμός των τὶς ὑπαγορεύει ἢ τὰ ἐνστικτὰ του τὶς ὑποβάλλουν. Ὅταν ὁ διδάσκαλος δὲν μεταβάλῃ κρίσεις ἢ γνώμες διὰ τὶς αὐτὲς πράξεις τῶν μαθητῶν, τότε μὲ τὸ κύρος του, τὴν ἀμερόληψιν του καὶ εὐθυκρίσίαν θὰ ἐμπνέῃ τὸν σεβασμὸν εἰς τὸ σχολεῖόν του. Σχετικὰ δὲ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς δικαιοσύνης ποὺ πρέπει νὰ διέπῃ τὶς σχέσεις δασκάλου καὶ μαθητῶν εἶναι καὶ τὸ πνεῦμα τῆς φιλαληθείας ποὺ ὀφείλει ὁ δάσκαλος διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ νὰ ἐμφύσησιν εἰς τοὺς τροφίμους του. Πρῶτος αὐτὸς μὲ τὴν συμπεριφορὰν του θὰ διδάξῃ, ὅτι γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἰσχυρὰ ἠθικὴ βούλησιν εἶναι ἡ ἀνάληψις ὑπ' αὐτοῦ εὐθύνης διὰ ἐκτέλεσιν πράξεως τινος. Ἡ ἀποφυγὴ εὐθυνῶν καὶ ἡ ἀπόκρυψις τῆς ἀληθείας δὲν εἶναι ἴδιον εὐθέως χαρακτῆρος.

Εἶναι φυσικὸν ὁ δάσκαλος νὰ ὑποπίπτῃ κι' αὐτὸς εἰς σφάλματα, κυρίως κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας ἢ νὰ ἀδυνατῇ νὰ ἀπαντήσῃ ὀρθῶς εἰς ἐρωτήσιν τινα μαθητοῦ. Ὁ ἄξιος ἐπιστήμων δάσκαλος πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ θάρρος καὶ τὴν εὐκρινείαν νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δὲν κατέχει τὸ θέμα παρὰ νὰ παραποῇ τὸ σωστό, ὑποσχόμενος ὅτι θὰ φροντίσῃ νὰ τοὺς ἀπαν-

τήση. Υπάρχουν εις τὸν σχολεῖον δευδερκεῖς μαθηταί, οἱ ὅποιοι ἀντιλαμβάνονται τὴν ὑπεκφυγὴν τοῦ δασκάλου, εἰς τοὺς ὁποίους μειοῦται τὸ γόητρον τοῦ δασκάλου. Λέγων τὴν ἀλήθειαν ὁ δάσκαλος ἐπιτυχάνει περισσότερα παρὰ μὲ τὴν ἐπίδειξιν παντογνωσίας καὶ κομπασμῶν. Ἐπίσης μὲ τὴν καλὴ καρδίαν καὶ λεπτότητα μορφώνει καλλύτερα τὸν χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ παρὰ μὲ τὴν μετὰδοσιν ξηρῶν γνώσεων καὶ μὲ ἀνισφύρας ἠθικολογίας. Ἡ πρὸς αὐτὸ ἀφοσίωσις καὶ καλωσύνη θὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τῆς τραχύτητος οἱ ὁποῖες ταπεινῶνουν αὐτοὺς κί' ἀφήνουν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνεπούλων τραύματα.

Τὰ παιδιά εἶναι πιὸ διεισδυτικά ἀπὸ ὅ,τι τὰ φαντάζονται οἱ μεγάλοι, ὑποφέρουν ἀπὸ τῆς διαρκείας παρατηρήσεις, τῆς ἐπιτιμῆς, τῆς ταπεινωτικῆς κρίσεως καὶ ἐξευτελιστικῆς χαρακτηρισμοῦ, πού ἐνίοντε προσφέρονται πόσο ἀντιπαιδαγωγικά ἀπὸ τὸν δάσκαλο. Ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ γνωρίζῃ, ἐὰν φιλοδοξῇ νὰ διαπαιδαγωγή ὁρθῶς, ὅτι στὰ χέρια του ἔχει ἕνα ἰδιότυπο πλάσμα μὲ ἰδικές του ἀνάγκες καὶ ἐνδιαφέροντα καὶ μὲ ἰδιαιτέρους νόμους ζωῆς καὶ ψυχικῆς ἐξελίξεως. Τὸ παιδί ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καλωσύνης, ἀπὸ θάρρους καὶ ἀπὸ προστασίας διὰ νὰ ἀποκτήσῃ αὐτοπεποίθησι καὶ ν' ἀσκήσῃ τὴν ἀδύνατον καὶ ἄωρη φύσιν του. Ὁ δάσκαλος μὲ τοὺς λεπτοὺς καὶ ἐξαιρετικὰ τρυφεροὺς θὰ κέρει τὰ παιδιά ν' ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὴν φυσικὴν βελία καὶ ἀπὸ τὰ πάντοτε εἰδούς συναισθηματικὰ μειονεξίας καὶ ἀπογοητεύσεως.

Σήμερον εὐτυχῶς δὲν ὑπάρχει παιδαγωγός, ψυχολόγος καὶ ἀπλοῦς ἀνθρώπος μὲ ὀρθὸ λογικὸ καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ Σχολεῖον πρέπει νὰ εἶναι ἕνα εἶδος ἀνοικτῆς φυλακῆς τῶν μικρῶν, ἕνα πειθαρχεῖο τῆς ἀνυπατάτου παιδικῆς φύσεως. Δὲν ὑπάρχει ψυχολόγος πού νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ τόσο ἀναγκαία πειθαρχία, ἡ ὑπακοή, ὅσοι μὲν τῶν μεγαλυτέρων, ἡ ἐργατικὴ σειθασιμὸς τῶν μεγαλυτέρων, ἡ ἐργατικὴ κλπ. μποροῦν νὰ ἀναπτυχθῶν μὲ τὸ φόβο τῆς τιμωρίας, τῆς βρισιᾶς, τὸ ξύλο, τὴν ἄγρια φωνή, τὸν πειθαναγκασμὸν, τὴν ἀναπόδοσι, τὴν ποιή. Μόνον ὅταν κάνουμε τὸ παιδί νὰ μᾶς ἀγαπήσῃ, νὰ ἀγαπήσῃ τὸ Σχολεῖον καὶ τὸν δάσκαλον, μόνον τότε τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σχολείου θὰ εἶναι εὐεργετικά καὶ ἀποτελεσματικά. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ὑπομονὴ καὶ αὐτοκυριαρχία ὁ δάσκαλος ἀποτελεῖ ἄριστον παράδειγμα πρὸς μίμησιν εἰς τοὺς μαθητὰς του. Ἡ ὑπομονὴ εἶναι ἀπαραίτητος ἀρετὴ διὰ τὴν ἐπιτυχή ἀνατροφῆς τὸν δάσκαλον ἱκανὸν νὰ ἀνευρίσῃ καὶ νὰ ὑποδοθῇ τοὺς ἀδύνατους μαθητὰς καὶ νὰ τοὺς ὀδηγῇ εἰς τὸν καλὸν δρόμον χωρὶς περιπλανήσεις καὶ ἐπιτιμῆσεις. Ὁ ἀνυπόμονος δάσκαλος ἀποβαίνει ἄδικος καὶ ἐχθρικός εἰς αὐτούς. Μὲ τὴν ὑπομονὴν του θὰ κατορθώσῃ νὰ δαμάσῃ καλλύτερα τῆς ἀνήσυχας παιδικῆς φύσεως, παρὰ μὲ τὴν βιαιότητα καὶ τὴν ποινή. Μὲ συμπάθειαν καὶ συμβουλές, μὲ λόγους ὀλιγωτέρους ἀπὸ τοὺς λόγους πού δαπανοῦνται εἰς ὑβρεῖς θὰ ἐπιτυχάνωμεν πολὺ καλλύτερα

καὶ π ἐρισσότερα ἀποτελέσματα. Διὰ τὴν ἐξιστάς ὑπομονῆς ἀπαιτεῖται μεγάλη καὶ μακροχρόνιος ἀσκήσις. Εἶναι θεῖον δῶρον καὶ εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι πού τὴν κατέχουν. Ὁφείλει ὁ δάσκαλος ἐπίσης νὰ καταβάλῃ κάθε προσπάθεια, ὥστε νὰ μὴν ὀποκαλύπτῃ τὴν κατὰστασι τοῦ θυμικοῦ του εἰς τὴν τάξιν. Εἰσερχόμενος εἰς τὸ Σχολεῖον, ὡς φροντίσῃ νὰ ἀπολυτρώνεται ἀπὸ τὰ δικά του βάσανα καὶ διωτικὲς του φροντίδες καὶ νηφάλιος ὡς ἀντικρύζῃ τοὺς τροφίμους του.

Ἡ συναισθηματικὴ καὶ ψυχικὴ του ἐν γένει κατάστασις τοῦ δασκάλου ἐπιδρά ἀμέσως ἐπὶ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ, λόγῳ τῆς ὑποβολῆς τὴν ὁποῖαν ἀσκέῃ καὶ δημιουργοῦν ἀνάλογα συναισθήματα εἰς αὐτήν. Ὁ μαθητὴς βλέπων τὸν δάσκαλόν του ὀργίλον καὶ αὐθάδη, ὕβριζοντα καὶ διαρκῶς παρατηροῦνται, θὰ φέρεται καὶ αὐτὸς ὁμοίως τὸσον εἰς τὰς μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν του σχέσεις, ὅσον καὶ εἰς τὸν οἰκογενειακόν του βίον. Βλέπων τὸν δάσκαλόν του νὰ ἐξάπτεται διὰ τὸ παραμικρό, θὰ θυμῶνῃ καὶ αὐτὸς μὲ τὴν σειρά του καὶ εἰς τὸ πλέον ἁβῶο πείραγμα τοῦ φίλου του. Ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὸν δάσκαλον μεγάλο παιδαγωγικὸν τάκτ. Ἐναντὶ τῶν μαθητῶν ὁ δάσκαλος νὰ λαμβάνῃ τὴν πρέπουσα στάσι ἀναλόγως τῆς φύσεως καὶ στάσεως ἐκάστου τῶν μαθητῶν καὶ συμπεριφερόμενος μετὰ λεπτότητος, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν ἰδιαίτερα ψυχικὴν δομὴν τούτων. Νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν οἰκογενειακὴν συνθήκην τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ ρυθμίσῃ τὴν σχέσιν του μὲ τὴν οἰκογένειάν του, μὲ τὴν πόλιν καὶ εὐγένειαν, ἀποφεύγων συγκρούσεις καὶ δυσαρμονίας. Νὰ μὴ κυριαρχῇ ὑπὸ τῶν ἐκαστοτε συνθηκῶν καὶ διαθέσεων, ἀλλὰ μετὰ ὀρθοῦ λογισμοῦ νὰ καθορίσῃ τὸν ρυθμὸ τῆς ἐνεργείας του πρὸς πᾶσαν κατευθύνσιν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκτός τοῦ Σχολείου συμπεριφορά του συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μαθητῶν του. Παντοῦ θὰ προσεχθῶν καὶ θὰ μιμηθῶν αἱ κινήσεις του, αἱ τρόποι συμπεριφορᾶς, αἱ ἐκφράσεις του, αἱ ἐνέργειές του καὶ οἱ κοινωνικὲς ἐν γένει ἐκδηλώσεις του. Ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τοῦ δασκάλου εἰς ἀνθρωπιστικὰς ἐκδηλώσεις, ὡς εἶναι ἡ ἀνιδιοτελεὴς ὑπηρεσία του εἰς τοὺς πάσχοντας καὶ πτωχοὺς, ἡ προσφορά του, ὡς ὑλικὴ ἢ ἠθικὴ βοήθεια πρὸς μίμησιν του εἰς τοὺς μαθητὰς. Ὁ εὐπρεπισμός, ἡ καθαριότης καὶ ἡ ἐν γένει ἀρμονία καὶ τάξις τῆς ἰδιαίτερας κατοικίας του θὰ εἶναι τὸ ὑπόδειγμα πρὸς ἀνάπτυξιν ἀναλόγων ἀρετῶν καὶ ἔξω εἰς τοὺς τροφίμους του.

Ἡ θρησκευτικότης τοῦ δασκάλου, ἐκδηλουμένη ἐμπράκτως μὲ τὸν τακτικόν του ἐκκλησιασμόν, μὲ τὴν συμμετοχὴν του εἰς διάφορες χριστιανικὰς πράξεις, καλλιεργεί καὶ ἀναπτύσσει περισσότερον πάσης ἄλλης ἠθικῆς διδασκαλίας τὸ θρησκευτικὸν φρόνημα καὶ βίωμα τοῦ παιδιοῦ. Ὁ δάσκαλος, ὁ ὁποῖος εἰς κάθε δεδομένην εὐκαιρίαν ἐκδηλῶναι μὲ ἰδικὰ τοῦ βιώματός καὶ προσωπικὰς συγκινήσεις, τὸ μεγαλεῖον

τῆς Φυλῆς καὶ τὰ μεγαλουργήματα τοῦ Ἑθνους εἰς τὸν στίβον τοῦ πνεύματος, ὡς καὶ τὰ πεδία τῶν μαχῶν, τονώνει περισσότερον παντὸς ἄλλου μέσου τὸ ἔθνικόν φρόνημα τὸσον τῶν τροφίμων, ὅσον καὶ τῆς Κοινότητος, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον του. Ἡ καθ' ὅλα ὑποδειγματικὴ ζωὴ τῆς οἰκογενείας του, μεγαλῶς θὰ ἐπιδράσῃ καὶ εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς Κοινότητος πού ὑπηρετεῖ. Ἡ κάθε οἰκογένεια συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς θὰ ἀκολουθῇ βαθμιαίως τὸ παράδειγμα τῆς ζωῆς τῆς οἰκογενείας τοῦ δασκάλου: ἦτοι τὴν καθαριότητα, τὴν τάξιν, τὸν εὐπρεπισμόν, τὴν περιποίησιν ἀνθρώπων καὶ καλλωπιστικῶν φυτῶν, ὡς καὶ κάθε ἄλλη ἀρετὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ ἐκδηλώσις. Ὁ δάσκαλος ἐπίσης θὰ ἀναπτύξῃ, καλλιεργῇ καὶ διοχετεύσῃ τὴν δημιουργικὴν δυνάμειν τῶν μαθητῶν εἰς ἔργα κοινωνικοῦ χαρακτήρος, ὅταν οὗτος ἔχῃ ἰσχυρὰ βούλησιν πρὸς δράσιν δι' ἔργα κοινῆς συμφέροντος καὶ ἐξυπηρετήσεως. Ὁ δάσκαλος, μὲ τὴν ἐλικρινῆ συνεργασίαν τῆς Κοινότητος, τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλων παραγάντων, δύναται νὰ ἀλλάξῃ τὴν ὄψιν τῆς ζωῆς τοῦ τόπου. Πόσες ἀναδασώσεις τῆς χώρας δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν δημιουργικότητα τοῦ δασκάλου. Πόσες δενδροκαλλιέργειες καὶ μελισσοτροφίαις ὀφείλονται τὴν ὑπαρξίν των εἰς τὴν ἁοκνον διαφώτισιν καὶ ὑπερμετρον ζῆλον τοῦ φιλοπροόδου δασκάλου. Πόσοι ἐπαρχιακοὶ δρόμοι, ἀρδευτικὰ ἔργα, κατασκευαὲς ὑδατοδεξαμενῶν καὶ διάφορα ἄλλα κοινωφελῆ ἔργα δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀναφορῶν, ὑπομνημάτων καὶ προσωπικῶν παραστάσεων τοῦ ἀφανοῦς ἥρωος, τοῦ δασκάλου. Ἐκεῖνοι πού ζῇ κοντὰ στὸ λαόν αὐτὸς πού σμίγει μαζί του διὰ νὰ συμμερισθῇ τὸν πόνο καὶ τὴν πίκρα του πού ἀκούει μὲ συναισθηματικὰ συμπαθείας καὶ παρηγορίας τοὺς παλμούς καὶ τὴν μιζέρειαν του. Αὐτὸς πού ἡ ἀποστολὴν του τοῦ ὑπαγορεύει νὰ ἀναστηλῶν τὰ εἰρεπία, νὰ τονῶν καὶ νὰ σφυρηλατῇ τὴν πίστιν του στὸ μέλλον τῆς φυλῆς Πατρίδος. Εὐτυχῶς, οἱ μαθηταὶ ἐκεῖνοι, πού ἡ μοῖρα τοὺς ἔδωσε ὡς πλάστη καὶ ἀναμορφωτὴ τῆς ψυχῆς των τοιοῦτον δημῶν. Ἡ προσωπικότης του θὰ φωτίζῃ τὸν δρόμον τῆς ζωῆς των καὶ θ' ἀποβῇ παράδειγμα ἀπὸ τὸ ὁποῖον θ' ἀντλοῦν ἠθικὴ δύναμι καὶ ἰσχυρὰ βούλησιν διὰ νὰ ἀποδοῦν χρήσιμοι εἰς ἑαυτοὺς καὶ ἐνεργὰ μέλη τῆς κοινωνίας.

Εὐνόητον δὲ ὅτι ὁ ἄξιος παιδαγωγὸς διὰ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ πολυσχιδὲς ἔργον του, ὀφείλει νὰ εἶναι κάτοχος τῆς ἐπιστήμης του καὶ γνώστης τῶν πορισμάτων τῶν συγχρόνων ψυχολογικῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν μεθοδολογικῶν προβλημάτων. Νὰ εἶναι πλήρως μορφωμένος μὲ εὐρεῖα ἐγκυκλοπαιδικὴ μόρφωσι καὶ γενικὰ κάτοχος τῶν ὅσων μέλει νὰ διδάξῃ. Νὰ ἀπλήττις γνώσεις του ἀπὸ ἔγκυρα καὶ ἐπιστημονικὰ βιβλία. Νὰ ζῇ τὸ θέμα πού διδάσκει, διότι ἔτσι θὰ τὸ μεταγγίσῃ εἰς τὴν διψῶσα διὰ μάθησιν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ. Ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ διδάσκῃ ὅ,τι ζῇ καὶ νὰ αἰσθάνεται ὁ ἴδιος νὰ ζῇ ὅ,τι διδάσκει, λέγει ὁ μέγας παιδαγωγὸς

Πεσταλότη. Ὅταν ὁ δάσκαλος γνωρίζῃ καὶ ζῇ ὅ,τι διδάσκει, εὐρίσκει καὶ τὸν τρόπον νὰ τὸ μεταδώσῃ μὲ παραστατικότητα εἰς τὸν παιδί. Οἱ μαθηταὶ θέλουν νὰ μάθουν καὶ ἀπὸ τὸν δάσκαλον περιμένουν νὰ ἱκανοποιηθοῦν. Τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου εἶναι νὰ διοχετεύῃ εἰς αὐτὰ ρεύματα ἐνδιαφέροντος καὶ ἐνεργείας μὲ σκοπὸν ὅχι τὴν ξηρὰ ἀπαμνημόνευσιν γνώσεων, ἀλλὰ τὴν μεταβολὴν αὐτῶν εἰς δύναμιν καὶ ἐνεργητικότητα. Διὰ νὰ κινήται ἀνετα εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ νὰ διατηρῇ τὸ κύρος τοῦ ἀληθινοῦ παιδαγωγοῦ, ὀφείλει νὰ μαθαίνῃ ὅλο καὶ περισσότερα γιὰ τὸ κάθε μάθημα. Νὰ ἐπιλέγῃ περιοχὰς γνώσεων ἐνδιαφερόντων καὶ διαφωτιστικῶν ὅσο δὲ καλλύτερα τὴν γνωρίζῃ, τόσο μὲ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον θὰ τὴν μεταδίδῃ. Νὰ ἐκχέῃ εὐρύτερα ἐνδιαφέροντα καὶ περισσότερον ἐνθουσιασμὸν διὰ πνευματικὰ προβλήματα. Νὰ βλέπῃ, νὰ σκέπτεται καὶ νὰ νοιώθῃ περισσότερα ἀπὸ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον. Νὰ γεφυρώσῃ τὴν ζωὴν τοῦ σχολείου μὲ τὸν ἔξω τοῦ σχολείου πραγματικὸν κόσμον, εἶναι δύο κόσμοι, πού ὁ ἕνας φωτίζει τὸν ἄλλον καὶ ἀμφότεροι κατανοοῦνται διὰ τῆς στενῆς συναφείας πού ὑφίστανται μεταξύ των.

Ν' ἀπλοποιῇ τὴν πολὺπλευρὴν πείρα του καὶ νὰ τὴν ἐνσταλλάξῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ μὲ τρόπον γοητευτικόν καὶ μὲ συσχετισμὸν εἰς τὰ ἐνδιαφέροντά του. Νὰ συμβουλευεταὶ ἀνελλιπῶς κάθε βιβλίον πού ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἀρτιώτερη πνευματικὴ δύναμι. Τὸ καλὸ βιβλίον νὰ τοῦ εἶναι ὁ καθοδηγητὴς τοῦ πολὺπλοκου ἔργου του καὶ σύντροφος τῆς ἀποστολῆς του. Ὁ σύμβουλος γιὰ ἐπιστημονικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ δράσι. Ἡ βιβλιοσοφία θὰ τοῦ φωτίζῃ τὴν σχολικὴν πράξιν μὲ τὸ φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας, ἡ ὁποία θὰ τοῦ προσφέρῃ τὰ μέσα νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν πραγματικότητα τοῦ παιδιοῦ. Ὁ ἴδιος ὀφείλει νὰ αὐτοκαλλιεργῇ τὴν πνευματικὰ, διὰ νὰ ἐξελιχθῇ σὲ ἐπιστήμονα ἐρευνητὴ ἱκανὸν νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ νὰ μεταγγίσῃ τὴν δικήν του φλόγα καὶ ἀγάπην καὶ πνευματικὰς ἀξίας εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς τοὺς περί τῆς ἡλικιωμένους. Οὕτω ὁ δάσκαλος θὰ ἀποτελῇ τὴν ὁλοκληρωμένην πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν προσωπικότητα, ἡ ὁποία θὰ φωτίζῃ τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους, στὴν λεωφόρον ἐνὸς τιμίου καὶ εὐγενοῦς ἀγώνος. Ἡ ζωὴ τοῦ ὁποῖου θὰ ἀποτελῇ τὴν λαυρὴν φάρον, ἐκπέμποντα συνεχῶς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐργατικότητος καὶ κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Ὁ ἀποτελῇ ὁληθὲς παράδειγμα διὰ τοῦ ὁποῖου οἱ μαθηταὶ του θὰ φατίζονται καὶ θὰ καθοδηγοῦνται εἰς τὴν ζωὴν των. Κίνητρον πού τὸ παιδί θ' ἀποκτήσῃ δραστηριότητα, ἀνδρεία, τιμιότητα καὶ καρτερικότητα, ἰδιότητες οἱ ὁποῖες θὰ συνθέσουν τὴν χαρακτῆρα του.

Ἀς ἔχῃ, ἐπομένως, πάντοτε τὸν ἑαυτὸν ὁ δάσκαλος τὴν τεραστίαν ἠθικὴν ἀναιμνησίαν ὅ,τι ὁποῖον ἀσκέῃ τὸ παράδειγμα πού ἀποδίδῃ, πού τοῦ εἰς τὴν ὀρθὴν διάπλασιν τῶν μαθητῶν καὶ ὡς φροντίζῃ πάντοτε νὰ εὐρίσκει

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ "ΠΑΙΔΙ,, ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ "ΠΡΟΒΛΗΜΑ,,

Τοῦ κ. ΣΤΕΛΙΟΥ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Ἡ στήλη μας σὰς ὑποσχέθηκε νὰ ἐξετάσῃ τὸ πρόβλημα «παιδί» μέσα στὴ σύγχρονη κοινωνία. Θὰ ἦταν ὅμως κουραστική γιὰ τοὺς ἀναγνώστες τῆς ἡ συνεχῆς ἀπασχόληση μὲ τὸ πρόβλημα αὐτό. Μιὰ ἐναλλαγή μὲ θέματα σχετικὰ μὲ τὸ παιδί «πρόβλημα», τὸ δύσκολο παιδί, ποὺ ἐνδιαφέρουν ἀμεσώτερα τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς δασκάλους θὰ ξεκουράζῃ, νομίζουμε, τὸν ἀναγνώστη καὶ θὰ τοῦ διεγείρῃ περισσότερο τὸν ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ γενικώτερο πρόβλημα τοῦ παιδιοῦ.

Κατὰ τὶς στατιστικὲς τῶν χωρῶν ποὺ παρακολουθοῦνε συστηματικὰ τὰ ζητήματα τοῦ παιδιοῦ καὶ φροντίζουνε γιὰ τὴν εὐημερία τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἓνα παιδί στὰ τρία παρουσιάζει ψυχολογικὰ προβλήματα ποὺ ἀπαιτοῦνε τὴν παρέμβαση ψυχολογικῶν γιὰ νὰ λυθῶνε, κι ἀπ' αὐτὰ ἓνα παιδί στὰ πέντε παρουσιάζει ψυχοπαθολογικὰ προβλήματα ποὺ ἀπαιτοῦνε τὴν ἐπέμβαση ψυχιάτρων γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστοῦνε.

Οἱ προηγμένες χώρες δημιουργήσανε εἰδικὲς ὑπηρεσίες γιὰ τὴν ἐπισήμανση τῶν παιδιῶν - προβλημάτων καὶ γιὰ τὴ βοήθεια τῶν γονέων καὶ τῶν δασκάλων στὴν θεραπεία τῶν. Προσφέρουν, ἔτσι, μεγάλη ἐκδούλευση στὴν κοινωνία ποὺ μιὰ ἀπὸ τὶς βασικότερες ἀνάγκες τῆς, πλᾶϊ στὴν ἐξασφάλιση τῆς διατροφῆς, τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῆς στέγασης τῶν μελῶν τῆς, εἶναι καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν τῆς. Ἡ προσπάθεια αὐτή, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπισήμανση καὶ τὴν θεραπεία τῶν παιδιῶν - προβλημάτων καὶ τὴν καθυστερημένων παιδιῶν, ἀποβλέπει καὶ στὸ σχολικὸ καὶ προεπαγγελματικὸ προσανατολισμὸ τῶν μαθητῶν.

Τὰ ἱδρύματα ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ψυχοπαιδαγωγικὰ προβλήματα φέρουν διάφορα ὀνόματα καὶ διαφέρουν λίγο - πολὺ μεταξύ τους. Στὶς Ἀγγλο-σαξωνικὲς χώρες (Ἀγγλία, Ἀμερική, Καναδὰ, Αὐστραλία) ὀνομάζονται «Γραφεῖα ἢ Κλινικὲς Καθοδήγησης τῶν Παιδιῶν»

ἐνέργειες εἰς τόπον ὥστε νὰ δημιουργήσῃ καλοὺς μέλλοντες πολίτες καὶ ἀνθρώπους μὲ καλλιέργημένον ἦθος καὶ ψυχὴν, ὅλοι δὲ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι, συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς, συντελοῦν εἰς τὴν ἀγωγήν τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, ὅς ἔχουν ὑπ' ὄψιν ἐπίσης, ὅτι τὸ παράδειγμα εἶναι τὸ σπουδαιότερον μέσον ἀγωγῆς, διὰ τοῦ ὁποίου ἀμεσώτατα μορφώνεται καὶ διαπλάσσεται ἡ παιδικὴ ψυχὴ.

Ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς ζωῆς τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ ὅς ἀντλή καθε ἀνθρώπος τὴ δύναμι καὶ τὴ γνῶσι, μὲ τίς δυνάμεις θὰ συνθέσῃ καὶ τὸν ἰδικὸ του χαρακτήρα, ὁ ὅποιος θὰ ἀποτελῇ καὶ παράδειγμα πρὸς μίμησην εἰς τὴν ἄωρον γενεάν.

κι' ἀγκαλιάζουν ἓνα εὐρύτατο πεδίο: ἐρευνᾶ καὶ θεραπείαν τῶν δύσκολων παιδιῶν, σχολικὰ καὶ ἐπαγγελματικὸ προσανατολισμὸ καὶ παιδαγωγικὴ κατεύθυνση τῶν ἐξωσχολικῶν δράσεων. Στὴ Γαλλία οἱ σχετικὲς ὑπηρεσίες εἶναι μάλλον χωρισμένες: ὑπάρχουν τὰ νευρο-ψυχιατρικὰ κέντρα ἐπισκέψεων τῆς Κοινωνικῆς Ὑγίεινης, τὰ κέντρα ἐπαγγελματικῶν προσανατολισμῶν καὶ τὰ κέντρα ψυχο-παιδαγωγικῶν ἐπισκέψεων. Ἡ Ἑλβετία ποὺ φημίζεται γιὰ τὴ φροντίδα τῆς γιὰ τὸ παιδί καὶ γιὰ τὴν εὐημερίαν, ἔχει μακρὰ κι' ἐνδοξη παιδαγωγικὴ παράδοση ἀκολουθεῖ ἓνα σύστημα συγκεντρωτικὸ ποὺ μοιάζει μὲ τὸ Ἀγγλο - σαξωνικόν: κάθε Καντόνι τῆς ἔχει τὸ Ψυχο-παιδαγωγικὸ Συμβουλευτικὸ τοῦ Γραφείου. Τὰ Γραφεῖα αὐτὰ τὰ ὀνομάζουν, χαρακτηριστικὰ, «Ὑπηρεσία πρὸς Νέους (Jugendamt)». Ἀνόλογες ὑπηρεσίες ἔχουν ἱδρῦσει οἱ Σκανδιναυικὲς χώρες, οἱ γερμανικὲς χώρες (Γερμανία, Αὐστρία), οἱ λατινικὲς χώρες τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

Ἡ μέθοδος ποὺ ἀκολουθοῦν ὅλα αὐτὰ τὰ ἱδρύματα εἶναι ἡ «μέθοδος τῶν τέστων». Χωρὶς νὰ ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐμφυτὴν καὶ ἀσάθμητη ἰκανότητα τοῦ παιδαγωγοῦ στὴ διάγνωση τῶν περιπτώσεων πὺλ ἐξετάζει ἔχει γίνῃ τὸ ἀπαραίτητο συμπλήρωμά τῆς, ὅπως τὰ δεδομένα τῶν ἐργαστηριακῶν ἐξετάσεων ἔχουν γίνῃ τὰ ἀπαραίτητα συμπληρώματα τῆς ἱατρικῆς διάγνωσης μὲ τὴν κλασσικὴν κι' ἀναντικατάστατη κλινικὴ ἐξέταση.

Τὰ τέστων ποὺ μεταχειρίζονται τὰ Ψυχο-παιδαγωγικὰ Συμβουλευτικὰ Γραφεῖα ὑπάγονται σὲ δύο κατηγορίες:

α) Τὰ νοομετρικὰ, ἢ «Τέστων Νοημοσύνης», ποὺ ἀποσκοποῦνε στὴ μέτρηση τῆς διανοητικῆς ἀνάπτυξης τῶν παιδιῶν καὶ στὸν καθορισμὸ τῆς διανοητικῆς τῶν ἡλικίας καὶ τοῦ «δείκτου νοημοσύνης» τῶν, καὶ

β) τὰ χαρακτηριστικὰ, τέστων, ποὺ ἀποσκοποῦνε στὴν ἀνάλυση τῆς προσωπικότητος τῶν παιδιῶν καὶ στὸν καθορισμὸ τῶν ἰδιαίτερων ψυχικῶν τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ προβλημάτων. Θὰ μᾶς δοθῇ εὐκαιρία στὸ μέλλον ν' ἀναπτύξωμε κάπως εὐρύτερα τὴ σημασία καὶ τὶς ἐπιτυχίες τῆς μεθόδου τῶν τέστων στὰ πρακτικὰ προβλήματα τῆς ἀγωγῆς.

Ἡ κύρια πελατεία τῶν Ψυχο-παιδαγωγικῶν Γραφείων εἶναι παιδιὰ ἡλικίας 11 ἕως 15 ἐτῶν. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ σ' αὐτὴ τὴν τετραετία παρουσιάζονται ἐντονώτερα οἱ δυσκολίες τῆς προσαρμογῆς στὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, μὲ τὴν ἐμφάνιση τῆς λογικῆς καὶ τῆς διάκρισης τοῦ ἐγὼ ἀπὸ τὸν ἀντικειμενικὸ κόσμον ἀπὸ τὴ μίαν (περὶ τὰ 11 χρόνια) καὶ μὲ τὴν ἐναρξη τῆς ἡθικῆς ἀπὸ τὴν ἄλλη (περὶ τὰ 15 χρόνια). Ἀπὸ τὴν πελατεία αὕτὴ τὰ 75% εἶναι ἀγόρια καὶ

ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

Τοῦ κ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Ν. ΤΣΟΛΟΔΗΜΟΥ

Εἶναι παρήγορον, ἀλλὰ καὶ γεμᾶτο ἐλπίδα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μεταπελευθερωτικὴ ἐποχὴ φέρει σὲ παιδαγωγικὴ ἐπικαιρότητα ἓνα σοβαρὸ θέμα — ποὺ τὸ διάβα τοῦ χρόνου ἔρριξε στὸ περιθώριον τῆς ἐρεύνης —, μιὰ ὑπόθεσι, ποὺ σήμερον ἔχει ἐνοποιηθῇ σὲ συνθετικὴ μορφή, ἔγινε κοίτη μὲ γενικὸ πνευματικὸ περιεχόμενον, συγκεντρώνοντας τὶς συγγενεῖς περιοχὰς τῶν περισσοτέρων κύκλων τοῦ ἐπιστητοῦ.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἀγροτικὴ σχολικὴ ζωὴ, τὴν προώθησι τοῦ παρελθόντος, συμπικνωμένη στὸ ζωντανὸ παρόν, τὸ πλέγμα τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς μὲ τὶς ἐντυπωτικὲς παραστάσεις τοῦ, τὴν ψυχολογικὴν σύστασι τοῦ ἀγρότου, τὴν ἐκπροσώπησι τῆς πνοῆς τοῦ, τὸ συνολικὸ ἐξαγόμενον, συγκρατημένο στὸν ἐθνικὸ μας χαρακτήρα.

Ἡ δημιουργικὴ αὐτὴ κίνησι, τὸ νέο πνευματικὸ κίνημα πρὸς τὴ φύσι, ἡ ἐπίμονος ἀναζήτησι νέων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων γιὰ τὴν ἐκπολιτιστικὴν μᾶς ἀναδημιουργία, καθὼς προσφύεστατα ἀποκαλεῖ ὁ κ. Ζομπανάκης, εἶναι ὁ γλυκασμὸς τῆς ἀγροτικῆς ἰδιαιότητος, ἡ διατήρησι καὶ προαγωγή τοῦ πνεύματός τῆς, ποὺ συμφύρεται καὶ κατευθύνεται πρὸς νέους ὀρίζοντας.

Στὴν κατεύθυνσι αὐτὴν, ἀναγκαῖο εἶναι ἡ διδακτικὴ ἐνέργεια καὶ πράξι νὰ προσαρμόσῃ τὴν τεχνικὴν τὴν σὲ πνευματικὸν περιεχόμενον τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν τῆς ἐξεταζομένης περιοχῆς σὲ προσεκτικὴ καὶ ζυγισμένη ἀξιολογικὴ ἱεράρχησι τοῦς μὲ πλοῦσια ἐμπειρία καὶ βαθυστοχαστὴ ἐνατένισι μὲ καλοπροαίρετο ἐρευνητικὴν διάθεσι στὴν «*pro facto*» ἀναγνώρισί

τὰ 25% εἶναι κορίτσια.

Οἱ κυριώτερες περιπτώσεις ποὺ ἐξετάζονται ὑπάγονται σὲ δύο κατηγορίες:

α) Τὶς χαρακτηριστικὰς (τὰ 69% περίπου), δηλ. νευρικότητα, τίκ, ἐνουρήσεις, ὀκνηρία, ἀφηρημάδα, ἀσάθεια, ὑπερσυγκινητικότητα, φοβίες, ἐπιθετικότητα, ἀπροσεξία, διαταραχὲς τῆς ὀμιλίας, μικρὴ ἐγκληρικὴ ἰκανότητα, κλπ., σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ἐντάσσονται καὶ οἱ οἰκογενειακὰς (5% περίπου) δηλ. τὰ ἐξ οἰκογενειακῶν λόγων δημιουργοῦμενα προβλήματα στὰ παιδιά, ἀπὸ οἰκογενειακοὺς καυγάδες, διαζύγια, ὀρφάνειες, κλπ.

β) τὶς σχολικὰς (τὸ 26% περίπου), δηλ. ἀνεπάρκεια στὰ μαθήματα καὶ μάλιστα στὰ βασικὰ μαθήματα τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ τῶν μαθηματικῶν, δυσκολίες στὴν ἀνάγνωση, στὴ γραφὴ, στὴν ὀρθογραφία, προβλήματα σχολικοῦ προσανατολισμοῦ.

Στὸ προσεχές μᾶς ἄρθρον θὰ μιλήσωμε γιὰ τὴν πολυπληθέστερη τάξιν τῶν δύσκολων παιδιῶν, γιὰ τὰ ὀκνηρά, τὰ «ταμπέλικα» παιδιά.

τοὺς μὲ πληρότητα ἀκόμη ἐξετάσεως τῆς θεραπευτικῆς προεκτάσεως. Οἱ μίτοι τῆς προειδοποιήσεως εἶναι ἐπιδεκτικοὶ εὐρύτερας ἀναζητήσεως, στὴν ὁποία ἡ παιδαγωγικὴ διαπραγματεύσι τῆς μελέτης αὐτῆς προσφέρεται σὰν γνωμολογία — ἂν ἐπιτρέπηται ἡ γλωσσολογικὴ μορφή τοῦ ὁρου — κι' ἀποφαίνεται στὴν ἐνδοτερὴν ζωὴ τοῦ ἀγρότου, ποὺ εἶναι δεμένη μὲ τὴν ποιοτικὴ καὶ ποσοτικὴ ἀπόδοσι τοῦ καλλιεργημένου ὑπεδάφους (πανὶς - χλωρίς) σὲ συνάρτησι μὲ τὰ συνήθη μετεωρολογικὰ φαινόμενα τῆς χώρας μας, καθὼς ἐπιχωριάζουν σ' αὐτὴν ἀπὸ τὴν παλιὰ ἀκόμη ἐποχὴ ὡς τὰ σήμερον μὲ ἐρευνα τὴν ἐξεύρεσι συστηματικώτερης ἀντιμετωπίσεως καὶ βελτιώσεως τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας ὡς καθ'αὐτὸ ἐπιδίδωσι τῆς σχολικῆς πράξεως στὸ ἀγροτικὸ περιβάλλον. Ἡ διερεύνησι αὐτὴ ἀφορμᾶται ἐκ τῆς ἐπιπτώσεως τῆς λαϊκῆς ζωῆς: σφυγμομετρεῖ διαγνωστικὰ τὴν ἀγροτικὴν ζωὴν, στὴν ὁποία ἀποκαλύπτει τὴν περιγραφικὴ κοινωνιολογία τοῦ ἀγρότου, ποὺ εἶναι τόσο στενὰ συνφασμένη μὲ τὴ γεωργικὴν τοῦ μοῖρα, ὥστε ν' ἀποτελῇ πλήρη ἐννοιολογικὴ ταυτότητα. Περιεχέει ἐπίσης τὸν πρωτογενῆ καὶ ἀρχικὸ κύκλον τῆς ζωῆς τοῦ, ποὺ ἐναντιοδρομεῖ στὴν ἐδαφολογικὴ διαμόρφωσι τῆς ἐλληνικῆς γῆς, τῆς γῆς, ποὺ προβάλλεται ἐπιβλητικὰ ὀρεινὴ καὶ δύσβατος, πετρώδης καὶ ἀποβραχυμένη μὲ μεταβαλλομένη ἀσάθεια κλίματος, μὲ ἀβεβαιότητα γεωργικῆς παραγωγῆς, ποὺ συνεχεται καίριως ἀπὸ τὴν τύχη μιᾶς καλῆς βροχῆς σὲ ποσότητα καὶ καταλλήλότητα χρόνου, ὅπως εὐχεται ἡ λαϊκὴ παροιμία: "Ἀν βρέξῃ ὁ Μάρτης δύο νερά κι' ὁ Ἀπρίλης ἄλλο ἓνα, χαρὰ σ' ἐκείνον τὸν ζευγὰ πᾶχει πολλὰ σπαρμένα. Πόσο συγκινεῖ καὶ καταλύσει μὲ παράπονα τὶς ἀποτυχίες, τοὺς καύμους, τοὺς τραγικοὺς μονολόγους τοῦ Ἑλλήνος ἀγρότου ἢ ἀφορία τῆς γεωργικῆς συγκομιδῆς βυθίζοντας τον σὲ ἀνυπόφορη ἀνία καὶ μελαγχολία εἶναι συγκυρία τῆς ἐποχῆς μας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλλὰς τῆς προϊστορίας καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων μᾶς παρέχει ἀρκετὰ σπουδαίους θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσωμε ὑδραυλικὲς εἰκόνες καὶ σημαντικοὺς βροχαμετρικοὺς πίνακες, ὅπως ὁ προϊστορικὸς μῦθος τῶν Δαναίδων — ἡ πρὸς συγκεκριμένη θρησκείαν καὶ θεοποίησι τοῦ ὀλιγοστοῦ, ἀλλὰ πολυτίμου ὕγρου στοιχείου — ποὺ ἀποδίδει στὰ ταμπέλικα πηγάδια τοῦ ἀργαλικοῦ κάμπου «τὸν πολυδίψιον», καθὼς συνθέτει ποιητικὰ ὁ Ὀμηρος, τὶς βασιλοπαίδες ἐκεῖνες, ποὺ ἀνεκάλυψαν τὰ ὑπόγεια νερά, στὰ ὁποία κατέσβυναν τὴ δίψαν τοὺς οἱ φλεγόμενοι ἄνθρωποι.

Ἡ ὑδατοθηρία, θὰ λέγαμε σήμερον, ἦταν ἡ ἀπαρχὴ καὶ ἡ γενεσιουργὸς αἰτία, νὰ γίνῃ

στη δυσγεώργητη χώρα μας το πολύτιμο αυτό υγρό έμψυχούσα θεότητα, που απέρροφησε στο κέντρο της την ελληνική διάνοη δια να την κατευθύνει με σφοδρά κίνησι προηγμένης μυστηριακής δοξασίας στο πρόσωπο του υψίστου των θεών, του Διός, και να ανυψώσει σε θεία μυσταγωγία την άρδευσι της γης. «Υε» και «Κύε» είναι ικετευτικές παρακλήσεις, έμψυτεύντας στον αγρότη την άκρατη ευαισθησία, βυθίζοντας πολλές φορές τη σκέψι του στον τραχύ και δύσκολο αγώνα της ζωής του, δημιουργώντας τον απράγμονα κι' έπιδεκτικόν προλήψεων της απλοϊκής φιλοσοφίας και παρωθώντας τον να θεολογή με την άφελή ευσέβεια, που διακρίνει τον χωρικό, δούλον πάντοτε της πρακτικής φιλοσοφίας του γεωργού και του ποιμένου. Και ή ρίμα του 'Ησιόδου μ' ένα μόνο στίχο διεκτραγωδεί τη γεωργική Μοίρα όλης της 'Ελλάδος, που είναι: «Λείμα κακή, θέρει άργαλή, ούδέποτ' έσθλη», δηλαδή τον χειμώνα κακή, τó καλοκαίρι φοβερή, ποτέ δεν είναι καλή, αντικατοπτρίζοντας έτσι τη φοβερή απόπλινσι και διάδρωσι της άποφυλωμένης ελληνικής γης από τις καιρικές αντίξοότητες και τις κλιματολογικές συνθήκες, στην όποια ό άγρότης προσβλέπει συνεσταλμένος την πολύμοχθη φυτική βλάστησι, ζώντας έντονα και δραστηρικά τη βιολογική ανέλιξι της, συνθέτοντας έτσι χρονογραφικά τις έποχιακές περoόδους ως την ώρα, που ό άμνητός θά γίνη κτήμα της οικιακής του οικονομίας, διώνοντας προς στιγμή το χειρότερο σύμβολο της κακίας και της διχόνοιας, την πείνα, που κατά τον 'Αριστοφάνη «ούδαμού ούδέν ζών πέφυκεν έξωλέστερον».

Η ανάδρομος αναζήτησι στις πνευματικές καταθέσεις του παρελθόντος προσδιορίζει έμφαντικά τη γεωργική ζωή της 'Ελλάδος, με την όποια έχουν ασχοληθή αξιόλογοι συγγραφείς της αρχαιότητας, Ξενοφών «γεωργικοί κανόνες», Θεόφραστος «περί φυτών», δια να συνεχίσωμε στη δυναστεία των 'Ισαύρων «Γεωργικοί νόμοι», να εξάρωμε τὰ «Γεωπονικά» του Κ. Βάσσου, φτάνοντας τελευταία ως τον Ι. Καποδίστρια. Ο' άπετέλει ίσως παράλειψι, αν δεν προσθέσωμε τη φροντισμένη προσπάθεια στη ραιμαϊκή κατοχή, που κατέβαλαν αυτοκράτορες σε έπαρκείς εγκαταστάσεις της διοχετεύσεως του νερού, καθώς παρουσιάζεται το σημερινό 'Αδριάνειο ύδραγωγείο.

Χώρα έπομένως «διψώσα» σε άλλο μέρος του κόσμου, εκτός από τις αφρικανικές έρήμους και τα νησιά των σημερινών δοκιμών των πυρηνικών όπλων, θάναι πολύ τολμηρό να συναντήση κανείς έξω από την 'Ελλάδα, που τó νερό της μεταφέρεται σε λογιής - λογιής δοχεία μετέωρα και άκροβατικά στις κεφαλές των γυναικών μας. Οί λίγες εικόνες από την πλούσια παρακαταθήκη του παρελθόντος καταδείχνουν την εξελικτική πορεία της αγροτικής ζωής από την αρχαιότητα ως τώρα και παρακολουθούν την οικοτεχνία και τη βιοτεχνία έκείνης της εποχής, άπαραίτητα συμπληρώματα της σημε-

ρινης βιομηχανίας στην έπικαιρότητα του έφεταινου παμβιοτεχνικού συνεδρίου.

Στο σημερινό άγροτικό σχολείο, που έξακολουθεί να παραμένη προπαρασκευαστικό ύπόβαθρο της Μέσης Παιδείας, διώνοντας τον ευρύτερο σκοπό της λαϊκής εκπαιδεύσεως, καθώς όμολογείται από συγχρόνους παιδαγωγικούς, πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν τó ιστορικό παρελθόν, τó όποϊον προσιδιαίζει στο πραγματικό και είδολογικό μέρος της μορφώσεως δια να καταδειχθή έτσι και ή δύσκολος αντιμετώπισι των προβλημάτων, των ιδίων κατά τó πλείστον, που άπασχολούν τó μορφωτή της αγροτικής περιοχής, ή όποια άποτελεί την άδιαφιλονίκητο πλειονότητα των σχολείων της λαϊκής μας παιδείας. Σήμερα ή φυσική και ή πολιτική πραγματικότητα (φυσιογνωστικά, ιστορικά στοιχεία κλπ.), ή όποια άποτελεί τó μοτίβο της άυτενεργού έποπτικής και βιομηχανικής δικασκαλίας δια την ελεύθερη έκφρασι κι' αὐτοτελή εργασία, δεν προσφέρεται στον τρόπο του άγροτικού σχολείου, ούτε από τὰ άναγνωστικά του Ο.Ε.Σ.Β., άλλα ούτε και από τὰ βοηθητικά έγχειρίδια όλων γενικώς των μαθημάτων, από τὰ όποια άπουσιάζει ό ανάλογος έμβολιασμός των πολιτιστικών άγαθών της γεωργικής έπιστήμης. Λάμπει ή άνυπαρξία στις έπιδείξεις εγκαταστάσεων σπορείων όπωροφόρων δένδρων, εξημερώσεως και μεταφυτεύσεως αυτών, καρποδέσεως με φυτομόνας, μεταγγίσεως σμήνους σε εύρωπαϊκές κυψέλες, άπεντομώσεως του έδάφους (παρασιτολογία, λιπασματολογία), βελτιώσεως πτηνοτροφίας, συμπτυκνώσεως γάλακτος άγελάδος δια την παρασκευή άφυδατωμένου γάλακτος, δασονομικής και δασοκομικής συντηρήσεως, ύδρονομικής άποκαταστάσεως, ύδοθερμικής κινήσεως κ.τ.π., τὰ όποια άποτελούν σημαντικά θήματα και της τεχνολογικής προόδου, άλλα και σοβαρό περιεχόμενο στην έξυπνέτησι του σκοπού κάθε μαθήματος. Η είσαγωγή των μαθητών στις πρακτικές ένασχολήσεις και τόν διαφέροντα των κατοίκων της υπαίθρου, όπου τó σχολείον της πατροδoγνωστικής αρχής ζή και κινείται δεν άποτελεί είδικευμένη μόρφωσι, άλλα προαγωγή της έφέσεως δια την έκτίμησι της υπαίθρου προς άνάπτυξι του βιοτικού της επιπέδου, έπιστροφή στην έπαρχία δια την καταπολέμησι της άστυφιλίας, ή όποια δημιουργεί, κατά κοινή όμολογία, έκτός των άλλων και πρωτογενή έλάττωσι της τεκνογονίας, που έθνολογικά σημαίνει άποχαρείτισμόν της φυλής...

Τό ξαναγύρισμα αυτό είναι σημαντικό από κάθε πλευρά. Άπαιτεί όμως τη δημιουργία σχολικού άγροτικού χάρτου — ιδιαιτερία άγροτικού σχολείου, γενικά, τοπικά και έπαγγελματικά ανάγκαι — με την άναλογο ύψη και φύσι του διδασκτέου αντικειμένου δια τη δημιουργία της προσωπικής ζωής και εξέλιξεως δι' έφεσι της γνώσεως και προαγωγής του έθνικού πολιτισμού, προς έξαρσι της καθολικής εικόνας του 'Ελληνος πολίτου με

ΤΑ ΦΟΒΙΤΣΙΑΡΙΚΑ ΠΑΙΔΙΑ

Του κ. Ι. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ, Πτυχιούχου Παιδαγ. του Πανεπ. του 'Εδιμβούργου

Ο φόβος είναι έμφυτος εις όλα τὰ ζώα και έχει διαδραματίσει σημαντικόν ρόλον εις την εξέλιξιν του ανθρώπου. Τό συναίσθημα του φόβου έδράζεται επί της όρμης της αυτοσυντηρήσεως. Χωρίς τό συναίσθημα του φόβου ό άνθρωπος δεν δύναται να επιδιώση επί μακρόν και ό βίος του καθίσταται αδύνατος, διότι δεν λαμβάνει τας δεούσας δια την μείωσιν των κινδύνων προφυλάξεις.

Έν προκειμένω όμως ό λόγος είναι όχι πε-

ξιδανικευομένη θεωρητική θεμελίωσι και κατοχύρωσι των πνευματικών έρεισμάτων. Και ή έξωτερική όργανωσι, άλλα και ή παρόμοια έξωτερική του σχολείου της άγροτικής περιοχής είναι σήμερα άναγκαία, αφού επί πλέον ή καταπαλόμενσι του άναλφαβητισμού έχει γίνει ήδη διαπαιδαγωγικόν αίτημα. Είναι περιττόν ν' έπαναλαμβάνωμε, ότι άπαιτείται παρόρμησι του ζητήματος δια την προαγωγή των όλιγοταξίων σχολείων της υπαίθρου και τόν πλουτισμό αυτών με άπαραίτητα έποπτικά μέσα και πρό πάντων άπαιτείται άλλαγή προγράμματος λειτουργίας αυτών, προσαρμοσμένο στις σημερινές άπαιτήσεις της ζωής και ίδιουσυστάσεως της σχολικής άγροτικής ενεργείας, στην όποια ή προσφορά των μορφωτικών άγαθών είναι πλούσια και σοβαρά όχι μόνον σε ποσόν και ποιόν, άλλα και σε είδος με έθνική φυσική άναπνοή, με έντασι και καθαρότητα, με βάθος και πηγή την ελληνική ζωή, που γεμίζει όλες τις ύπάρξεις. και τὰ άνώνυμα άτομα, με συνετή άποτίμησι στη διαδικασία της έρεύνης και της προσφοράς τους, καθώς αυτά υπάρχουν και διάχυτα κινούνται στη σφύζουσα ζωή, χωρίς αυθαίρετο άυτοσχεδισμό, άλλα με ενεργεια και στερεότητα, άγαθά, τὰ όποια μορφώνουν και καλλιεργούν όλο τό έγώ (συναίσθημα, φαντασία, νοΰ), άγίζοντας στην άγροτική ιδέα, που ή μέθεξι της άφήνει σοβαρό νοηματικό κατάλοιπον σημαντικής σχολικής ενεργείας και δραστηριότητος σ' όλες τις κατευθύνσεις της διδακτικής σκοπιμότητος. Οί άκένωτες αυτές πηγές του στρατευομένου υλικού, τó όποϊον λίτον, σκληροαγυνημένον, πλούσιον, καταρδέει την ίδιουσυστάσι της άγροτικής ζωής, θ' άποτελέσουν τη συνεκτική έκείνη δύναμι, που θά έξουθενώση κάθε παρεμβολή, που έγινε ως τώρα ή λύμη της ύψηλης ανατάσεως του σκοπού της παιδείας στο άγροτικό περιβάλλον και θά διευρύνη την προσπάθεια της άναζητήσεως των επιδιώξεων της άγροτικής σχολικής πράξεως στον ένιαίο σκοπό της άγωγής δια την οικονομία — έξυπνέτησι — και αυτής, άλλα και της εύδοκίμησεως του 'Εθνους.

ΑΘ. ΤΣΟΛΟΔΗΜΟΣ

ρι του φυσικού και ώφελίμου συναισθήματος του φόβου, του διατελούτος άδιαλείπτως έν ενεργεία όπισθεν πάσης πράξεως, άλλα περί του υπερβολικού και άτάπου φόβου ως επίσης και των καταστάσεων μετά των όποιων εύκόλως και συνήθως τόσον ταχέως συνδέεται δια συνειρμού. Ο τρόμος, ό πανικός και αϊ έντονοι άγχώδεις καταστάσεις αϊ όποιαι γεννώνται συνεπεία υπερβολών, πεπληνημένων συναφειών κι' άπωθήσεων παραλύουν δια της σφοδρότητός των και διαπερνούν την προσωπικότητα του παιδιού, με άποτέλεσμα ώστε να ακολουθούν στενοχωρία, μεγάλη έλαττωματική προσαρμογή κι' άπωθήσεις εις τό ύποσυνείδητον.

Όρισμένα παιδιά είναι φύσει δειλά. Υπάρχει όμως πάντοτε ό κίνδυνος δια τό δειλό παιδί να καταστή, συνεπεία της μη συνετής διαγωγής των ενηλίκων, πολύ «φοβιτσιάρικο». Είναι πολύ δύσκολον να γνωρίζωμε ποτε πρέπει να λαμβάνωμεν σοβαράς υπ' όψιν μας τόν φόβον του παιδιού και ποτε να τόν άγνοούμεν, ποτε να φέρωμεν εις φώς την όλην κατάστασιν και ποτε να άδιαφορούμεν.

Ένιοτε ή πλήρης και ένσυνείδητος από μέρους των ενηλίκων παραγνώρισις του φόβου καταδεικνύει εις τό παιδί ότι ό φόβος του είναι υπερβολικός και άτοπος. Είς άλλας επίσης περιπτώσεις ή έκδήλωσις του φόβου καθίσταται άναγκαιοτάτη.

Σφοδρά συναισθήματα φόβου προκαλούνται εκ ποικίλων αίτίων και έμφανίζονται υπό ποικίλας μορφάς. Η άνικανότης του να υπερασπίζη έαυτό θέτει τό παιδί εις μειονεκτικήν θέσιν. Τά παιδιά είναι μικρά, αδύνατα και άμαθή έν συγκρίσει προς τούς ενηλίκους και ούτως αισθάνονται άνίκανα να προστατεύσουν έαυτά ικανοποιητικώς. Προσφεύγουν κατ' άνάγκην εις παντοίας ύπεκφυγάς και προφάσεις προκειμένου να μειώσουν τόν βαθμόν των ψυχικών διαταραχών των και άποκρύψουν αυτές από έαυτούς και τούς άλλους. Εύτυχώς τά παιδιά δεν έχουν πλήρη συνείδησιν των περιστοιχιζόντων αυτά κινδύνων, άλλ' όμως είναι φύσει εύαίσθητα έν μέσω μη εύνοϊκού περιβάλλοντος. Όταν ό άπέραντος και παράξενος κόσμος, εις τόν όποιον ζούν, είναι πλήρης συμβάντων, προκαλούντων συναισθήματα φόβου και όταν δεν διδάσκονται να λύουν τας έξωτερικάς των συγκρούσεις τά παιδιά προσφεύγουν ένιοτε εις άναπληρωματικές ενεργείας, αϊ όποιαι άπολήγουν ένιοτε εις ψυχικάς νευρώσεις. Συνήθως τό παιδί δύσκόλως όμολογεί ότι φοβείται, όταν μάιστα άνατρέφεται με την ιδέα ότι ή έκδήλωσις φόβου είναι άνόητος και γελοία. Ένιοτε και ίδίως οί άρρενες ύποφέρουν πολύ πριν ή ώμολογήσουν ώρισμένον φόβον των, ενώ θά έδια-

σκέδαζαν τους φόβους των εάν ώμιλουν περί αυτών ελευθέρως. Τò παιδί τὸ διαρκῶς ἐπαινούμενον «ὡς γενναῖος κί' ἀτρόμητος μικρὸς ἄνδρας» ἐξαναγκάζεται πάντοτε νὰ περιστέλῃ τοὺς φόβους του ὑπερμέτρως, ἐφ' ὅσον ἐπιθυμεῖ νὰ διαβῇ συμφώνως πρὸς τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ ἰδεώδες.

Ἐνῷ ἐμφανίζεται πιθανὸς εἰς τὰ ὅμματα τῶν ἄλλων ὡς ὑπέροχος τύπος μικροῦ ἀνδρὸς πληρώνει ἴσως εἰς ὑψηλὴν τιμὴν τὸ θάρρος του. Τοῦτο καταδεικνύεται εἰς τὸν μετέπειτα βίον του, ὅπου, ὡς ἐνήλικος δὲν κατορθοῖ νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὰς περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι συνδέονται μὲ τὰς πρώτας ἐσωτερικὰς συγκρούσεις του.

Ἐπάρχουν φόβοι συγκεκριμένοι καὶ σαφεῖς καὶ φόβοι ἀόριστοι καὶ ἀσαφεῖς. Οἱ ἀόριστοι φόβοι εἶναι ἐπιβλαβέστεροι. Συγκεκριμένοι φόβοι εἶναι οἱ συναφεῖς μὲ τὸ σκότος, τὰ φαντάσματα κ.τ.τ., με' ἅτομα ὡς εἶναι οἱ διαρρηκταί, ἀθίγγανοι, ἰατροὶ ἢ ἄγνωστα πρόσωπα ποὺ συναντῶμεν διὰ πρώτην φοράν. Με' φυσικὰ γεγονότα ὡς εἶναι αἱ ἀστραπαί, θρονταί, κεραυνοί, θύελλαι, καταιγίδες, πυρκαϊαί, πλημμύραι καὶ με' διάφορα εἶδη ζώων. Οἱ συγκεκριμένοι αὐτοὶ φόβοι ἢ ἀποκτώνται, ἀναπτυσσόμενοι διὰ τοῦ συνειρμῶ ἢ δημιουργοῦνται εἰς τὸ παιδί ὡς προσωποποιήσεις βαθύτερου τινὸς καὶ πλέον θεμελιώδους φόβου, πιθανῶς δὲ τοῦ βίου καθ'αυτοῦ.

Πολλοὶ συγκεκριμένοι φόβοι ἴσως νὰ μὴ εἶχον ποτὲ γεννηθῇ. Δημιουργοῦνται ὁμῶς καὶ τροφοδοτοῦνται ὑπὸ μὴ συνετῶν ἐνηλίκων, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἐμελέτησαν καὶ κατενόησαν τὴν παιδικὴν ψυχὴν. Ἡ ἀφήγησις ἱστοριῶν περὶ ληστῶν καὶ διαρρηκτῶν, πυρκαϊῶν καὶ καταιγίδων, ὁ κλονισμὸς τῆς αὐτοπεποιθήσεως τοῦ παιδιοῦ, συνεπεία τῆς ἀποκρούσεως τῆς ἀληθείας, εἰς ζητήματα ὡς εἶναι ἡ ἐξαγωγή ὁδόντος τινὸς κ.τ.τ., ἡ ἀπότομος ἐνίοτε εἰσαγωγή εἰς τι νέον καὶ ἄγνωστον, ἡ ἀστοχος συμπεριφορὰ τῶν ἐνηλίκων ὅταν τὸ αἶσθη ἐκδηλοῖ εὐλογον δειλίαν, ὅλα αὐτὰ δημιουργοῦν τοὺς τοιοῦτους φόβους.

Οἱ ἐνήλικοι καὶ ἰδίως οἱ γονεῖς μεταδίδουν καθ' ὑποβολὴν πρὸς τὰ τέκνα τῶν ὠρισμένους φόβους ἢ ἀκόμη τὴν «φοβιτισίαν» στάσιν των. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς ὀφείλουν ὅπως, παρυσία τῶν τέκνων των, καταστῆλουν, ὅσον τὸ δυνατόν ἰσχυρότερον, οἰανδήποτε ἐκδήλωσιν τῶν φόβων των ὡς ἐπίσης καὶ τὴν νευρασθένειάν των, ἵνα οὕτως ἀποφεύγουν τὴν καθ' ὑποβολὴν μεταδόσιν αὐτῶν εἰς τὰ τέκνα των.

Τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα ἀπολαύουν πολλῶν περιποιήσεων καὶ ὑπερβολικῆς προστασίας προβάλλουν συχνὰ ἐλαχίστην ἀντίστασιν διὰ τὴν ἀποτίναξιν τῆς ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίας τῶν γονέων καὶ χάνουν οὕτω πολλὰς εὐκαιρίας διὰ τὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος των. Ἀφ' ἐτέρου τὸ παιδί, εἰς ἀντιστάθμισιν τοῦ συναισθήματος τῆς ἀδυναμίας του ἀναπτύσσει ἐνίοτε ριψοκινδύνους τάσεις ἢ ἀποκτὰ ὑπεροψίαν ἵνα οὕτως ἀποκρύπτῃ τὸ συναισθηματὶ τῆς δειλίας

του. Ὅταν τὸ παιδί ἐξαρτᾶται εἰς ὑπερβολικὸν βαθμὸν ἀπὸ τὴν μητέρα του, φοβεῖται μὴ τυχὸν τὴν ἀπωλέσει, ἰδίως δὲ εἰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας αὐτὴ ἤθελεν ἀσθενήσει ἢ ἀποκτήσῃ νέον τέκνον ἢ ἀπουσιάσῃ ἐπὶ μακρόν. Τὸ παιδί τὸ ὁποῖον πάντοτε ἐπιπλήττεται καὶ τιμωρεῖται, ἐρμηνεύει ἐνίοτε τὴν τυχὸν ἀσθένειαν ἐνὸς μέλους τῆς οἰκογενείας ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἀταξιῶν καὶ τῆς κακῆς διαγωγῆς του κί' αἰσθάνεται δι' αὐτὸ τύψεις.

Ὅταν αἱ ἐλπίδες του διαψεύδονται ἐξ αἰτίας τῶν ἐνηλίκων καὶ ἀντιλαμβάνεται ὅτι δὲν δύναται πλέον νὰ βασίζεται ἐπ' αὐτῶν, τὸ παιδί καθίσταται δειλότερον.

Ἐπάρχουν ὠρισμένοι περιπτώσεις, καθ' ἃς τὸ παιδί πρέπει νὰ τυχάνῃ τῆς προστασίας τῶν ἐνηλίκων κί' ἄλλαι, καθ' ἃς ἡ προστασία του εἶναι ἀδύνατος. Τότε κυρίως τὸ παιδί ἔχει ἀνάγκη τῶν μεγαλυτέρων του, οἱ ὁποῖοι ὡς σωφρονέστεροι ὀφείλουν νὰ μοιράζωνται μετ' αὐτοῦ τὸ θάρος· ὁ τρόπος ὁμῶς τῆς συμμετοχῆς των ἐνέχει μεγάλην σπουδαιότητα. Πρὸ παντὸς ἄλλου πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα πάντοτε ὅτι ὑπάρχει μεγάλος κίνδυνος νὰ καταστραφῇ ἡ προτέρα αὐτοπεποιθήσις καὶ ἐμπιστοσύνη τοῦ παιδὸς.

Συγκεκριμένοι καὶ ἀόριστοι φόβοι εἶναι συχνὰ ἀδιάρρηκτως συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους. Ὁρισμένοι ἀόριστοι φόβοι, ὡς εἶναι ὁ φόβος τῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων παραξηγήσεως, τῆς διαπράξεως σφαλμάτων, τῆς ἐκδηλώσεως ἀνεπαρκείας, τοῦ χλευασμοῦ καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως, εἶναι κοινοὶ μεταξὺ τῶν παιδιῶν καὶ ἐπηρεάζουν τὴν διαγωγὴν των κατὰ παντοίους τρόπους καὶ διόφορον ἔντασιν.

Οἱ ἀσαφέστεροι τούτων εἶναι ὁ φόβος διὰ τὸ ἄγνωστον, ὁ φόβος τῆς ἀναπτύξεως, τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ θανάτου ὡς ἐπίσης καὶ οἱ φόβοι τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν καὶ ἐνοστικῶν: τῆς ἐπιθυμίας νὰ κατέχῃ ἀποκλειστικῶς τοὺς γονεῖς καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ ὀδελφούς κί' ἀδελφάς, οἱ ὁποῖοι καλῶνουν, διὰ τῆς παρουσίας των, τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ποικίλων ἀναγκῶν καὶ ἐπιθυμιῶν του.

Ἐπάρχουν ἐπίσης ὠρισμένοι φόβοι ὅσον ἀφορᾶ εἰς τὴν θρησκείαν: αὐτοὶ ὁμῶς εἶναι ἀδιάρρηκτως συνδεδεμένοι μὲ τὰς πρὸς τοὺς γονεῖς σχέσεις τοῦ παιδιοῦ καὶ τὰς παρ' αὐτῶν ἐπιβαλλομένας ἠθικὰς ὑποχρεώσεις. Παιδιά κατεχόμενα διαρκῶς ὑπὸ τοῦ φόβου ὅτι ἡ διαγωγή των δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς προσδοκίας τῶν γονέων των, ἀδυνατοῦν νὰ συμμετάσχουν πλήρως εἰς τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς. Ἐπάρχει πάντοτε εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδιῶν ἓνα ρεῦμα ἀνησυχίας ποὺ καθιστᾷ αὐτὰ εὐερέθιστα, βλοσυρά, μονήρη, νευρικὰ ἢ ὑπερβολικὰ ἀνησυχὰ. Οἰαδήποτε τῶν καταστάσεων τούτων ἐξανατλῇ τὸ νευρικὸν των σύστημα οὕτως ὥστε οὐδόλως εἶναι ἐκπληκτικὸν ὅτι ρέπουν περισσότερον εἰς νόσους, στεροῦνται τῆς δεούσης δραστηριότητος πρὸς ἐπίτευξιν καλῆς ἐπιδόσεως εἰς τὰ σχολικὰ μαθήματά των ἢ προσφεύγουν εἰς ἀταξίας ἵνα οὕτως ἀποκρύπτουν τὰς ψυχι-

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Τοῦ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΡΟΥΣΚΑ, Παιδαγωγοῦ

(Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο)

α) Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ

1. Ἡ δυστυχία, ἡ φτώχεια, ἡ ἀθλιότητα, ἡ τρώγλη κ.λ.π. εἶναι ἓνα περιβάλλον ἰδιαίτερος φοβερό. Τὸ παιδί μένει ευαίσθητο πολὺ καὶ στοὺς παράγοντες αὐτοὺς. Σ' αὐτόν, ποὺ κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ὑποσιτίστηκε, κρύωσε, ὑπέφερε ἀπὸ διάφορες ἐλλείψεις, ποὺ πρόωρα ρίχτηκε στὴ σκληρὴ δουλειά, δὲν ἔχουν ἀναπτύχθῃ καὶ οἱ νοητικὲς του ἱκανότητες, οἱ ψυχικὲς του δυνατότητες. Οἱ στατιστικὲς δείχνουν τὴν πιὸ μεγάλη συχνότητα νοητικῶν ἀνωμαλιῶν, τοῦ χαρακτῆρα, ἐνοχῆς: στὰ παιδιά ποὺ δὲν προστατεύτηκαν στὴ παιδικὴ τους ἡλικία ἀπὸ τὴν φυσικὴν αὐτῆς ἀδικίαν ἐπιθέσεις (ἢ τὴν ἠθικὴν), ποὺ δημιουργεῖ ἡ φτώχεια, αὐτὴ ποὺ στήνῃ τὸ βασίλειόν της στὸ ὄρφανό, στὴ χῆρα, στὸν ἄνεργο, τὸν τεμπέλη, στὴν ἱπάτη, τὴν ἐκμετάλλευσή, τὴν τρώγλη!

Ἡ φυσικὴ τοῦ παιδιοῦ ἀνάπτυξη εἶναι κατώτερη ἀπ' αὐτὴ τῶν συμμαθητῶν του, ἡ νοητι-

κὴ του ἐπάρκεια ὀλιγώτερη. Γεννήθηκε ὁμῶς κί' αὐτὸ σὰν τὰ ἄλλα: βασιλόπουλο. Ἰσως καὶ καλύτερο ἀπὸ τὰ ἄλλα. Πρόωρα δὲ ρίχτηκε στὴ φτώχεια τῆς ἀνέχειας τοῦ ὑποσιτισμοῦ, στὸ ἀποξηραμένο λιβάδι, στὴ στურφευμένη δρύση... Τί φταίει; Μήπως δὲν θὰ γίνονταν καλύτερο ἀπὸ τοὺς συμμαθητὲς του, ἂν ἡ τύχη του τὸ ὡδηγοῦσε στὸ καταπράσινο λιβάδι; Γλύστρησε στὴ διακλάδωση τοῦ σταθμοῦ ἐπάνω: ἀντὶ νὰ πάρῃ τὸ δρόμο πρὸς τὴν εὐφορία, πῆρε αὐτὸν τῆς δυστυχίας, ποὺ πληρῶνει τὴς συνέπειές της... Φταίει ὁμῶς αὐτό; Πολλὰς φορὲς βλέπομε ἄρρωστα, καχεκτικὰ παιδιά, νὰ τρέμουν σὲ μιὰ γωνία τοῦ σχολείου, νὰ προξενοῦν τὸν οἶκτον... Πήγαμε ὁμῶς ποτὲ ὡς τὸ σπίτι νὰ δοῦμε τὴν οἰκογενειακὴν του κατάντηα; Ἐνα ξεροκόμματο, πεταμένο σὲ κανένα σανίδι, εἶναι ἡ τροφὴ του! Ἐνα καταξοχισμένο παληόρροχο: εἶναι τὸ κοστούμι του! Τὰ πουρνάρια τοῦ καταξοχίζουν τὴς γυμνὰς σάρκες τῶν ποδιῶν του! Μιὰ κουρελιασμένη καὶ ἀκάθαρτη κουβερτούλα εἶναι τὸ σκέπασμά του, μιὰ ἀχυρένια γωνία τὸ κρεβάτι του...

Ὁ φθόνος γιὰ τοὺς πλουσίους(!) συμμαθη-

κὰς διαταραχὰς των. Τὸ παιδί τὸ ὁποῖον φοβεῖται ὅτι εἶναι κατώτερον καὶ δὲν ἔχει τὸ θάρρος νὰ τὸ ὁμολογήσῃ ἐκδηλοῖ ἐνίοτε ἐπιθετικὰς τάσεις. Φοβεῖται ὅτι ἐὰν τυχὸν ἤθελε παραιτηθῇ τῆς ἡγεσίας ἄλλα παιδιά θὰ προηγηθοῦν καὶ θὰ τὸ ὑποσκελίσουν. Τοῦτο ὁμῶς δὲν δύναται νὰ ἀνεχθῇ καθ' ὅσον μειοῦται πολὺ εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ ὅμματα.

Ὁ φόβος τῶν συνεπειῶν, ὁ φόβος διὰ τὸ ἄγνωστον, ὁ φόβος τῆς ἀναπτύξεως ἢ ἐκδηλώσεως ἀνεπαρκείας εἰς τὸν βίον συνδέονται συχνὰ μὲ τὴν σεξουαλικὴν ἀνάπτυξιν. Ἀνεπαρκὴς ἢ μὴ ἱκανοποιητικὴ περὶ τὸ σεξουαλικὸν πρόβλημα γνώσις ἀποτελεῖ συχνὰ τὸ αἶτιον τῆς ἀποτυχίας εἰς τὴν μετὰ θάρρους ἀντιμετώπισιν τοῦ βίου. Κατὰ τὴν πρώτην κυρίως ἐφηβικὴν περίοδον, ἄρρενες καὶ θῆλα ἐξαπατῶνται ἀπὸ φήμας ποὺ ἀκούουν καὶ πληροφορίας ποὺ συλλέγουν ἀπὸ ἀνεπιθυμήτους συχνὰ πηγὰς καὶ καταλαμβάνονται ἐνίοτε ὑπὸ ὑπερβολικῶν διὰ τὸ ὅλον ζήτημα φόβων. Ὁρθὴ καὶ ἐπαρκὴς γνώσις τῶν σωματικῶν λειτουργιῶν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς, πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ παρέχεται καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς παιδικῆς ἡλικίας, οὕτως ὥστε τὰ οἰκεῖα γεγονότα νὰ γίνονται ἀποδεκτὰ οἰκοθεν. Ὅταν τὸ παιδί αἰσθάνεται ἐλεύθερον νὰ ἐρωτᾷ περὶ τοῦ θέματος τούτου μετὰ τοῦ αὐτοῦ, ὡς ἐφ' οἰοῦντοτε ἄλλου θέματος, θάρρους καὶ λαμβάνει ἐλκρινεῖς καὶ πλήρεις ἀπαντήσεις, πολλὰ δυσκολία δύναται νὰ ἀποφεύγεται.

Παῖδες ὠρισμένων ἡλικιῶν ρέπουν περισσό-

τερον πρὸς ὠρισμένους φόβους, αἱ δημιουργοῦμεναι δὲ ἐνίοτε συνθήκαι καθιστοῦν τὴν γέννησιν τοῦ τρόμου ἀναπόφευκτον. Ὅμως τὸ καθ' αὐτοῦ πραγματικὸν συμβᾶν δὲν ἐνέχει τοσαύτην σπουδαιότητα ὅσον ἡ τάσις τῆς ψυχῆς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ἐπεισόδιον. Μολοντὶ εἰς τὸν βίον των ὑπάρχει πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προκαλέσῃ εἰς αὐτοὺς ἰσχυροὺς φόβους, ἡ πλειονότης τῶν παιδιῶν σώζεται διότι ἔχει ἡρέμους καὶ συνετοὺς γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀκτινοβολοῦν εἰς αὐτὰ τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας. Ἀλλὰ ἐπίσης παιδιά πῖπτουν ὑπὸ τὸ θάρος τῶν συναισθημάτων τῆς ἐνοχῆς καὶ τοῦ φόβου, γεγονὸς τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θὰ συνέβαινεν ἐὰν ἔχουν τυχὴ συνετὴ μεταχειρίσεως. Ἡ ἱκανότης νὰ διακρίνῃ κανεὶς τὰ ὑπὸ ἰσχυροῦ φόβου κατεχόμενα παιδιά, πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς ὧν ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ αὐτὰ. Δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀρνούμεθα τὴν ὑπάρξιν τοῦ φόβου, οὐδ' ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπιπλήττωμεν ἢ ἐπικρίνωμεν τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα φοβοῦνται ὑπερβολικῶς. Διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τοῦ φόβου οἱ συνετοὶ ἐνήλικοι ὀφείλουν νὰ ἐρχωνται ἀρωγὰ, ἀπομακρύνοντες τὰ προκαλοῦντα τὸν φόβον αἰτία, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι ἐφικτὸν ἢ παρέχοντες ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει τὰς ἀπαραίτητους διὰ τὴν μετῴπισιν τῆς ἐπιδράσεως τῶν αἰτιῶν, γνώσεις. Εἰς τὰς περιπτώσεις ὠρισμένων παιδιῶν ἀπαιτεῖται ἀδιάλειπτος ἀναθάρρυνσις πρὸς ἀνάπτυξιν θάρρους τόσο ἀναγκαῖον διὰ τὴν ὑπερνίκησιν τῶν φόβων των.

τές του τὸ ἀδυνατίζει, ἡ φθίση τὸ μαραζώνει σιγά-σιγά! Τὸ καταλάβαμε ποτέ; Αἰσθανθήκαμε τὶς ἀνάγκες του; Φταίει λοιπὸν αὐτό; Κι' ὁμως ὁ ἀσυνειδήτος δάσκαλος τοῦ ἐπιτίθεται ἀγρίως! Πρέπει νὰ μάθῃ σὰν τὰ ἄλλα, πρέπει νὰ γίνῃ σοφός... Ἡ ἀπόγνωση τότε τὸ πληγώνει βαθεῖα, τὸ τραβά στὴν πιὸ ἀπόμερη γωνία, γιὰ νὰ κλάψῃ τὴ τύχη του, γιὰ ν' αὐτοπαρορηθῇ στὴν ἀδικία... τὸ ἀποτέλεσμα τὸ ξέρουμε: Σκυφτά, παραγκωνισμένα, παραγνωρισμένα, θὰ περάσουν τὴ σκληρὴ ζωὴ τους, παλεύοντας δίχως ἐλπίδα, δίχως κατανόηση, δίχως ἐπιτυχία. Θὰ γίνουν οἱ δούλοι γιὰ νὰ ἐπικάθωνται στὸ λαιμὸ τους, ὅχι οἱ ἱκανώτεροι: ἀλλὰ οἱ τυχερώτεροι, αὐτοὶ ποὺ στὴ διακλάδωση τοῦ σταθμοῦ ἐπάνω πήραν κατὰ τύχη τὴ διεύθυνση πρὸς τὸ πρασινισμένο λιβάδι...

Ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς οἰκογενείας εἶναι σπουδαῖος παράγοντας καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν. Ἄν ὅμως κι' ἐδῶ ἐπαγρυπνοῦν οἱ γονεῖς, ἰδίως στὰ χρόνια τῶν παιδικῶν κρίσεων κι' ἂν τὸ περιβάλλον τῶν συμπαθητῶν τοῦ εἶναι ὁμαλὸ καὶ σταθερὸ, φαίνεται ὅτι ἀποφεύγουν τὶς κλίσεις τοῦλάχιστον πρὸς τὴν ἐνοχὴ καὶ τὸ πλημμέλημα. Τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι, ἂν οἱ φτωχοὶ γονεῖς ἔχουν τὴν ὑπομονὴ καὶ τὸ μυαλὸ νὰ ἐπαγρυπνοῦν...

Ὁ Jones (1932) καὶ ὁ Dawson (1938) ἔδειξαν ὅτι στὸ κράτος τῆς Μασαχουσέτης δὲν αὐξήθηκαν τὰ πταίσματα τῶν νέων στὴν οἰκονομικὴ κρίση τοῦ 1929 καὶ 1937. Πρόκειται ὅμως ἐδῶ περὶ οἰκονομικῆς κρίσεως καὶ ὅχι περὶ διαρκούς φτώχειας. Ἡ διαφορὰ δὲ εἶναι μεγάλη ἀπὸ τὸ νὰ περάσῃ ἕνας μιὰ οἰκονομικὴ κρίση καὶ ἀπὸ τὸ νὰ ζῇ πάντα μὲ μοναδικὸ σύντροφο τὴ δυστυχία...

2.— Στὶς παρατηρήσεις μας τὰ 56% τῶν παιδιῶν, ποὺ ζοῦν σὲ φτωχὰ περιβάλλοντα στὰ χωριά καὶ 70% στὶς πόλεις εἶναι καθυστερημένα, ἢ νοητικῶς, εἴτε παρουσιάζουν ταραχὴς στὸν χαρακτήρα, 4% ψυχοπαθεῖ, σὲ μερικές περιπτώσεις κυρίως μὲ κρίσεις ἐπιληψίας, γιὰ τὴ φτώχεια καὶ ἡ ἀθλιότητα, διαπιστώσαμε ὅτι ἔχει σὰ συνοδοιπόρο καὶ τὸν ἀλκοολισμό!

Σὲ 200 φακέλους ἐνόχων παιδιῶν τῆς Nancy βρέθηκε ὅτι προέρχονται:

Ἀγόρια Κορίτσια
α) Δυστυχισμένα παιδιά 8 (5%) 3 (6%)
β) Δυστυχία, τρώγλη 13 (8%) 6 (12%)
γ) Ἀεργία 2 (1%) —
δ) Ἀποπλάνηση, ἀπάτη, δρόμος κ.λπ. 30 (20%) 8 (16%)

Οἱ Healy καὶ Brounner βρῆκαν ὅτι ἀνήκαν στὴ φτώχεια τὰ 22% τῶν περιπτώσεων.

Ἡ Burt στὴν Ἀγγλία βρῖσκει σὲ μετρίως φτωχοὺς τὰ 37% τῶν περιπτώσεων ποὺ ἔχουν διαπράξει πλημμελήματα καὶ 50% σὲ ἐντελῶς φτωχοὺς.

3.— Ὅλοι γνωρίζουμε ὅτι μιὰ καλὴ διατροφή εἶναι τὸ πρωτεύον πράγμα γιὰ τὴ μικρὴ παιδικὴ ἡλικία. Γιατροὶ καὶ ψυχολόγοι δείχνουν ὅτι τὰ νοητικῶς ἢ σωματικῶς ἀδύνατα παιδιά, αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν τὸ βάρος τῆς ἡλικίας τῶν,

ὀφείλουν τὴν κατωτερότητά των, εἴτε στὸν ὑποσιτισμὸ εἴτε στὴν κακὴ ποιότητα τῶν τροφῶν, εἴτε ἀκόμη στὴν ἀνωμαλία τῶν γευμάτων των. Δὲν ἔχει τὸ φτωχὸ παιδί ἀφθονία, ποικιλία ἀπλὴ καὶ ὁμαλὴ τροφή.

Ἡ χώρα μας ἦταν τὸ λυπηρὸ παράδειγμα τῶν παιδικῶν θανάτων ἀπὸ ὑποσιτισμὸ κατὰ τὴν κατοχὴ καὶ ἰδίως τοὺς τελευταίους μῆνες τῆς. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες γνωρίζουμε καλύτερα τὴ φτώχεια. Πολλὰ παιδιά ὑποσιτισμένα σῶθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὶς παιδοδόσεις. Χειρότερα συνέβησαν καὶ σὲ ἄλλες χώρες, ἰδίως στὴν Ὀλλανδία. Στὴ Πολωνία 50% τῶν παιδιῶν κατὰ τὸν πόλεμο καὶ 40% κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἦταν θύματα τοῦ ὑποσιτισμοῦ.

Εἶναι ἀλήθεια ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ φυσικὴ ἐξάντληση τῆς μητέρας καὶ ἡ ψυχολογικὴ κατάσταση τῆς, τὸ δεύτερο ὡς συνέπεια τοῦ πρώτου καὶ τὰ δυὸ τῆς φτώχειας, παίζουν σπουδαῖο ρόλο, ὅσον ἀφορᾷ τὴ καθυστέρηση τοῦ παιδιοῦ. Ὁποῦδήποτε κι' ἂν διακρίναμε φτώχεια, διακρίναμε καὶ παιδιά ὑποσιτισμένα θύματα. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ φτωχοῦ περιβάλλοντός των προόδευαν πολὺ! Μὲ τὴ φτώχεια καὶ τὸν ὑποσιτισμὸ καταδικάζονται τὶς περισσότερες φορές, ἰδίως στὴ χώρα μας, ἐκλεκτὰ πνεύματα στὴν ἀφάνεια καὶ τὸν πνευματικὸ θάνατο!...

6) ΟΙ ΑΝΘΥΓΙΕΙΝΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

1.— Μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες ὑποχρεώσεις τῆς ὑγιεινῆς ἦταν καὶ εἶναι ἡ κατοικία. Σήμερα ὅμως ἡ κατοικία εἶναι καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ὑποχρεώσεις τῆς παιδαγωγικῆς. Στὴν ἀναζήτησιν τῶν κοινωνικῶν αἰτιῶν, οἱ ὁροὶ μιᾶς κατοικίας, συναντῶνται μὲ ἐκείνους τῆς διατροφῆς. Πολύπλοκο πρόβλημα, συνδεδεμένο σπανά μὲ τὴν νοσηρότητα καὶ θνησιμότητα. Αἰτία πρόωγων θανάτων καὶ φυματιώσεως. Ἡ τρώγλη εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς βαρύτερες πληγές, ποὺ μαστίζουν τὶς φτωχὲς μάζες.

Στὴ χώρα μας ἴσως μείνῃ γιὰ πολὺ ἀκόμη ἄλυτο τὸ πρόβλημα τῆς τρώγλης, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καὶ λεηλασίαν 800 χωριῶν μας κατὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, ἐρείπια ποὺ διπλασίασαν ἐκεῖνα τῆς κατοχῆς καὶ τοῦ πολέμου. Οἱ χωρικοὶ συνοστίζονται ἀκόμη σὲ ἀκατάλληλες κατοικίες μιᾶς πολιτείας, συνέπεια τοῦ πολέμου 1940—1949, ἢ στεγάζονται σὲ πρόχειρα παραπήγματα ἢ ἀχυροκάλυβες. Ἀς ἀφήσουμε τὶς ἀνεπαρκεῖς κατοικίες στὰ χωριά μας καὶ πρὸ παντὸς τῆς Μακεδονίας. Σὲ μερικὰ χωριά προσφύγων 70% τῶν κατοικιῶν εἶναι ἀχρηστες καὶ ἀκατάλληλες. Ἄν κι' αὐτὰ προστεθοῦν στὰ πολλὰ καμμένα χωριά, τότε διστάζουμε νὰ πούμε τὴ γνώμη μας γιὰ ταχεῖα καλύτερηση.

Σύντροφοι τῆς τρώγλης εἶναι: α) ἡ ὑγρόσφαιρα: ποὺ ὀφείλεται στὴν ἔλλειψη φωτός, στὴ στενότητα τοῦ χώρου καὶ τὴν ἀκαθαρσία. β) ὁ ἀκαθαρτος ἀέρας: ἀπὸ τὴν ἔλλειψη με-

γάλων παραθύρων, γ) ἔλλειψη ἢ κακὴ τοποθέτηση ἀποχωρητηρίων κ.λ.π.

2.— Στὶς τρώγλες συναντοῦμε πάντοτε ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ καθυστερημένων παιδιῶν καὶ ἀνωμάτων. Ἡ κληρονομικότητα τοῦ ἀλκοολισμού, τῆς φυματιώσεως, ποὺ βαρύνει αὐτὰ τὰ παιδιά καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ οἰκογενειακὴ ἀκαταστασία, σαρδελостоιβαγμένη στὴν τρώγλη, παραλύουν τὴ ψυχικὴ ἐξέλιξη τῶν δυστυχισμένων αὐτῶν ὑπάρξεων...

Ἡ βελγικὴ πρωτοβουλία γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς τρώγλης βρῖσκει σὲ 160 τέτοιες οἰκογένειες 946 παιδιά. Τὰ 125 εἶναι ἐλαττωματικά καὶ ἀνεπαρκῆ (νοητικὴ ἀδυναμία, ραχισμός, φυματώση κλπ.). Τὰ 39% δὲ τῶν ἀνηλικῶν ἐνόχων ζοῦν σὲ ἀνθυγιεινὲς κατοικίες μὲ πολλὰ άτομα. Στὴν Ἀγγλία τὰ 66% τῶν κατοικιῶν εἶναι ἀνεπαρκεῖς γιὰ τὶς οἰκογένειες. Στὴ Γαλλία 18% τῶν οἰκογενειῶν ζοῦν σ' ἕνα μόνον δωμάτιο. Στὸ Παρίσι 170.000 κατοικίες, κρίνονται ἀνθυγιεινὲς γιὰ μιὰ καλὴ διάπλαση καὶ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ.

46% τῶν κατοικιῶν εἶναι χωρὶς ἀποχωρητήρια.

84% χωρὶς λουτρό.

Σὲ 125.000 οἰκογένειες ὑπάρχουν περισσότερα ἀπὸ δύο άτομα στὸ κάθε δωμάτιο.

3.— Ἡ πολυμελὴς οἰκογένεια ποὺ σαρδελостоιβάξεται σὲ μικροὺς χώρους, ἐξασκεῖ στὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ καὶ μάλιστα κατὰ τὸ 5 ἢ 6 χρόνιο μιὰ ἔμμεση ἐπίδραση.

Σὲ 15 χωριά τῆς περιφέρειας Σερρών, κατὰ τὴν ἀπογραφή τοῦ 1950, βρῆκαμε ὅτι τὰ 60% τῶν οἰκογενειῶν κατοικοῦν σὲ μικρὰ ἀνεπαρκῆ σπιτίγια μὲ 1—3 μικρὰ δωμάτια.

Οἱ 40% ἀπὸ τὶς οἰκογένειες αὐτὲς εἶναι πολυμελεῖς κι' ἀντιστοιχοῦν στὸ κάθε δωμάτιο 3—10 άτομα. Ἀπὸ τὶς 64 οἰκογένειες τοῦ Λ. Ε. Σ. Ἀθηνῶν 5 μόνον στεγάζονταν ἀνθρωπινά,

τὰ δὲ 92,2% τῶν μαθητῶν ζοῦσαν σὲ ἀθλία κατάσταση.

Σὲ 283.000 άτομα ποὺ κατοικοῦν π.χ. σὲ 174.480 κατοικίες στὸ Παρίσι βρῖσκουμε:

13 οἰκογένειες μὲ περισσότερα ἀπὸ 11 άτομα στὸ ἴδιο δωμάτιο.

28 οἰκογένειες μὲ περισσότερα ἀπὸ 10 άτομα στὸ ἴδιο δωμάτιο.

222 οἰκογένειες μὲ περισσότερα ἀπὸ 6 άτομα στὸ ἴδιο δωμάτιο.

785 οἰκογένειες μὲ περισσότερα ἀπὸ 5 άτομα στὸ ἴδιο δωμάτιο.

Ἐξ ἄλλου σὲ 215.217 άτομα ποὺ κατοικοῦν σὲ 992.462 ἀπλὲς κατοικίες ἢ διαμερίσματα χωρὶς ἐπιπλα εὐρίσκουμε:

10 οἰκογένειες μὲ περισσότερα ἀπὸ 11 άτομα στὸ ἴδιο δωμάτιο.

49 οἰκογένειες μὲ περισσότερα ἀπὸ 10 άτομα στὸ ἴδιο δωμάτιο.

473 οἰκογένειες μὲ περισσότερα ἀπὸ 6 άτομα στὸ ἴδιο δωμάτιο.

1936 οἰκογένειες μὲ περισσότερα ἀπὸ 5 άτομα στὸ ἴδιο δωμάτιο.

Ἡ θνησιμότητα τοῦ παιδιοῦ, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ αἷτια τῆς ἀνεπαρκούς κατοικίας καὶ τῆς τρώγλης εἶναι σημαντικὴ. Γιὰ 1.000 παιδιά ἡλικίας 1—5 χρόνων ἡ θνησιμότητα σημειώνεται ὡς ἐξῆς ἀπὸ τὸ γραφεῖο τῆς Γλασκώδης.

16,6% θάνατοι γιὰ κατοικίες μὲ ἕνα δωμάτιο.
12,6% » » » μὲ δύο δωμάτια.
7,2% » » » μὲ τρία δωμάτια.
3,4% » » » μὲ τέσσερα »

4.— Τὰ συμπεράσματα τοῦ Ruppel στὸ σύνολο δύο δημοτικῶν σχολείων (στὸ ἕνα φοιτοῦσαν πλούσια παιδιά τοῦ Λονδίνου καὶ στὸ ἄλλο φτωχὰ παιδιά τῶν προαστίων) ἔχουν ὡς ἐξῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὸ Π. Π. μεταξὺ τῶν πλουσίων καὶ φτωχῶν παιδιῶν.

Χ. Η.	Π. Η.		Π. Π.			
	Πλούσια	Φτωχὰ	Πλούσια παιδιά		Φτωχὰ παιδιά	
			Ἀκαθάρ.	Διορθωμ.	Ἀκαθάρ.	Διορθ.
7 (7,6)	8,9	6,1	125	116,6	86,9	81,1
8 (8,6)	10,1	7,2	125	118,6	86,5	84,3
9 (9,4)	10,6	8,4	116,6	112,5	92,5	89,2
10 (10,6)	11,6	9,6	115	109,5	95,0	94,4
11 (11,4)	12,3	10,3	109,8	107,3	93,1	90,4
12 (12,3)	12,8	11,0	105,5	103,4	91,6	89,7
13 (13,1)	13,7	11,7	104,4	103,8	89,1	88,5
14 (13,8)	14,2	11,6	101,1	102,4	82,1	83,1
						19,3

5.— ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Παρ. 19. 'Η Ν., Χ.Η. 10 χρόνων και 7 μηνών.
Π.Η. 9,5 » (6,5 χρόν.)
Π.Π. 87.

Δύσκολη πολύ με διάφορες παραχές στον χαρακτήρα. Μεγάλη νοητική, κινητική ευαισθητική αστάθεια. Αμεριμνησία. Έγωκεντρική και όζυθυμη. Σχολική πρόοδος στοιχειώδης.

Οικογένεια: Μητέρα διανοητικώς αδύνατη, χωρίς εργασία, ακατάστατη, μαλθακή, χωρίς θέληση. Έγκαταλείπει τελείως την κόρη της. Ο πατέρας πέθανε πρό 7 χρόνων. Περιβάλλον αμφίδρομο από ηθικής πλευράς. Ο αδελφός της έχει φύγει από το σπίτι. Η φτώχεια μαστιάζει την οικογένεια, που στεγάζεται σε ένα ανθυγιεινό δωμάτιο.

Μαρ. (20) 'Η (Κ.) Χ.Η. 14 χρόνων
Π.Η. 7 3/5 (5 χρόν.)
Π.Π. 54

Μεγάλη νοητική απάθεια. Υπερβολική βραδύτητα. Μένει ώρες απολύτως ακίνητη. Σχολική πρόοδος στοιχειώδης.

Οικογένεια: Ο πατέρας εργάτης σιδηροδρομικός τυφλώθηκε από τους Γερμανούς. Η μητέρα εργάζεται ως ταξιδέτρια σ' ένα κινηματογράφο. Μετά τον θάνατο του άνδρα της είχε γίνει ράκος από τη μεγάλη δυστυχία και φτώχεια... Μετά την απελευθέρωση περιμαζεύτηκε από έναν Γάλλο 55 χρόνων, που αργότερα γίνεται ο δεύτερος άνδρας της. Δεν έχει παιδιά από τον νέο γάμο. Ένα δωμάτιο για τα τρία πρόσωπα. Η Κ., μεγάλωσε στη φτώχεια, στη στέρηση, στην ανέχεια. Κατά την απελευθέρωση είχε καταντήσει ένας σκελετός που προξενούσε τον πρόμο.

Παρ. (21) 'Η Λ., Χ.Η. 7,5 χρόνων.
Π.Η. 5 »
Π.Π. 67

Παρουσιάζει γλωσσικές ανωμαλίες, φτωχό λεξιλόγιο, δεν μπορεί να προφέρει ολόκληρες φράσεις. Δεν ξέρει να διαβάσει. Αίσθητη είναι μία ασυμμετρία των χειρών και μία κινητική αδυναμία.

Οικογένεια: Οι γονείς της φτωχοί ζούν στην αθλιότητα και τη βρωμιά μιάς σοφίτας, πνευματικώς και οι δύο αδύνατοι. Γνωρίστηκαν τυχαίως κάποια χειμωνιάτικη νύχτα σε μία κρύπη του υπογείου σιδηροδρόμου που πήγαν να περάσουν τη νύχτα τους... Αυτή η νύχτα ύστερα από 9 μήνες έφερε στη ζωή τη Λ... Άναγκαστός της είναι ο αποχωρισμός από το οικογενειακό της περιβάλλον, έχει ανάγκη επίσης από ρυθμική γυμναστική και γλωσσική ορθοφωνία.

Παρ. (22) 'Ο Ο., Χ.Η. 10 χρόνων και 6 μηνών
Π.Η. 11 » και 6 »
Π.Π. 109

Δεν μπορεί να μείνη ήσυχος ούτε στιγμή. Παίζει πάντα στο πεζοδρόμιο και μαλώνει με τ' άλλα παιδιά. Άν και είναι έξυπνος, η σχολική πρόοδος είναι μηδαμινή και τον κάνουν δεινό. Μπροστά στους ξένους είναι ντροπα-

λός, ενώ στο σπίτι δημιουργεί μεγάλες φάρσες. Η μητέρα τον λέγει αφηρημένον κι' ότι δε θυμάται τις συμβουλές, που του δίνουν. Πεταί αντικείμενα και, δεν φαίνεται να λυπάται για το θυμό του. Μιλάει σαν να μη συνέδη τίποτε κι' όταν είναι υπεύθυνος. Κάνει μοιραίως μια «γκάφα». Αντιλογία. Δεν φθονεί τους άλλους, αλλά θα επιθυμούσε κι' αυτός να είχε παιγνίδια. Δεν αγαπά τους γονείς του. Άρchiσε τον αυνανισμό από την ηλικία των 8½ χρόνων.

Οικογένεια: Γονείς φτωχοί, θυρωροί σε πολυκατοικία. Έχουν ακόμη δύο παιδιά. Κοιμούνται όλοι σε ένα ανθυγιεινό υπόγειο δωμάτιο, τα παιδιά κοιμούνται μαζί στο πάτωμα και πολύ κοντά στο γιγάντι των γονέων. Η ίδια τύχη, αν μη χειρότερη, περιμένει και τ' άλλα δύο μικρά...

Παρ. (23) 'Η Λ., Χ.Η. 12 χρόνων.
Π.Η. 5 »
Π.Π. 42

Άπροσάρμοστη γενικώς στην ειδική τάξη. Φανερά αδυναμία. Σχολική πρόοδος μηδέν. Τα ραχές στον χαρακτήρα.

Οικογένεια: Ο πατέρας άνεργος εξ επαγγέλματος. Μεγάλη φτώχεια σ' ένα μικρό δωμάτιο... έχουν οκτώ παιδιά. Όλα λίγο πολύ καθυστερημένα...

Παρ. (24) 'Η Θ., Χ.Η. 11 χρόνων.
Π.Η. 6 χρόνων και 5 μηνών
Π.Π. 58

Άπειθαρχη και άπροσάρμοστη στην ειδική τάξη, δειλή με ασθενική μνήμη. Φοιτά δύο χρόνια στην ειδική τάξη με σχολική πρόοδο σχεδόν μηδέν.

Οικογένεια: Πατέρας υπάλληλος σ' ένα νοσοκομείο. Μητέρα νοητικώς αδύνατη εύχαριστείται στην ακαθαρσία. Δύο δωμάτια, από τα οποία το ένα ακατάλληλο για κατοικία. Έπτά ακόμη παιδιά, όλα ασθενικά και αδύνατα. Το μεγαλύτερο ηλικίας 15 χρόνων βρίσκεται στο Ιατροπαιδαγωγικό κέντρο για κλοπή.

Παρ. (25) 'Η Δ., Χ.Η. 10 χρόνων.
Π.Η. 5 χρόνων και 7 μηνών
Π.Π. 55

Σε δύο χρόνια στην ειδική τάξη δεν έκανε προόδους. Δεν έχει γλωσσικήν ευχέρειαν. Ήρμη με κλίση προς την κλοπή.

Οικογένεια: Γονείς πτωχοί εργάτες, νοητικώς αδύνατοι, δύο δωμάτια για κατοικία. Έχουν 12 παιδιά από τα οποία τα 5 είναι νοητικώς καθυστερημένα.

Παρ. (26) 'Η Β., Χ.Η. 8 χρόνων και 7 μηνών.
Π.Η. 4 χρόνων
Π.Π. 40

Άπροσάρμοστη στην ειδική τάξη και τα αίσθητικά παιγνίδια. Δεν έμαθε να διαβάσει. Καταστρέφει ή λερώνει το υλικό της εργασίας της. Μεγάλο φυσική αδυναμία. Αυνανισμός στην τάξη. Καμμία ωφέλεια στην αγωγή.

Οικογένεια: Πατέρας Νέγρος, πέθανε πρό δύο χρόνων. Μητέρα νευρική. Μεγάλη

φτώχεια. Δέκα παιδιά περιμένουν να ζήσουν από την εργασία της!... Εργάζεται ως υπηρέτρια...

Παρ. (27) 'Η Σ., Χ.Η. 10 χρόνων.
Π.Η. 6 χρόνων και 7 μηνών.
Π.Π. 64

Φοιτά τρία χρόνια στην ειδική τάξη, χωρίς μεγάλη ωφέλεια. Χαρακτηρίζεται για την αστάθεια της. Δεν μπορεί να προσέξη, ή μνήμη δεν την βοηθεί.

Οικογένεια: Ο πατέρας πέθανε πρό δύο χρόνων από καρκίνο. Η μητέρα είναι αλκοολική. Δύο από τα μεγαλύτερα παιδιά εργάζονται και ζούν ανηθικώς. Σύνολο παιδιών 10, από τα οποία ένα είναι τυφλό.

Παρ. (28) 'Η Π., 6 χρόνων, είναι το τρίτο παιδί μιάς φτωχιάς οικογενείας. Ο πατέρας είναι γυρολόγος και η μητέρα πλυντριά ή έπαιτεί στον δρόμο. Η αδελφή της, σχολικώς επίσης καθυστερημένη, την κακομεταχειρίζεται. Ένας αδελφός 8 χρόνων σχολικώς επίσης καθυστερημένος. Η Π., βάδισε στους 20 μήνες. Τρώγει με τα δάκτυλα, μέσ' στις λάσπες, με τους σκύλους. Αισθάνεται ιδιαίτερη στοργή προς τα ζώα με τα οποία μεγάλωσε. Το ανάστημά της είναι μικρό, έχει γλωσσικές παραχές, μία σχετική βραδύτητα. Καμμία πρόοδος.

Η οικογένεια κατοικεί σε τρώγλη. Ζωή άθλια. Τα παιδιά κοιμούνται σ' ένα ακάθαρτο, ανθυγιεινό δωμάτιο. Γονείς άξιολύπητοι.

Παρ. (29) 'Η Ε., Χ.Η. 10 χρόνων.
Π.Π. 75

Μαθητής σε ειδική τάξη με στοιχειώδη πρόοδο. Τάση προς σεξουαλικά πλημμελήματα και κλοπή.

Οικογένεια: Γονείς φτωχοί. Έχουν τρία ακόμη παιδιά (ηλικία: 13, 5 και 2 χρ.). Κατοικούν στον πέμπτο όροφο μιάς πολυκατοικίας σε δύο φτωχά δωμάτια. Στο ένα δωμάτιο υπάρχει μόνο ένα, κρεβάτι που κοιμούνται τα τρία παιδιά μαζί. Στο άλλο ένα κρεβάτι για τους γονείς και το μικρότερο παιδί, που κοιμάται μαζί τους και δοκιμάζει έναν άπεριόριστο φόβο.

Παρ. (30) 'Ο Ι., Χ.Η. 11 χρόνων.

Π.Π. 82

Μαθητής ειδικής τάξεως, επιληπτικός. Πρόοδος σχεδόν μηδαμινή.

Οικογένεια: 7 αδελφία κακοντυμένα και νηστικά. Πατέρας επιληπτικός! Δύο δωμάτια ή τρώγλη τους. Στο ένα υπάρχουν δύο άχυροστρωμένα κρεβάτια, όπου κοιμούνται τα παιδιά ανά τρία και στο άλλο οι γονείς με το μικρότερο παιδί.

Παρ. (31) 'Η Π., Χ.Η. 10 χρόνων.

Π.Π. 68

Μαθητής ειδικής τάξεως. Ο πατέρας εργάζεται σε ηλεκτρικό εργοστάσιο. Υπάρχουν οκτώ αδελφία. (Μεταξύ αυτών μία αδελφή). Η οικογένεια κατοικεί σε ένα υπόγειο με τρία δωμάτια. Ηλικία παιδιών 1—16 χρόνων.

Έχουν 1 δωμάτιο για 4 παιδιά με δύο κρεβάτια.

1 δωμάτιο για 3 παιδιά με ένα κρεβάτι.

1 δωμάτιο για τους γονείς και τα δύο παιδιά μ' ένα κρεβάτι...

Παρ. (32). Η οικογένεια Χ., έχει 5 παιδιά ηλικίας 3—10 χρόνων. Στεγάζεται σ' ένα δωμάτιο 3,50Χ3 μ. Ός επιπλα έχει: 1 τραπέζι, 1 κρεβάτι, 1 καναπέ. Τα δύο μικρότερα παιδιά (αγόρι + κορίτσι 3—5 χρόνων), κοιμούνται στο ίδιο κρεβάτι με τους γονείς τους. Οι άνθρωποι αυτοί έχουν 4 κουβέρτες και τρέφονται με ψωμί και πατάτες συνήθως. Στά παιδιά λείπει ο ζήλος για εργασία. Τα 3 μεγαλύτερα είναι διετείς στο σχολείο. Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν πολλά στα χωριά της Μακεδονίας.

Παρ. (33). Από ένα δρόμο 0,70 περίπου, ανεβαίνουμε δύο πατώματα. Η σκάλα είναι απότομος και στενή, που δεν μπορεί κανείς να πατήσει ολόκληρο το πόδι. Η σκάλα τελειώνει στην πόρτα του α' δωματίου διαστάσεων 2,70 Χ1,40. Ένα κρεβάτι, ξύλινο, ένας καναπές, ένα τραπέζι, ένας κομμός, 3—4 καρέκλες υπάρχουν εκεί. Παραπλεύρως ένας μικρός χώρος χρησιμεύει για κουζίνα.

Η οικογένεια έχει 4 παιδιά ραχίτικα και είναι πολύ φτωχοί. Το ένα κορίτσι έκανε μία έγχειρηση και πρέπει να ξαναγυρίσει στο Νοσοκομείο. Οι γονείς κοιμούνται στο ξύλινο κρεβάτι και τα παιδιά στον πενιχρό καναπέ. Δεν έχουν παρά δύο κουβέρτες!...

Παρ. (34) 'Η Σ., Χ.Η. 8 χρόνων και 3 μηνών.
Π.Η. 6 1/5 χρόνων.
Π.Π. 74

Διέτης στην Α' τάξη πέρα από την Ιατροπαιδαγωγική επιτροπή και εισέρχεται σε ειδική τάξη τον Οκτώβριο 1951. Είναι ραχίτική. Δύσκολη στη πρόοδο. Δεν ξέρει να διαβάσει και λογαριάσει. Γνωρίζει μερικά γράμματα και ήχους. Στην συλλαβική ανάγνωση παραλείπει πολλές λέξεις. Γνωρίζει τους αριθμούς 1—10, χρησιμοποιώντας διάφορα παιγνίδια.

Είναι κοινωνική και καλή όμως ανάμεσα στις συμμαθήτρές της. Διακρίνεται για την μαλθακότητα και την αμέλεια, περισσότερο για την ακαθαρσία. Κλεισμένη στον εαυτό της δεν απαντά για την οικογένειά της.

Οικογένεια: Πατέρας και μητέρα αλκοολικοί. Δίνουν και στα παιδιά να πίνουν, ή δε Σ., μέθυσε μερικές φορές. Οικονομικά μέσα ανεπαρκή. Ο πατέρας είναι ένα μηδενικό, πάντοτε χωρίς εργασία, ή μητέρα εργάζεται ως υπηρέτρια. Προμηθεύονται χρήματα πωλώντας και τα ενδύματα των παιδιών τους, που τα δίνουν διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες. Τρία παιδιά ακόμη υποσιτισμένα. (Ένα κορίτσι 5 χρόνων καθυστερημένο επίσης). Ζούν σ' ένα δωμάτιο ενός ξενοδοχείου. Μεγάλη ακαθαρσία. Δεν μπορεί να μπη κανείς στο δωμάτιο. Τα παιδιά κοιμούνται στο πάτωμα. Σά να μην έφθαναν όλα αυτά ή μητέρα τέλος έγκατέλειψε την οικογένειά τον Ιούλιο του 1952 κι' ο πα-

ΟΡΘΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

του κ. Εθαγγέλου Χορμόβα

Ἀνάθεον ἡ ψυχικὴ ἐξέλιξις τοῦ παιδιοῦ, αἱ σχέσεις τούτου πρὸς τὸ φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν περιβάλλον, ἡ συναισθηματικὴ, ἡθικὴ καὶ βουλευτικὴ του ὑπόστασις, ἀπασχόλησαν, ἀπασχολοῦν καὶ θὰ ἀπασχολήσουν πλείστους ὄσους παιδαγωγούς καὶ ψυχολόγους ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου.

Διότι ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ παιδιοῦ, ἅμα τῇ ἐμφανίσει του ἐν τῷ κόσμῳ, ἀποτελεῖ ἐν

τέρας παρέδωσε τὰ παιδιὰ στὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς κοινωνικῆς προνοίας....

Νὰ γιατί ἡ Παιδαγωγικὴ θὰ χωλαίνει πάντα....

Παρ. (35). Τέλος ἰδοὺ τί μᾶς ἔγραφε ὁ Διευθυντὴς ἐνὸς σχολείου γιὰ 4 παιδιὰ μιᾶς οἰκογενείας ποὺ φοιτοῦσαν ὅλα σὲ εἰδικὴ τάξη στὸ Παρίσι:

«Κατὰ τὴ διδασκίαν ἀπὸ τὸ σχολεῖο μας, ἐνδιαφερόμεθα γιὰ τὰ 4 ἀδελφία Β—Λ. ποὺ φοιτοῦν στὴν εἰδικὴ τάξη. Τὰ τελευταῖα τέσσερα τοὺς ἔγιναν θεοσιμῶν αὐτὸ ποὺ μᾶς ὑποδείξατε: Αὐτὰ τὰ παιδιὰ δὲν ὑποφέρουν ἀπὸ βαρεῖα νοητικὰ ἐλαττώματα, γιατί οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν ὑλικῶν (Π.Η. καὶ Χ.Η.) εἶναι ἕνας χρόνος. Λογαριάζουν εὐκόλως, κρίνουν μὲ λογικὴ πρὶν μάλιστα διαβάσουν κάτι.

Ἡ σχολικὴ καθυστέρησις, ποὺ τὰ ὡδήγησε στὴν εἰδικὴ τάξη, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνεπαρκῆ σχολικὴ φοίτησι (πολλὰ χρόνια στὴν ὑπαιθρο χωρὶς σχολεῖο) ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ὁρέξεως γιὰ διανοητικὴ ἐργασία, ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ τους χαρακτήρα καὶ πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἀδιαφορίαν γιὰ τὴν ἐργασία των.

Τὸ ἕνα γράφει μὲ τὸ ἀριστέρὸ χέρι, ἡ ὁραση ἔνδον ἄλλου, πολὺ κακὴ, μόλις θεραπεύτηκε μ' ἕνα ζευγάρι γυαλιά, ἀλλὰ δὲν διώρρωσε καθόλου τὴν πρόοδόν του. Τὸ βαρύτερο: παρουσιάζουν ὅλα γλωσσικὰς ταραχὰς καὶ ἀνεπάρκειαν.

Οἱ λεπτομέρειες τῆς οἰκογενειακῆς των ζωῆς εἶναι τρομακτικαί: Γενικὴ νωχέλεια, ὑλικὴ μίζε- ρία, μπροστὰ στὴν ὁποίαν οἱ γονεῖς μένουν ἀπρακτοί. Δὲν ἐνδιαφέρονται οὔτε γιὰ τὰ τρώφιμα ποὺ χορηγοῦνται δωρεὰν γιὰ τὰ παιδιὰ τους. Φαίνεται ὅτι ἡ ἀπελπισία τὴν μαστίζει καὶ ἡ ἀνέχεια τὴν ἀπογοητεύει. Τὰ παιδιὰ βρίσκονται στὴν ἴδια κατάστασι, ἀφοῦ παραδειγματίζονται ἀπὸ γονεῖς ἀδύνατους γιὰ τὴν προσπάθειαν. Κανένα ἐπαγγέλμα. Κατοικοῦν β.λοι σ' ἕνα δωμάτιο ἀκατάλληλο...

Θὰ ὠφελήσῃ τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἡ εἰδικὴ τάξη, ποὺ τοποθετοῦνται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὰ ἀληθῆ καθυστερημένα; Φοβοῦνται ὅτι ὅχι, γιατί δὲν φαίνονται μόνον ἀπροσάρμοστα στὸν τρόπο τῆς ζωῆς μας, ἀλλὰ σὲ μερικὰ σημεῖα παρουσιάζουν ἀντιθέσεις καὶ δυσπιστίες...

(Συνεχίζεται)

τῶν σοβαρωτάτων ἔργων, ὑψίστης σημασίας.

Ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὸν παιδαγωγὸν — ψυχολόγον εἶναι ἡ συνεχὴς παρακολούθησις τῶν παιδιῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των, μέχρι τοῦ πέρατος τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ὅποτε εἰσέρχεται εἰς τὸ στάδιον τῆς ὠριμότητος. — Ἐκτὸς τούτου ἀναγκαῖον τυγχάνει καὶ ἡ ψυχολογικὴ κατάρτισις αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ ἱκανότης τῆς διαίτησής.

Ὡς ἀπώτερος σκοπὸς εἰς τὴν προσπάθειάν των αὐτὴν, τίθεται ἡ διαμόρφωσις τοῦ παιδιοῦ, ψυχικῶς, σωματικῶς καὶ ἠθικῶς ἢ ἄλλως, ἡ συνολικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἀνάστασις τοῦ ἀτόμου. Ἐνταῦθα γεννᾶται ἡ ἀκόλουθος ἀπορία:

Διὰ τὰ ἄραγε νὰ καταβάλλωνται πλείστα δόλαι προσπάθειαι καὶ νὰ ἐξοδεύωνται τεράστια δαπάναι διὰ τὸν προαναφερθέντα σκοπὸν; Μήπως ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον τὸ παιδί, φέρει εἰς τὴν ψυχὴν του πλείστας προδιαθέσεις, τείνουσας πρὸς τὸ ἀντικειμενικόν, τὸ μὴ λογικόν καὶ ἡμεῖς προσπαθοῦμε νὰ τοῦ ἀνακόψωμεν ὅσον τὸ δυνατόν τὰς κακὰς τάσεις διὰ τῆς διαπαιδαγωγήσεώς μας; ἢ ἔαν συμβαί- νη τὸ ἀντίθετον, διὰτὶ ἄραγε τοιοῦτον ἐνδιαφέ- ρον καὶ τοιαῦται προσπάθειαι;

Διευτυπώθησαν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ προβλήματος πλείστα ὅσα ἀντιμαχόμενα θεωροῦνται, ἐξ ὧν, αἱ μὲν ὑποστηρίζουσιν τὴν πρώτην ἄποψιν, αἱ δὲ τὴν δευτέραν. Σήμερον πλείστοι ἄνθρωποι, στηριζόμενοι εἰς τὰς διατυπωθείσας θεωρίας «περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀγωγῆς», πιστεύουσι ὅτι ἡ κληρονομικότης παίζει ῥόλον εἰς τὴν δια- μόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς προσωπικότη- τος.

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἀκριβῶς γεννᾶται τὸ δύσκολον πρόβλημα: Αἱ προδιαθέσεις αὗται τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως ποὺ τείνουσιν, ποῖαν ὁδὸν ἀκολουθοῦσιν, τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἢ πρὸς τὴν κακίαν, ὁ Κάντ λέγει ἐπ' αὐτοῦ, «ὅτι τὸ παιδί κληρονομεῖ ἐκ τῶν προ- γόνων του προδιαθέσεις τεινούσας πρὸς τὴν ἀμαρτίαν». Εξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς ἡ φροντίς ὅπως δώσωμεν τὴν ἀρμόζουσαν κατεύθυνσιν εἰς αὐ- τὰς καὶ ἀποβῇ οὕτω χρήσιμον μέλος τοῦ κοι- νωνικοῦ συστήματος — Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώ- σει διαμορφούμεν ἕνα τέλειον κακοποιὸν στοι- χεῖον ἐπιβλαβὲς πρὸς τὸ γενικὸν καλόν, πρὸς τὴν κοινὴν λογικὴν.

Ὅπως ἀντίθετος θεωρία ἐπ' αὐτοῦ διεμορ- φώθη ὑπὸ τοῦ Ρουσσώ — Τὸ περιεχόμενον, λέγει, τῆς παιδικῆς ψυχῆς εἶναι ἀγγελικόν. Οὐ- δὲν ἴχνος κακίας ὑφίσταται. Ὁ παῖς γεννᾶται ὡς ἡ ἀθάνατος περιστερὰ. Ἡ κοινωνία διαφθείρει τούτον. Ἡ διαστροφή τοῦ χαρακτῆρος του δὲν ἔχει τὴν ρίζαν του εἰς τὰ ἔγκατα τῆς παιδικῆς ψυχῆς ὡς πιστεύει ὁ Κάντ, ἀλλὰ ἐνυπάρχει εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ

ΑΦΟΡΜΗΣΙΣ ΤΟ ΕΝΑΥΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Ὑπὸ ΡΗΝΑΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Σήμερον οὐδεὶς διδάσκαλος ἀγνοεῖ πὰς παι- δαγωγικὰς καὶ ψυχολογικὰς ἀρχὰς, αἵτινες ἐκ θεμελίων συνεκλόνησαν τὴν Παιδαγωγικὴν καὶ ἐθεμελίωσαν μίαν νέαν τοιαύτην, εἰς τὴν ὁποί- αν δικαίως τῆς ἐπεδόθη καὶ ὁ τίτλος τῆς ΕΠΙ- ΣΤΗΜΗΣ. Τὸ παιδί κατ' αὐτὰς ἔχει ἰδιάζου- σαν ψυχολογικὴν ὕφην καὶ ὁ κόσμος εἰς πᾶν ὁποῖον ζῇ καὶ κινεῖται εἶναι δι' αὐτό, ἰδιαζόν- τως προσωπικὸς, ὡς τονίζει πολλοῦ καὶ ὁ Ζὰν Δέγρουελ. Ἰνα ἐξέλθῃ τούτου, τὸ Π. Σχο- λεῖον ἐπέβαλλεν εἰς τὸν μαθητὴν καταναγκασ- μόν, ἐπιέζετο δηλ. διαφοροτρόπως, ὅπως εἰ- σαχθῇ εἰς περιβάλλον, εἰς τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἐν- διαφέρει ἐνεύρισκεν καὶ οὐδεμίαν εὐχαρίστησιν συνήσθαιτο. Τοῦτο ἀκριβῶς τὸ φράγμα τῆς καταπιέσεως, τὸ Ν. Σχολεῖον προσπαθεῖ, ἐκ- τὸς τῶν ἄλλων, νὰ ἄρῃ καὶ διὰ τῆς ἀφορμῆσε- ως. Ἀποτελεῖ δὲ αὕτη, τὸν μαγικὸν φάρον, ὅστις χύνει ἀπλετον φῶς εἰς τὰς καρδίας καὶ τὸν νοῦν τῶν μαθητῶν καὶ ὁδηγεῖ αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἀποκτήσουν οὐχὶ μόνον γνώσεις καὶ δεξιότητας, ἀλλὰ καὶ θὰ φθάσουν, εἰς τὸ τέρμα αὐτῆς μὲ χαρὰν καὶ αἰ- σιοδοξίαν. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, χωρὶς οὐδόλως νὰ μεταβάλουν μίαν κατάστασιν ψυχολογικὴν, ἀπαραίτητον διὰ τὸ παιδί, χωρὶς νὰ παραδιδά- σκωμεν τὸ ἀσυλὸν τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ἐπιτυ- γχάνομεν ἀποτελέσματα ἀπείρως εὐεργετικώ- τερα καὶ ἐποικοδομητικώτερα καὶ δὴ, οὐχὶ μό- νον διὰ τὴν παρούσαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μετέ- πειτα αὐτοῦ ψυχολογικὴν ἐξέλιξιν καὶ γενικῶς ζωὴν. Τὸ παιδί πρέπει νὰ διεξέλθῃ πλήρως καὶ ἀκαλύτως ὅλα τὰ στάδια τῆς παιδικῆς του ἡ- λικίας, ἵνα δημιουργηθῇ ἄνθρωπος τέλειος ἀπὸ νευροψυχολογικῆς ἀπόψεως, ἰσορροπημένος, ὡς λέγομεν. Ἡ ἀφορμῆσις εἶναι διδακτικὸν ἀξίω- μα σπουδαῖον, ὅσοι ἐκ τῶν ὁστέων τῆς μεθό- δου διδασκαλίας τοῦ Ν. Σχολείου. Ἡ δὲ διδα- σκαλία εἶναι τέχνη δυσκολοτάτη καὶ ὡς ἐκ τούτου, ἵνα διεξαγάγῃ τις αὐτὴν ἐπιτυχῶς καὶ ἐπωφελίμως, πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν του, πλεί- στα ὅσα διδακτικὰ ἀξιώματα, κανόνες, ψυχολο- γικὰς, παιδαγωγικὰς ἀρχὰς κ.τ.λ. Διὰ τῆς ἀφορμῆσεως, προσπαθοῦμεν νὰ διευγερῶμεν κυρίως τὴν βούλησιν. Πρὸ τῆς κυρίως δηλ. δι- δασκαλίας, προσπαθοῦμεν νὰ δημιουργήσωμεν μίαν τοιαύτην ἀτμόσφαιραν, ἥτις θερμαινόμενη καταλλήλως διὰ τῆς ἀφορμῆσεως, νὰ ἐπιδράσῃ ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τοῦ βουλευτικοῦ καὶ συν- αισθηματικοῦ κόσμου τοῦ μαθητοῦ, ὥστε μό- νος του μετὰ, νὰ ζητήσῃ νὰ μάθῃ κάτι. Οὕτω τὸ παιδί ἀνοίγει διὰπλάτα τὰς θύρας τῆς ψυ-

ται εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις.

Ἐξ ἄλλου ἡ παιδικὴ φύσις δὲν σταματᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐν ἑν σημείου, συνεχῶς καὶ ἀκατα- παύστως ἀναπτύσσεται ἵνα προσαρμοσθῇ με- τὰ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἠθικοῦ περιβάλλοντος.

Ἡ ἀγωγή ἐπιβάλλεται εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τῶν δύο μονομερῶν θεωριῶν τοῦ Κάντ καὶ τοῦ Ρουσσώ — Κατὰ τὴν πρώτην ἐπιβάλλεται διότι διὰ τῶν φροντίδων καὶ πολ- λαπλῶν ἀνιδιοτελῶν προσπαθειῶν μας, διὰ τοῦ ἀμερίστου ἐνδιαφέροντός μας θὰ καταστήσω- μεν τὸ παιδί περισσώτερον ἀγαθὸν καὶ κοινο- νικόν.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἐπιβάλλεται διότι, ἡ ἀ- γωγὴ θὰ ἐμποδίσῃ τὸ παιδί νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τῶν διαφόρων ὁρῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, καὶ οὕ- τω θὰ ἐθισθῇ εἰς τὴν ὑποταγὴν του πρὸς τὰ παραγγέλματα τῆς λογικῆς ἢ τοῦ ὀρθοῦ λό- γου.

Ἡ ἀγωγή ἐνδείκνυται πάντα, ὅπως ἡ τροφή, τὸ ὕδωρ, ὁ ἀῆρ καὶ ὁ ἥλιος ἐνδείκνυνται διὰ τὴν διατήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἐνὸργάνων ὄντων, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μόνον πλά- σμα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τοῖς μαστοῦ ἀνευ ἐφοδίων, ὅθεν ἔχει ἀνάγκην δια- παιδαγωγήσεως καὶ προσανατολισμοῦ.

Ἐν Τερακλῇ τῇ 21ῃ Δεκεμβρίου 1957

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Σχολείου
ΕΥΑΓΓ. ΧΟΡΜΟΒΑΣ

Τὸ παιδί, ἐρχόμενον ἐν τῷ κόσμῳ, ἔχει πάν- τα ἀνάγκην τῆς ξένης ἐπικουρίας ἵνα ἀνταπο- κριθῇ εἰς τὰς πρωταρχικὰς του ἀτελείας διὰ τῶν ὁποίων ἐπρίκιον εἶτε ἡ φύσις, ἐπομένως εἶτε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ἀγαθὰς προδιαθέσεις εἶτε φέρει κακὰς τοιαύτας, ἡ ἀγωγή ἐνδείκνυ-

ΥΛΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Τοῦ κ. Γ. ΚΟΥΛΟΥΚΗ

Πολλά γράφονται για τις νέες μεθόδους διδασκαλίας και λίγα για την ύλη. Αφήνεται να νομιστεί πως μόνο «φτάνει η μέθοδος» και πως με την ίδια ύλη, φτάνει να χρησιμοποιήσουμε σωστή μέθοδο, μπορούμε να πετύχουμε άρκετά και πολλά «κακώς κείμενα» να διορθώσουμε.

Προτείνονται σχέδια που «χωρίς να ξεφεύγουν από την ύλη του ισχύοντος αναλυτικού προγράμματος» τη διαρρυθμίζουν σε ένότητες για να μπορεί να διδάσκεται με την ενιαία συγκεντρωτική διδασκαλία και το νέο πνεύμα της αγωγής. Πολλοί νέοι δάσκαλοι, προσπαθώντας

χής του και ευχαρίστως δέχεται εκείνο, το όποιο του προσφέρεται, άφομοιώνεται δε και εγγραράσσει βαθώς εις την συνείδησίν του. Ούτω πως, αὐ ἀποκτώμεναι γνώσεις καὶ δεξιότητες γίνονται κτήμα παντοτεινόν, μεταβάλλονται εἰς διώματα καὶ ἀποτελοῦν ἱκανοποίησιν φυσικὴν τῆς ψυχῆς τοῦ. Ὁ γνωστός μας παιδαγωγός, κ. Χαραλαμπίδης ὁμιλῶν κάποτε διὰ τὴν ἀφόρμῃσιν, ἀπεκάλεσεν αὐτὴν, λίαν ἐπιτυχῶς, ἔ ν α υ σ μ α τῆς διδασκαλίας. Πράγματι ἀποτελεῖ τὸν σπινθῆρα, ὅστις ὡς ἡλεκτρικὸν ρεύμα μεταδίδει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν γάπης πρὸς τὴν γνῶσιν. Αἱ ἑορταί, αἱ ἐκδρομαθῶν τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς αἰμαί, τὰ τραγούδια, παιγνίδια, διάφορα ἀναγνωσμάτα, εἰκόνες, ἐντυπώσεις κ.τ.λ. ἀποτελοῦν ἄριστα μέσα ἀφορμῆσεως. Ὡς ἐκ τούτου ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ἐκμεταλλεύεται τὰς ἐκαστοτε παρουσιαζόμενας τοιαύτας εὐκαιρίας, αἵτινες ἐγκρύπτουν διδασκτικὰ ἐρεθίσματα, καὶ δύνανται νὰ εἰσαγάγουν τοὺς μαθητὰς, κατ' ἰδίαν αὐτῶν βούλησιν εἰς τὸ διδασκόμενον θέμα. Τοῦτο βεβαίως προϋποθέτει, οὐχὶ μόνον τὴν παρουσίαν τοιαύτων εὐκαιριῶν καὶ περιστάσεων καὶ τὴν δημιουργίαν ἐνδιαφερόντων ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφύπνισιν τῆς ἰδίας βούλησεως τοῦ διδασκάλου, προσέτι δὲ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὸ ἔργον του καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Πολλοὶ κάμνουν σύγχυσιν μεταξύ τῆς ἀφορμῆσεως καὶ τῆς προσκλήσεως. Συνοπτικώτερον, ἀφόρμῃς εἶναι ἡ συζήτης, ἥτις λαμβάνει χώραν πρὸ τῆς διδασκαλίας ἐνὸς μαθήματος, ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς συμβάντος, γεγονότος, μίας ἐντυπώσεως κ.τ.λ. πραγματικῆς ἢ πλασματικῆς, ἐκ τῆς ὁποίας, ἤθελεν προκύψει ὁδὸς φυσικῶς καὶ ἀδιάσπαστος τὸ διδασκόμενον θέμα, ἐπιτυχῶς οὕτω τὴν συγκεντρωτικὴν ἐνέργειαν τῆς παιδικῆς ψυχῆς ὅπως αὕτη ἐπιτύχῃ ὅσο τὸ δυνατόν ἀρτιωτέραν πρόσκτησιν καὶ κατανόησιν γνώσεων καὶ δεξιοτήτων. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ, συνειδητῶς πλέον καὶ κατ' ἰδίαν βούλησιν, γνῶσιν τοῦ διδασκόμενου ἢ πρὸς παρατήρησιν

νὰ ἐφαρμόσουν τὰ σχέδια αὐτὰ ἀποτυχαίνουν καὶ καταλήγουν σὲ δυσπιστίαν γιὰ κάθε διαφαιζόμενο παιδαγωγικὸ νεωτερισμό.

Σκοπὸς τῆς μικρῆς αὐτῆς μελέτης εἶναι νὰ ὑπογραμμίσουμε τὴν ἐνότητα ὕλης—μεθόδου καὶ νὰ συμβάλουμε στὴν οὐσιαστικώτερη λύσιν τῶν σχετικῶν μ' αὐτὲς διδασκτικῶν προβλημάτων.

Ὅταν λέμε «ὕλη» δὲν πρέπει νὰ ἐννοοῦμε γνῶσεις ἀπομονωμένες ἀπὸ τὴ ζωὴ. Κέντρο ὧν τῶν γνώσεων (ιστορικῶν, φυσικῶν, μα-

θηματικῶν κλπ.) πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος σὰν κοινωνία στὴν προσπάθειά του νὰ κερδίσῃ τὴν εὐτυχία του. Μόνον ἔτσι θὰ πᾶσουν οἱ γνώσεις ν' ἀποτελοῦν ἄθροισμα ἀνόμοιων στοιχείων καὶ δὲν θὰ χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐνιαίας συγκεντρωτικῆς διδασκαλίας. Ἀλλ' ὡς ἡ τέχνη τοῦ... ψευτομπαλματῆ θὰ ζῇ καὶ θὰ βασιλεύῃ.

Ὅμως «ὕλη» δὲν εἶναι μόνον οἱ γνώσεις. Δὲν εἶναι τὸ «λίγα ἀπ' ὅλα». Ὑλὴ εἶναι προπαντὸς οἱ λαχτᾶρες καὶ τὰ ὄνειρα τῆς γενιᾶς μας. Ἐξαρτιέται ἀπὸ τὴ ματιά τοῦ παιδαγωγοῦ νὰ ξεχωρίσῃ, βαθαίνοντας στὸ νόημα τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅ,τι νέο, σφριγηλὸ, ἄξιο, ἐλπιδοφόρο ὑπάρχει καὶ μ' αὐτὸ νὰ ζητήσῃ ν' ἀναθερμῇ τὴν παιδικὴν καρδίαν, νὰ χορτάσῃ τὰ παιδικὰ χέρια.

Ὑλὴ εἶναι καὶ οἱ ἱκανότητες, οἱ δυνατότητες, ἡ αἰσιοδοξία καὶ πεποίθησις στὴ ζωὴ.

Γενικά, ὅ,τι μπορεῖ νὰ δοθῇ στὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν δυνατοτήτων τῶν παιδίων, αὐτὸ πρέπει νὰ διδασκῇ.

Μὰ θάναυ αὐτὸ πάντα σύμφωνο καὶ μὲ τὴ φύσιν τοῦ παιδιοῦ; Σίγουρα ναί, γιὰ τὸ παιδὶ δὲν εἶναι μιὰ ἀφηρημένη ἐξω τόπου καὶ χρόνου ἐννοία, ἕνα ἀναλλοίωτο ψυχολογικὸ δεδομένο. Τὰ παιδιὰ εἶναι τὰ ξεχωριστὰ κάθε φορὰ ἄλαστάρια, ποὺ στὰ μάτια τοὺς καταλήγουν οἱ πυκνότεροι χυμοὶ τῆς κοινωνικῆς μας πραγματικότητος. Ποτὲ δὲν θάρθουμε σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὴν παιδικὴ φύσιν (τὴν ξεχωριστὴν καὶ ἁπλάν, ὅταν διαλέξουμε, καθὼς εἴπαμε, τὸ νέο, τὸ σφριγηλὸ, τὸ ἄξιο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν μας ἐξέλιξιν, γιὰ νὰ δώσουμε στὰ παιδιὰ μας. Ἀντιθέτως, τὰ καταδικάζουμε σὲ μαρasmus ὅταν τὰ ὑποχρεώσουμε νὰ μεγαλώσουν μὲ γερασμένες ἰδέες καὶ συνήθειες.

Ἡ μέθοδος, ὅπως καὶ ἡ ὕλη, προϋποθέτει ἕνα γενικὸ τρόπο θεώρησης τῆς ζωῆς, μιὰ κοσμοθεωρία. Δὲν εἶναι φόρμα, σχέδιο, καλὸ ὑπὸ τοῦ βάθους μέσα τὸ ἄμορφο ὕλικὸ γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ μορφή. Ἀπεναντίας, ἡ μέθοδος ἔχει σῶμα, καρδιά, εἶναι ἄρρηχτα δεμένη μὲ βιώματα, μὲ λαχτᾶρες, μὲ προσωπικὴ πείρα, μὲ τὴν συνθήκην τῆς ζωῆς, μὲ τὴν «ὕλη». Τὸ πῶς θὰ διδάξουμε, ἐξαρτιέται ἀπὸ τὸ τί θὰ διδάξουμε. Δὲ θέλουμε μ' αὐτὸ νὰ ποῦμε πῶς ἡ μέθοδος εἶναι ἐπακόλουθο τῆς ὕλης καὶ ἔχει δευτερότερη σημασία. Καὶ ἡ ὕλη καὶ ἡ μέθοδος προβάλλουν μαζί καὶ ἐξαρτιῶνται ἀπὸ τὴ γενικὴ ἀντίληψιν γιὰ τὴ ζωὴ.

Μιὰ βαθύτερη ματιά στὰ παιδαγωγικὰ συστήματα ποὺ ἐφαρμόστηκαν κατὰ καιροὺς, θὰ μᾶς ἐπιβεβαιώσῃ τὴ σύνδεσιν ποὺ ἀναφέραμε.

Τὸ σύστημα π. χ. τοῦ Ἐρβάρτου βλέπουμε νὰ τὸ διαποτίζει ἡ νοησιαρχία, ἡ πεποίθησις

πὼς οἱ νοητικὲς λειτουργίαι καθορίζουν ὅλες τὶς ἄλλες ψυχικὲς καὶ κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις. Οἱ πράξεις ἐξαρτιῶνται ἀπὸ τὴν ἰδέαν γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ, ἡ ἠθικότητα ἀπὸ τὴ γνώσιν τοῦ ἠθικοῦ. Ἡ εὐτυχία τῆς κοινωνίας εἶναι ζήτημα χαρακτήρων τῶν ἀτόμων (ἀτομικὴ κατεύθυνσις αὐγῆς).

Συνέπεια τῆς γενικῆς αὐτῆς ἀρχῆς εἶναι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἡ ἀπόδοσις μεγάλης σημασίας στὴς γνώσεις (ὕλη = γνώσεις), ἡ ὑποτίμησις τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας, ἡ παθητικὴ πρόσληψις τῆς ὕλης (μέθοδος = τρόπος προσφορᾶς γνώσεων, σύνδεσις προσφερομένων ἐννοιῶν, φρονηματοπισμὸς) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ἡ λογοκοπία ποὺ χαρακτηρίζει τὸ παλαιὸν σχολεῖο.

Ἀντίθετα, μὲ τὸ Νέο Σχολεῖο προβάλλει μιὰ νέα βιοθεωρία. «Ἐν ἀρχῇ...» δὲν εἶναι ὁ λόγος, ἀλλὰ ἡ πράξις. Ἡ σωτὴρ γνώσις πετυχαίνεται μὲ τὴ δράσιν. Ἡ ὁμαδικὴ ἐργασία (συνεργασία) φτιάχνει τοὺς χαρακτήρες. Ἡ σκέψις, ἡ βούλησις, τὸ συναίσθημα, ὁ ψυχικὸς κόσμος ἐκινεῖ γιὰ ν' ἀναπτύχῃ ἀπὸ τὸ χερί καὶ καταλήγει στὸ χερί.

Ὅχι λοιπὸν προσφορὰ γνώσεων. Ἀλλὰ εὐκαιρίες γιὰ δουλειά, γιὰ δραστηριοποίηση, γιὰ συνεργασία, γιὰ αὐτενέργεια.

Ὑστερ' ἀπ' αὐτὰ γίνεται φανερό γιὰ τὴν ὕλη εἶναι τόσο στενὰ δεμένη μὲ τὴν μέθοδο, κλείνει μέσα τῆς τῆς μεθόδου. Τὸ νὰ ἐφαρμόζῃ μιὰ ξένη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ὕλης μέθοδο, εἰμάρθῃ στὰ παιδιὰ βηματισμό.

Ναὶ σὰ νὰ πολεμᾷς πάνω σὲ κατασάβρα καὶ ὅσες νέες μεθόδους καὶ ἂν ἐφαρμόσουμε, ἂν δὲν ἀλλάξουμε τὴν ὕλην, τὸν προσανατολισμό, θὰ ματαιωποῦμε.

Πρέπει νὰ γίνῃ τὸ δημοτικὸν σχολεῖο πραγματικὰ λαϊκὸν σχολεῖο, νὰ προπαρασκευάζῃ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ ὄχι γιὰ τὴ φοίτησιν στὸ γυμνάσιον. Ἡ ἐπιβαλλομένη ἀλλαγὴ τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος νὰ μὴν περιορίσῃ μόνον τὴν ἐνημέρωσιν πρὸς νέες ἐπιστημονικὲς προόδους. Νὰ γίνῃ καινούργια ἀξιολόγησις τῆς ὕλης καὶ νὰ δοθῇ στὸ δάσκαλον μεγάλη, εὐρύχωρα περιθώρια νὰ προσαρμόζῃ ἀνάλογα μὲ τὴς τοπικὲς συνθήκας τὸ παιδαγωγικὸν τοῦ ἔργου. Καὶ τέλος, ἡ ἐπιτυχία νὰ μὴ μετρίεται μόνον μὲ τὸ «τί ἔμαθαν» τὰ παιδιὰ, ἀλλὰ προπάντων μὲ τὸ «τί μποροῦν νὰ κάνουν».

Τὸ νέο σχολεῖο δὲν εἶναι μόνον νέα μέθοδος, εἶναι καὶ νέα ὕλη. Καινούργια ματιά εἰς τὴν καὶ καινούργια ἀξιολόγησις τῶν πραγμάτων, φρεσκάδα τοῦ μυαλοῦ, ζωτάνια τῶν χειρῶν, πλάτασμα τῆς καρδίας.

ΡΗΝΑΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

ΠΑΙΓΝΙΩΔΗΣ ΜΟΡΦΗ ΕΠΑΝΑΛΗΨΕΩΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΥΠΟ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΖΗΣΗ

Από όλους είναι αναγνωρισμένη η μεγάλη αξία και σημασία των επαναλήψεων σχετικώς με την μάθησι. Η αναγνώρισις δὲ αὐτῆς τῶν επαναλήψεων εἶναι πολὺ παλαιά, τοῦτο δὲ μᾶς τὸ μαρτυροῦν πολλοὶ ρῆσεις, ἰδίως τῶν Λατίνων, ὅπως εἶναι αἱ ἐξῆς δύο: «*repetitio est mater studiorum*» καὶ *scimus quantum memoriati nemus*. Ἀνάκθεον ἡ ἐπανάληψις ἐθεωρεῖτο ἡ μήτηρ τῆς μαθήσεως. Ἡ ψυχολογία μᾶς διδάσκει, πῶς ὅσας περισσοτέρας φορές ἐπαναλαμβάνομεν κάτι, ποῦ τὸ γνωρίζομεν, τόσο καλλίτερον αὐτὸ καθίσταται μόνιμον κτήμα. Ἔτσι, λοιπόν, βλέπομεν, ὅτι ἡ ἐπανάληψις ἔχει ψυχολογικὸν βάθος.

Παρ' ὅλον, ποῦ πολὺ σύντομα ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀξία τῶν επαναλήψεων, ἐν τούτοις ὅμως ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ αὐτῶν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ μαθήματα δὲν ἐλάμβανε οὐδόλως ὑπ' ὄψιν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ καὶ πρὸ παντὸς δὲν ἐνδιαφέρετο ἂν ἡ ἐπανάληψις προξενούσε τὴν ἀποστροφήν καὶ τὴν δυσἀρέσειαν εἰς τοὺς μικροὺς μαθητὰς. Τὸ κύριον αἶτιον, τὸ ὁποῖον προξενούσεν δυσἀρέσειαν καὶ ἀποστροφήν καὶ πνευματικὸν κάματον ἦτο τὸ ὅτι κατὰ τὰς επαναλήψεις ἐπέκρατῃ ἡ ἰδέα ὅτι σκοπὸς τῶν επαναλήψεων εἶναι νὰ μάθουν τὰ παιδιά καὶ ἀδιάφορο πῶς θὰ μάθουν. Ἀργότερον ὅμως τὸ ζήτημα τῶν επαναλήψεων ἐμελετήθη καλλίτερα, ἐτέθη ἐπὶ ψυχολογικῶν βάσεων καὶ πρὸ παντὸς ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ὁ σοδαρὸς παράγων, ποῦ λέγεται «*παιδί*». Ἔτσι π.χ. ἐθεωρήθη ἀπαραίτητον, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν, μὴ λείπει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν, διότι, καθὼς γνωρίζομεν ἐκ τῆς Ψυχολογίας, ὅταν δὲν ὑπάρχει ἐνδιαφέρον δὲν ὑπάρχει οὔτε δράσις, οὔτε προσπάθεια, οὔτε ἐξέλιξις. Διὰ τὴν μὴ χάνεται τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν ἡ ἐπανάληψις ἐλάμβανε διάφορον μορφήν ἐκείνης, ποῦ εἶχε ἡ ἀρχικὴ μάθησις. Ἔτσι προέκυψαν διάφοροι μορφὰι ἐπαναλήψεων. Ἡ καλλίτερα μορφή ἐπαναλήψεως εἶναι αὕτη, ποῦ λαμβάνει ὅψιν παιγνιδίου.

Μίαν τοιαύτην μορφήν ἐπαναλήψεως διὰ τὸ μάθημα κυρίως τῆς ἱστορίας ἐκθέτομεν ἀκολούθως: Μετὰ τὴν ὅλην διεξαγωγὴν τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας μίας ἐνότητος ἢ ἐνὸς κεφαλαίου ἐξάγονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ πρόσωπα, αἱ τοποθεσίαι, αἱ χρονολογίαι κ.τ.λ., τὰ ὁποῖα περιέχονται εἰς τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀναλαμβάνονται μίᾳ ὁμᾷ μαθητῶν νὰ τὰ ἀναγράψῃ καθαρά, μὲ μελάνη καὶ μὲ ἀνάλογον μέγεθος, ἐπάνω εἰς μικρὰς πινακίδας ἀπὸ λευκοῦ χαρτόνι. Ἔτσι π.χ. ὅταν διδάσκωμεν τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ διδασθῇ ἡ ἐνότης «Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ» μετὰ τὸ τέλος

τῆς ὅλης διδασκαλίας τῆς ἀνωτέρω ἐνότητος θὰ κατασκευασθῶν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς αἱ ἐξῆς πινακίδες: **ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ**, 527—565, Κων—λῆς, Βελισσάριος, Ναρσῆς, Τριβηνιανός, Θεοδώρα, Κων—λῆς, Ἱππὸδρομος, Πράσινοι, Βένετοι, Στάσις τοῦ Νίκα, 532, Θεοδώρα, Κάλλιον ἐντάφιον ὁ θρόνος, Βελισσάριος, Βάνδαλοι, Ἀφρική, Γελίμερος, Βελισσάριος, Πέρσαι, Χοσρόης, Βελισσάριος, Ὀστρογόθοι, Ναρσῆς, Βούλγαροι, Βελισσάριος, Νεαραί, Κτίσις Ἁγίας Σοφίας, 532—537, Ἀνθέμιτος, Ἰσιδωρος, Μεταξοκώλῃς — Πρὸς καλλίτεραν διεξαγωγὴν αὐτῆς τῆς επαναλήψεως τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, ποῦ περιέχονται εἰς ἓν μάθημα γράφονται εἰς τόσα χαρτονάκια (πινακίδες) ὅσες φορές ἀναφέρονται εἰς τὸ κεφάλαιον. Ἔτσι π.χ. εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐνότητα «Ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ» τὸ ὄνομα «Βελισσάριος» θὰ ἀναγραφῇ εἰς τὰς πινακίδας ὅσας φορές χρειάζεται.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον θὰ ἐργασθῶν οἱ μαθηταὶ μᾶς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐνότητες τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας π.χ. «Ἡράκλειος καὶ τὸ ἔργον του» «Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος», «Σταυροφορίαι» κ.τ.λ. Ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἴπωμεν ἡ κατασκευὴ τῶν πινακίδων ἢ καρτελλῶν θὰ γίνῃ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ὅλης διδασκαλίας τῆς ἐνότητος. Ἄν δὲ μίᾳ ἐνότητι εἶναι μεγάλη — ὅπως π.χ. ἡ ἐνότης «Ὁ Ἰουστινιανός» — καὶ δὲν δύναται νὰ διδασθῇ ὁλόκληρος εἰς μίαν διδακτικὴν ὥραν, ἀλλὰ κόπτεται εἰς μερικότερα κεφάλαια, τότε ἡ κατασκευὴ τῶν σχετικῶν πινακίδων θὰ γίνῃ ἀφροῦ τελειώσῃ ἡ ὅλη ἐνότης καὶ ἀφροῦ ἀκόμη — ἀκόμη γίνῃ καὶ ἡ ἀνεκεφαλαιώσις.

Τὰς μικρὰς αὐτὰς πινακίδας τοποθετοῦν οἱ μαθηταὶ ἐντὸς ἐνὸς φακέλλου ἀλληλογραφίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ γράφεται μὲ μελάνη ὁ τίτλος τῆς ἐνότητος ἢ τοῦ ἐκαστοῦ τοιοῦτος φάκελλος ἔχει τὰς πινακίδας μίᾳ μόνον ἐνότητος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐργασθῶν οἱ μαθηταὶ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐνότητες. Τοὺς φακέλλους αὐτοὺς τοὺς τοποθετοῦν ἐντὸς ἐνὸς κυτίου κανονικοῦ μεγέθους καὶ ἐπὶ τοῦ κυτίου αὐτοῦ γράφεται ἡ φράσις «Παιγνίδι μὲ τὴν ἱστορίαν μας».

ΠΩΣ ΠΑΙΖΕΤΑΙ ΑΥΤΟ ΤΟ ΠΑΙΓΝΙΔΙ

Προκειμένου νὰ παιχθῇ αὐτὸ τὸ παιγνίδι σηκώνονται δύο μαθηταί, ἓνας δὲ τρίτος μαθητῆς «διανέμει» τὰς πινακίδας αὐτὰς εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς μαθητὰς, ἀφροῦ προηγουμένως αἱ πινακίδες τῆς ἐνότητος ἀνακατωθῶν μεταξὺ τῶν, διὰ νὰ μὴν περιέχονται τὰ ἱστορικὰ γε-

R.F.N.È.O.Z.O.U.F

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Μετάφραση ΧΑΡΗ ΠΑΤΣΗ

(Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο)

Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ «ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ» ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ

Ἡ ἀντίληψις τῆς εἰκόνας γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ χρειάζεται μιὰ ὀρισμένη διδασκαλία, ὅπως γράφει ὁ κ. Ρενὼ στὸ «Ἐκὼλ - ἔ - λ - λ - δί».

Ἡ εἰκόνα εἶναι μιὰ ἀναπαραγωγὴ τόσο καθυστερημένη τῆς πραγματικότητος, ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ προκαλέσῃ τὸ παιδί. Ὁ μαθητῆς τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδ. ἰδιαίτερα, δὲν μπορεῖ νὰ ἰδεῖ ἓνα τοπίο ὅπως ὁ ἔφηβος. Πρέπει νὰ τὸν διδάξουμε νὰ ἐννοεῖ τὶς εἰκόνας.

1) Ν' ἀρχίσουμε νὰ τὸν κάνουμε νὰ παρατηρεῖ τὴν ἀναπαράστασιν τῶν τοπίων ποῦ ἔχει. Νὰ τὸν κάνουμε νὰ παρατηρεῖ στὴν εἰκόνα τὶς λεπτομέρειες ποῦ ἔχει ἰδεῖ στὴ φύσιν, γιὰ νὰ τὸν συνηθίσουμε στὴ μετατροπὴ τῆς παραστάσεως ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ τὸν συνηθίσουμε ν' ἀντιλαμβάνεται μὲ τὴν ἀπλὴ θέα μίᾳ εἰκόνας τὴν πραγματικότητα ποῦ λείπει.

γονότα, πρόσωπα κ.τ.λ. κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειράν, κατὰ τὴν ὁποίαν συνητήθησαν κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐνότητος. Ἐὰν αἱ πινακίδες τῆς ἐνότητος εἶναι π.χ. 20 τότε θὰ πρέπει ἕκαστος πῶν δύο μαθητῶν νὰ λάβῃ τὰς μισὰς ἢ ὀλίγον περισσοτέρας ἢ ὀλίγον ὀλιγώτερας. Οἱ δύο μαθηταὶ ἀφροῦ λάβουν τὰς πινακίδας τότε ἕκαστος κατ' ἴδιαν τοποθετεῖ τὰς πινακίδας, ποῦ πήρε, κατὰ τὴν κανονικὴν χρονολογικὴν σειράν καὶ ἀφροῦ καὶ οἱ δύο ἐτοιμασθῶν ἀρχίζει τὸ παιγνίδι ὡς ἐξῆς: Ὁ μαθητῆς, ποῦ ἔχει τὴν πινακίδα «Ἰουστινιανὸς ὁ ὅς» τὴν τοποθετεῖ πρῶτος ἐπὶ τῆς τραπέζης ἢ τοῦ δαπέδου, ἀκολούθως ὁ ἕχων τὴν πινακίδα 527—565 τοποθετεῖ αὐτὴν παραπλευρῶς τῆς πινακίδος Ἰουστινιανός. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τοποθετοῦνται ὅλαι αἱ πινακίδες τῆς ἐνότητος «Ἰουστινιανός» καὶ τὸ ἔργον του» κατὰ τὴν κανονικὴν σειράν, ὡς αὕτη ἀνωτέρω ἐξετέθη. Νικητὴς θεωρεῖται ἐκεῖνος ὁ μαθητῆς, ποῦ θὰ τοποθετήσῃ ὅλας τὰς πινακίδας, ποῦ ἔλαβεν, κατὰ τὴν κανονικὴν διάταξιν. Τὴν διεξαγωγὴν τοῦ παιγνιδίου παρακολουθοῦν ὅλοι οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως, οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦνται εἰς σχῆμα κύκλου γύρω ἀπὸ τοὺς δύο μαθητὰς, ποῦ παίζουν τὸ παιγνίδι τοῦτο. Διὰ νὰ συνηθίσουν τὰ παιδιά εἰς τὸ παιγνίδι τοῦτο καὶ διὰ νὰ μάθουν καλὰ τὸν ὅλον μηχανισμόν του ἀπαραιτήτως θὰ πρέπει νὰ δεῖξῃ τοῦτο τὸ παιγνίδι ἀρχικῶς ὁ διδάσκαλος, ὁ ὁποῖος καὶ νὰ τὸ παίξῃ μόνος του ἢ μὲ

2) Νὰ δώσουμε τὴν ἐννοία τῶν διαστάσεων μὲ τὴ βοήθεια συγκρίσεων μὲ μεγέθη ποῦ τοῦ εἶναι γνωστά. Πρόσωπα, ζῶα, δένδρα, σπίτια κλπ. εἶναι οὐσιώδη στοιχεῖα τοῦ τοπίου καὶ πρέπει νὰ τὰ χρησιμοποιούμε, ὅταν θέλουμε νὰ τοῦ δώσουμε τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὕψους ἐνὸς βουνοῦ, τοῦ πλάτους ἐνὸς ποταμοῦ, τοῦ βάθους μίᾳς χαράδας, τῆς ἀπεραντοσύνης τῆς θάλασσης κλπ.

3) Νὰ τὸν κάνουμε νὰ διακρίνῃ τὰ διάφορα σχέδια ἐνὸς τοπίου. Στὴν κοιλιάδα τὸ πρῶτον σπίτι φαίνεται πρὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ βουνὸν τοῦ βάθους. Νὰ τὸν κάνουμε νὰ καταλάβῃ ὅτι οἱ διαστάσεις τῶν «πραγμάτων» μικραίνουν μὲ τὴν ἀπομάκρυνσίν τους. Τὰ περισσότερα βιβλία τῆς γεωγραφίας ποῦ χρησιμοποιοῦν στὰ σχολεῖα τοῦ δημοτικοῦ, περιέχουν πολλές εἰκόνας ἀπὸ τὶς ὁποῖες μπορούμε νὰ ἐπωφεληθῶμε. Αὐτὲς οἱ εἰκόνας μποροῦν νὰ γίνουν ἀντικείμενο πραγματικῶν ἀσκήσεων παρατηρήσεως καὶ συγκρίσεως κατὰ τὸ διάστημα τοῦ μαθήματος, ἢ ἐπειτα ἀπ' αὐτό. Μπορεῖ κανεὶς νὰ τὶς δώσῃ στὰ παιδιά νὰ τὶς ἐξετάσουν πρὶν

ἓνα καλὸν μαθητῆν. Σιγὰ - σιγὰ μαθαίνουν τὸ παιγνίδι τοῦτο ὅλοι οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως, διότι εἶναι πολὺ διασκεδαστικὸν καὶ εὐχάριστον. Ἔτσι παίζοντας μαθαίνουν φυσικὰ καὶ ἀβίαστα καὶ ἔτσι διδόμεν πρακτικὸν νόημα εἰς τὴν ρῆσιν τοῦ Πλάτωνος «μὴ βίᾳ ὦ ἄριστε, ἀλλὰ παίζων τοὺς παῖδας τρέφε».

Καλὸν θὰ εἶναι συστήσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς μας, ὅπως ἐτοιμάσουν τέτοιες πινακίδες καὶ καθ' ὁμάδας. Ἔτσι καθεὶ ὁμᾶς μαθητῶν, ποῦ θὰ ἀποτελήται ἐκ 3—5 μαθητῶν, θὰ ἔχῃ τὸ δικό της παιγνίδι τῆς ἱστορίας, ὁποῖο θὰ παίξῃ τοῦτο πρὸ συχνὰ καὶ κατὰ συνέπειαν θὰ μάθῃ τὴν ἱστορίαν του πρὸ καλὰ καὶ πρὸ ξεκούραστα. Ὅταν τελειώσῃ ἡ τοποθέτησις τῶν πινακίδων μίᾳς ἐνότητος καὶ διορθωθῶν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τὰ πυχὰ λάθη τότε ἓνας ἐκ τῶν δύο μαθητῶν, ποῦ ἐπαιζοῦν τὸ παιγνίδι, λέγει «ἐπὶ προχάδην» τὸ μάθημα κυττάζοντας τὰς πινακίδας.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον παίζεται καὶ τὸ παιγνίδι τοῦτο ὅταν διδάσκωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐποικιστικῆς. Μὲ μικρὰν καὶ ἀνάλογον παραλλαγὴν μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ σχετικὸν παιγνίδι διὰ τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, ἰδίᾳ δὲ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, καθὼς καὶ δι' ἄλλα μαθήματα. Εἰς τὸ δημιούργημα πνεύμα τοῦ διδασκάλου ἐνοπλοῦται νὰ εὐρίσκῃ διαφόρους τρόπους διὰ νὰ κάμῃ τὰς επαναλήψεις εὐχάριτους εἰς τοὺς μαθητὰς.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΕΥΑΓ. ΖΗΣΗΣ

από το μάθημα, όπως τους δίνει να παρατηρήσουν το ένα ή το άλλο πραγματικό γεωγραφικό θέαμα. Η κάρτα - ποστάλ, λόγω του μικρού της σχήματος είναι δύσκολο να χρησιμοποιηθεί χωρίς όργανο μεγεθυντικό. Αν τη δείξει κανείς έτσι όπως είναι θα πρέπει να τη στερεώσει σε ένα λεπτό χαρτόνι με τις γωνίες κολλημένες σ' αυτό. Περισσότερες κάρτες που αφορούν το ίδιο γεωγραφικό γεγονός, μπορούν να τοποθετηθούν στο ίδιο χαρτόνι με τις κάρτες θα είναι καλό να γράψει κανείς μια οδηγία κατά προτίμηση υπό μορφήν ερωτήσεων, που βοηθούν το παιδί στην έρευνά του, αναγκάζοντας το να παρατηρήσει, να κάνει παρομοιώσεις, με άλλα λόγια να είναι ενεργητικό, παρά να διαβάζει παθητικά μια επεξήγηση από αρκετές γραμμές. Μπορούν να αφήσουν τις κάρτες κρεμασμένες στον τοίχο της τάξεως στο ύψος των μαθητών, από το ένα μάθημα έως το άλλο, ώστε να μπορούν να τις εξετάζουν πάλι τις ελεύθερες ώρες τους. "Ας μην ξεχνούμε ότι μια εικόνα που παρουσιάζεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος και συχνά κάπως γρήγορα δεν αφήνει παρά φευγαλέα ανάμνηση. Οι εικόνες που πουλιούνται στο έμποριο μπορούν να χρησιμοποιηθούν με τόν ίδιο τρόπο. Για να μη λερώνονται περνώντας από χέρι σε χέρι οι εκδόσεις χρησιμοποιούν καλύμματα από διαφανή πλάκα προστατευτική, από μαρμαρύγιο ή από celluloid.

Τα όργανα, οι λυχνίες, οι φακοί, τα έγγραφα, τα κλισέ, οι ταινίες πρέπει να ετοιμαστούν προ του μαθήματος. Η θέα των εικόνων υπό μεγέθυνση, και η προβολή, με τις οποίες ή τάξη μπορεί να μείνει φωτισμένη, είναι πάντοτε προτιμότερες, ιδίως από απόψεως πειθαρχίας. Όταν το σκοτάδι είναι αναγκαίο, τα παράθυρα πρέπει να καλυφθούν με κουρτίνες μαύρες, που μπορούν να τυλιχθούν και να ξετυλιχθούν εύκολα με τη φροντίδα των παιδιών που έχουν όριστεί γι' αυτό και που μπορούν να ετοιμάσουν και την όθνη. Το ουσιαστικό είναι ν' αποφεύγει κανείς κάθε απώλεια χρόνου και κάθε άταξία. Οι σταθερές προβολές παρουσιάζουν το πλεονέκτημα απέναντι των κινηματογραφικών προβολών, ότι μπορούν να πραγματοποιηθούν κατά το διάστημα του μαθήματος. Επιτρέπουν κατόπιν στο δάσκαλο με ερωτήσεις ή εξηγήσεις να «διαφωτίσει» τις παρατηρήσεις που θα οδηγηθούν τα παιδιά να κάνουν — αυτό είναι που αυξάνει τα πλεονεκτήματά τους.

ΟΙ ΧΑΡΤΕΣ

Ο χάρτης είναι, όπως η εικόνα, ένα υποκατάστατο της πραγματικότητας. Όταν αυτή ή πραγματικότητα δεν μπορεί να παρατηρηθεί απ' ευθείας από το παιδί, πρέπει να του την παρουσιάζουμε όχι μόνον με εικόνες, αλλά και με χάρτες. Η παρατήρηση των χαρτών θα του επιτρέψει να τοποθετήσει με ακρίβεια τις γεωγραφικές αλήθειες που μελέτησε, να τις το-

ποθετήσει σε ένότητες και ακόμη να συλλάβει καλύτερα τις σχέσεις που ύφιστανται μεταξύ αυτών. Αλλά για να «μιλήσουν» οι χάρτες στα παιδιά, που είναι αναπαράσταση αφηρημένη και συμβατική των γεωγραφικών γεγονότων, είναι ανάγκη να τα συνηθίσουμε στην έννοια του προσανατολισμού, της αποστάσεως και της εκτάσεως, που είναι επίσης αναγκαία για να τα εισαγάγει στις διάφορους μεθόδους χαρτογραφικής αναπαράστασης των γεγονότων αυτών.

Είδαμε πώς οι πρώτες γνώσεις της γεωγραφίας μπορούν να δοθούν στους μαθητές ξεκινώντας από την παρατήρηση. Για να τους εισαγάγουμε στη χαρτογραφική τεχνική είναι απαραίτητο να καθιερώσουμε, μαζί με τους διαγωνισμούς τους, μια παράσταση σε ανάγλυφο, ενός τμήματος του εδάφους της κοινότητας ή ολόκληρου της κοινότητας, ή μιας χώρας σε μια κλίμακα που θα δοθεί κατά προσέγγιση. Έπειτα αρχίζοντας από τη γνώση του σχεδίου, να προχωρήσουμε στην κατασκευή ενός χάρτου που θα παριστάνει το ίδιο τμήμα του εδάφους, που παρίστανε το σχέδιο που προηγήθηκε. Η αναπαράσταση σε ανάγλυφο, μπορεί να γίνει με άμμο, με πηλό ή με γύψο. Η γεωγραφία είναι επιστήμη του διαστήματος. Έχει ανάγκη από τρεις διαστάσεις. Είναι επίσης ενδιαφέρουσα η παρουσίαση συγκεκριμένων όγκων, από το ένα μέρος με τη μορφή πραγματικών χαρτών αναγλύφων μαζί με τους μικρούς, και από το άλλο μέρος με τη μορφή σχημάτων, που λέγονται σημειωματάρια σχηματογραφίας μαζί με τους μεγαλύτερους. Πρέπει να προσθέσουμε ότι οι ανάγλυφοι χάρτες δεν έχουν αξία παρά όταν οι σχέσεις του ύψους σε επιπεδομετρία δεν είναι αισθητά λανθασμένοι και κατά συνέπειαν δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν επωφελώς για τα παιδιά παρά μόνον για τις επιφάνειες και τις εκτάσεις.

ΤΟ ΚΙΒΩΤΙΟ ΜΕ ΤΗΝ ΑΜΜΟ

Ο πηλός και ο γύψος επιτρέπουν εύκολα να δημιουργηθούν χάρτες με ανάγλυφο απλό. Σε πολλά σχολεία προτιμούν τα κιβώτια με άμμο. «Ο δάσκαλος, γράφει ο κ. Μπερτράν, παρουσιάζει επάνω σ' αυτό μια γωνία της περιοχής, γνωστή στα παιδιά. Καρφωμένα επάνω στον λόφο μικρά κλαδάκια παριστάνουν το δάσος, που είναι γνωστό σε όλους. Μια θαλασσιά κλωστή μάλλινη, στο βάθος της κοιλάδας, παριστάνει το ρυάκι και άλλες κλωστές έρχονται να το μεγαλώσουν. Μια ταινία φαρδείου δρόμου ακολουθεί την κοιλάδα και δρόμοι πύθ στενοί τελειώνουν σ' αυτόν. Μικρογραφίες σπιτιών που φτιάχτηκαν από τα παιδιά τα ίδια, βάζουν την κόκκινη κηλίδα των κεραμιδιών τους. Σ' αυτό το σχηματικό τοπίο τα παιδιά βρίσκουν άμεσως γνωστά μέρη. Ξέρουν να τοποθετήσουν σ' αυτά τις λεπτομέρειες που παρέλειψε ο δάσκαλος. Το κιβώτιο πρέπει να τοποθετηθεί στα πόδια τους για να μπορούν να

παρατηρούν από το ύψος των θρανίων τους, από ένα παράθυρο ή από ένα μπαλκόνι και θα καταλάβουν, αφού το έχουν τα ίδια χαράξει, ότι ένα σχέδιο με δυο διαστάσεις μπορεί να αναπαράσχει το τοπίο που παρατήρησαν, που μπορούν ακόμη να παρατηρήσουν στο μέλλον και που έχει τρεις διαστάσεις.

Συγχρόνως με την ανάγνωση του χάρτου, το κιβώτιο με την άμμο είναι ένα μέσον για να μαθαίνουν τα παιδιά, με έναν τρόπο ακριβή και έλκυστικό την όρολογία που είναι το α και το β της γεωγραφίας, την ιδέα της δυνατοπλάγιας, του ήφαιστείου, του αλύχνα κλπ. Έπειτα βοηθεί στη συγκεκριμένη μάθηση της ονοματολογίας. Γράφουν τα κύρια ονόματα σε μικρά κομματάκια από χαρτόνι που χώνουν τα παιδιά στην άμμο. Μαθαίνουν έτσι την ορθογραφία των ονομάτων που μελέτησαν και το καλύτερο τοποθετούν γεωγραφικούς τους τόπους. Τέλος, το κιβώτιο της άμμου επιτρέπει την ανασύσταση ώρισμένων γεωγραφικών φαινομένων εν σχέσει με την εξέλιξή τους. Την εργασία των ρευμάτων του νερού, την υποχώρηση των όχθων από διάβρωση των βάσεων τους κλπ.

Βέβαια, η χρήση του κιβωτίου με την άμμο παρουσιάζει δυσκολίες στην πρακτική. Έλλειψη υλικού και έλλειψη θέσεως, εξ άλλου, αυτά που μπορούν να δημιουργήσουν με το περιεχόμενό τους, είναι εύθραυστα και είναι υποκείμενα σε καταρρεύσεις. Τέλος, οι μορφές που επιτυγχάνουν δεν έχουν παρά μια σχετική ακρίβεια. Αλλά αυτές οι δυσκολίες μπορούν να υπερπηδηθούν εύκολα ή είναι δευτερεύουσας σημασίας. Ο κ. Π. Πορταλιέ δίνει τις ακόλουθες συμβουλές :

1. Τοποθέτηση του κιβωτίου με την άμμο. Είναι ένα βαρύ κιβώτιο 0 μ. 90Χ0 μ. 60Χ0 μ. 40 φορτωμένο σε μια γωνία της τάξεως, κοντά σε ένα παράθυρο στο πάτωμα ή σε δυο ξύλα κυλινδρικά για να μετακινείται.

2. Έκλογη της άμμου. Να πάρουμε πολύ λεπτή άμμο από τον ποταμό — ή όταν λείπει αυτός, κανονικό άμμο κοσκινισμένο. Να γεμίσουμε κατά τα δύο τρίτα το κιβώτιο.

3. Προετοιμασία του χάρτου. Δυο προβλήματα πρακτικά μπορούν να τεθούν :

α) "Η θέλουμε να μελετήσουμε ένα ανάγλυφο σε μεγάλη κλίμακα (κοινότητας, καντόνιο).

β) "Η μια έπαρχία της Γαλλίας (Ελλάδος) σε μικρή κλίμακα (λεκανοπέδια του Ροδανού (Πηνειού) κλπ.

Στην πρώτη περίπτωση πρέπει να προμηθευθούμε ένα χάρτη 1) 50.000 τετραγ. (έκδ. Λαμπέρ), που παριστάνει την έπαρχία που έχουμε να σχεδιάσουμε.

1ον) Θα προσδιορίσουμε τον αριθμό των τετραγωνικών χιλιομέτρων που θέλουμε ν' αναπαράστημε στο ανάγλυφο και θα χαράξουμε για κάθε ένα απ' αυτά ένα τετράγωνο στο κιβώτιο, αφού βρέσουμε πρώτα την άμμο.

2ον) Θα βρούμε τα αξία λόγου σημεία στο

σχέδιο. Το ψηλότερο σημείο, το χαμηλότερο κλπ., αυτό που επιτρέπει να προσδιορίσουμε την έκταση της κλίμακας κατά προσέγγιση για το ύψος. Πρέπει να κρατούμε λογαριασμό για το σχετικό ύψόμετρο του τμήματος. Να μην υπερβάλλουμε το ανάγλυφο σε μια περιοχή όπου υπάρχουν λόφοι για να μην παραποιήσουμε την πραγματικότητα. Ούτε βέβαια να πέσουμε στο άλλο άκρο. Υπάρχει ένας ακριβής μέσος όρος, όπου πρέπει να μάθουμε να βαδίζουμε. Είναι ζήτημα συνηθείας. Μαζεύουμε τότε την άμμο στα ψηλότερα σημεία αφαιρώντας άμμο από τα χαμηλά. Έτσι θα έχουμε τη γενική μορφή του σχεδίου.

3ον) Κάνουμε τότε τα ανάγλυφα, αναζητώντας πρώτα τις μεγάλες γραμμές (δρόμοι, πεδιάδες κλπ.) οδηγούμενα από τα αξιόλογα σημεία που προσδιορίσαμε. Μπαίνουμε κατόπιν στις λεπτομέρειες χωρίς να πάψουμε να υπολογίζουμε ότι το σχέδιο είναι απλοποιημένο και κατά προσέγγιση.

6) Στη δεύτερη περίπτωση, μελέτη επάνω σε χάρτη μικρής κλίμακας : Θα περιορισθούμε να σημειώσουμε το ανάγλυφο στις γενικές του γραμμές, χωρίς να παραλείψουμε τα χαρακτηριστικά του : επισώρευση των όρεινων όγκων, ακτινοβόλοι κοιλάδες των ήφαιστειωδών όγκων, σχετικότητα ύψους, διάκριση της κυρίας κοιλάδας από τις δευτερεύουσες κλπ.

4ον) Τελειοποίηση του χάρτου. Στους χάρτες μεγάλης κλίμακας προχωρούμε στη μελέτη των γεωγραφικών λεπτομερειών, παριστάνουμε τα δάση με βρύα, τους δρόμους με άσπρη κιμωλία, τις σιδηροδρομικές γραμμές με χρωματιστή κιμωλία. Έδώ αφήνεται ελεύθερη η φαντασία, που μπορεί να κάνει το χάρτη πιο παραστατικό. Στους χάρτες μικρής κλίμακας μπορούμε ν' αναλάβουμε μια τέτοια εργασία πύθ απλοποιημένη. Προσδιορισμό των βιομηχανικών περιοχών των ειδικών αγροτικών περιοχών κλπ.

5ον) "Η ονοματολογία. Ετοιμάζουμε μικρά χαρτόνια 2 εκατοστώνΧ2, γράφοντας τα ονόματα με κόκκινο μελάνι. Τα καρφώνουμε στην άμμο με καρφίτσες, προσέχοντας στην ακριβή γεωγραφική τοποθέτηση των διαφόρων μερών (πόλη στη δεξιά ή στην αριστερή όχθη ενός ποταμού, κόλπος δίπλα σε ώρισμένο ακρωτήριο κλπ.).

6ον) Τα εξαρτήματα. Εκτός της άμμου, λίγη άργιλλος για να παραστήσουμε τα αδιάβροχα έδάφη, λίγο νερό για να κάνουμε εύπλαστη την άμμο και ένα μέτρο για να μετρώμε τις διαστάσεις.

Η ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΣΕ ΓΥΨΟ

Αντί να επαναλαμβάνουν κάθε χρόνο τις ίδιες ασκήσεις με την άμμο ή τον πηλό, μερικοί δάσκαλοι προτιμούν να σταθεροποιήσουν αυτό που δημιούργησαν καταφεύγοντας στα γύψινα ανάγλυφα. Παραθέτουμε μερικές οδηγίες του

κ. Φώρ Μπράκ, δασκάλου των "Ανών Αλπεών, πώς να αποκτήσουμε ενδιαφέρουσες έκτυπώσεις γεωγραφικές με γύψο, σχετικά φθηνές, με ασήμαντα υλικά: μια παλιά γαβάθα, ένα παλιό κουτάλι και ένα μαχαίρι. Όταν ο γύψος είναι έτοιμος να «πιάσει», δηλ. να σκληρύνει (αφού ανακατεύθηκε με νερό), φαρμάρεται, όπως, επάνω - κάτω ο πηλός. Ακόμη και όταν είναι σκληρός, στεγνός, μπορεί κανείς να τον εργασθεί χωρίς μεγάλη προσπάθεια με το μαχαίρι. Τέλος, απορροφά τη νερομπογιά, χωρίς να απλώνει και είναι αρκετά στερεός, ώστε να κρατάει χωρίς να έχει φόβο και χαλάσει στα χέρια των παιδιών. Θα διαλέξουμε γύψο, που δε στεγνώνει ούτε πολύ γρήγορα, ούτε πολύ αργά. "Αν σκληραίνει γρήγορα, πρέπει να διακόψατε. "Αν αργεί θα χασομερήσουμε. Προτού αρχίσουμε, πρέπει να έχουμε από πριν κανονίσει τι θα φτιάξουμε. "Αν ξεχάσουμε κάτι, ως μην ανησυχήσουμε. Θέλουμε π. χ. να συμπληρώσουμε ένα βουνό; Θα βρέσουμε το γύψο στο σημείο αυτό, θα ρίξουμε λίγο γύψο και θα διορθώσουμε το λάθος.

ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΝΑΓΛΥΦΟΥ ΤΗΣ ΓΗΣ

Ετοιμάζουμε 3 μικρά κιβώτια 300X400X50 χιλιοστ. Στο ένα κάνουμε ένα έκτυπο που παριστάνει το νέο ανάγλυφο Α. Δεξιά και αριστερά πολλές μυτερές ακρόφυες, στη μέση μια βαθιά κοιλάδα, όπου τρέχει ένας ποταμός. Σε ένα άλλο κιβώτιο το ίδιο ανάγλυφο, αλλά δουλεμένο πολύ από την άρδευση Β. Οι ψηλές μυτερές κορυφές έκαναν θέση σε λόφους, η κοιλάδα είναι σχεδόν συμπληρωμένη. Σημειώνουμε τον κώνο απ' όπου πηγάζει κάθε ένας από τους τρεις παραποτάμους. Στο τρίτο κιβώτιο φτιάχνουμε το έκτυπο Γ. Το ανάγλυφο Β έχει μείνει ανέπαφο στο δεξιό μέρος, ενώ το ήφαίστειο αλλοίωσε το αριστερό μέρος. Γεν. ήθησαν καινούργιες κορυφές και ύψωματα. Προβάλλουν τρία ήφαίστεια. Μπορούμε επίσης να παραστήσουμε μιαν ανασκαφή του εδάφους που προκάλεσαν τα ήφαίστεια.

ΟΙ ΟΡΟΙ ΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΙΣ ΘΑΛΑΣΣΕΣ

Φτιάχνουμε ένα κιβώτιο 700X450X50 χιλιοστ. Στο μέρος που προορίζεται για τη θάλασσα δεν ρίχνουμε γύψο. Παριστάνουμε τους λόφους που σχηματίζουν μια βραχώδη ακτή. Η θάλασσα έσκαψε τα ευαίσθητα σημεία και σεβάσθηκε τα στερεά. Σημειώνουμε μερικούς δράχους που προβάλλουν από τη θάλασσα, μάρτυρες μιάς ακτής που εξαφανίστηκε. Στο (2) ένας κόλπος και ένας φυσικός λιμένας. Στο (3) μια χερσόνησος με ισθμό και ακρωτήριο. Ένα αρχιπέλαγος στο (4), ένα δέλτα στο (5). Η θηρά προχωρεί προς τη θάλασσα. Στο (6) μια απόκρημνη ακτή. Ένα μικρό πλάτωμα που έ-

ξέχει πάνω από τη θάλασσα. Στο (7) ένας τεχνικός λιμένας με κυματοθραύστη, φάρο, δεξαμενές, αποθήκες εμπορευμάτων. Στο (9) μία αμμόδης ακτή που βρέχεται μόνον στην παλίρροια και ενώνει την ακτή με τη νήσο. Στο (10) νήσος που πρόκειται να ενωθεί με την ήπειρο. Στο (8) μία χαμηλή ακτή έλδωδη, τριγυρισμένη από τέλματα.

Πίσω από το λιμένα ή πόλη που διασχίζεται από μια σιδηροτροχιά. Χρωματίζουμε με καφέ σκούρο τους λόφους και τα βραχώδη νησιά. Με μπλε τη θάλασσα, τα έλη, τις λίμνες, τους ποταμούς. Με μαύρο τη σιδηροδρομική γραμμή. Σημειώνουμε μικρά όρθογώνια κόκκινα για να δείξουμε τις πόλεις.

ΟΡΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΙΣ ΞΗΡΕΣ

Το κιβώτιο είναι ανάλογο με το προηγούμενο. Δεξιά παριστάνουμε το λόφο (1), που διαπερνάται από μια σήραγγα, τα βουνά (4), χωρισμένα από ένα αυχένα, ένα πλάτωμα (5), ένα ήφαιστειο (6). Χαράζουμε δυο ποταμούς με τους παραποτάμους τους, τη σιδηροδρομική γραμμή, που περνάει από μια γέφυρα στο (2). Σημειώνουμε με κόκκινο τρεις πόλεις Α, Β, Γ. Στο (3) ένας λόφος από όπου περνάει ένα κανάλι που τροφοδοτείται από ένα μικρό ποτάμι.

ΟΙ ΠΑΓΕΤΩΝΕΣ

Το ανάγλυφο θα γίνει σε κιβώτιο 450X350X50 χιλιοστ. Κατά μήκος θα κάνουμε μια κοιλάδα που χωρίζει δυο αλύσεις όρεων ή λόφων, και που χωρίζονται σε δύο, στο ένα άκρον. Χύνουμε στην κοιλάδα κανονικό γύψο που τον σκεπάζουμε κατόπιν με καλό γύψο και έτσι θα έχουμε τους πάγους 1 και 2, που ενώνονται για να σχηματίσουν ένα. Κατά διαστήματα χαράζουμε τους πάγους για να μιμηθούμε τις ραγμές. Με καφέ χρώμα ζωγραφίζουμε τις πλαγιές έγκοπες, τη μετωπική, και την κεντρική. Οι μαθητές θα συλλάβουν με άνεση το σχηματισμό της κεντρικής έγκοπης στον κύριο παγετώνα. Στο 7 λίμνες και ένας ποταμός τροφοδοτούνται από τα νερά των πάγων που λιώνουν. Τα σημεία 9 και 10 καθώς και τα ενδιάμεσα δείχνουν την προώθηση του παγετώνα. Βάζουμε στο γύψο δυο μικρές π έτρες κι' επάνω σ' αυτές κολλάμε μια τρίτη. Αυτό δίνει το θέαμα κομματιών πάγου περιπλανωμένων, όπως συμβαίνει κάποτε στους πάγους. Στα πλευρά ενός λόφου αριστερά, στερεώνουμε τις «δεσποινίδες» με το κτένισμά τους, 3 και 4: Μικροί κώνοι γύψου, που έχουν κολλημένη επάνω τους ο καθένας από μια μικρή πέτρα επίπεδη. Στο 5 μια «δεσποινίς» που διαλύεται. Στη βάση της ο σωρός που την δημιούργησε.

ΤΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟ ΤΟΥ ΟΡΟΥΣ ΓΙΟΥΡΑ

Κάνουμε τρεις αλυσίδες παράλληλες, χω-

ρισμένες από ρεμματιές. Αφήνουμε ανέπαφη την ύψ' αριθμόν 1. Στην α χαράζουμε μια κοιλάδα, 7. Το σκληρό μέρος, 9, δεν μπόρεσε να προσβληθεί από το νερό και σχηματίζει μια «ράχη». Ένα ρεύμα που έτρεχε πριν σ' αυτή την κοιλάδα την αφήνει να κατέβει σε μια ρεμματιά, αριθ. 8, που προβάλλει την αλυσίδα, θα την κόψει κατά μήκος και έτσι σχηματίζονται οι γνωστές κλεισούρες. Στο 6 μια κλεισούρα αφήνει δίοδο σε ένα ποτάμι.

ΕΝΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟ ΣΠΗΛΛΑΙΟ

Στο πάχος ενός κομματιού από γύψο, από 180X180X100 χιλιοστ. σκάβουμε σπήλαιο 1 και 2 και το άνοιγμα 3. Στο σπήλαιο 1 τοποθετούμε μικρά ξυλαράκια χωμένα στο γύψο και τα περνάμε κατόπιν με ριπολίνα άσπρη, που θα παραστήσουν τους σταλακτίτες και τους σταλαγμίτες. Στο σπήλαιο 2, με θαλασσιάς μπογιάς, παριστάνουμε μια λίμνη, που διασχίζεται από ένα υπόγειο ποτάμι.

ΕΝΑΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΠΙΚΟΣ

Παραθέτουμε τις οδηγίες που δίνει ο κ. Σ. "Ατ για την πιο περίπλοκη αυτή εργασία. «Παίρνετε ένα χάρτη ανάγλυφο του τοίχου, τον ξεσηκώνετε σε χαρτί και τον χωρίζετε σε 9 ή 10 εικόνες, ανάλογα με την ανάγκη. Θα τον αναπαραγάγετε με πηλό κατά προτίμηση σε ένα γυαλί επίπεδο, που θα σας επιτρέψει να έχετε το αντίγραφό σας κάτω από το γυαλί και ν' αποφύγετε τα λάθη. Ψάξετε να βρείτε σε έναν "Ατλαντα, αρκετά λεπτομερή, τις κυριότερες παραλίες, και με τη βοήθεια μιάς βελόνας, όπου θα έχετε σημειώσει τα εκατοστά και τα εκατοστόμετρα θα σηκώσετε τις κορυφές των βουνών, τις πεδιάδες και τις κοιλάδες στο ύψος που θέλετε. Μια καλή κλίμακα ύψομετρική θα είναι 1X500. Αυτή θα σας δώσει 9 εκ., 6 για το Λευκόν όρος. Σημειώστε 1 εκ. πάχος για το βάθος. Όταν γίνει το πρόπλασμα σας, μην το αφήσετε να ξεραθεί. Ανακατέψτε γύψο καλής ποιότητας με λίγη κιτρινωπό κόκκινη ώχρα και ρίξτε με δύναμη τον πολύ στο πρόπλασμα, που θα το έχετε περικυκλώσει με τέσσερα σανιδάκια 12 έως 14 πόντων ύψους. Τελειώνετε γεμίζοντας το καλούπι με γύψο χωρίς ώχρα. Αφήστε το να ξεραθεί και όταν ο γύψος ζεσταθεί (τόν αισθάνεσθε με το χέρι) μπορείτε να το βγάλετε από το καλούπι. Γενικά, αναποδογυρίζοντας το καλούπι και πιέζοντας ελαφρά το πρόπλασμα φεύγει από το καλούπι, αν όχι κυλίστε μια μπάλα πηλό στο πρόπλασμα.

Πλύνετε το καλούπι με σαπουνάδα (μαύρο σαπούνι) με μια βούρτσα με σκληρές τρίχες για να βγάλετε τα σημάδια του πηλού. Αλείψτε με ένα πινέλλο με λεπτές τρίχες με ιέφτι. Ξαναβάψτε τα τέσσερα σανιδάκια και ρίχνετε στον πηλό ένα πολύ από γύψο αρκετά καθαρό. Βρέξτε το μίγμα με λίγο στουτί και

αφήστε το να ξεραθεί λίγες ώρες. Ο πηλός σας θα βγή τελείως από το καλούπι αν το έχετε λαδώσει καλά. Δεν σας μένει παρά να περάσετε τους ποταμούς με μπλέ, να σημειώσετε τη θέση των πόλεων, να χαράξετε τις γραμμές συγκοινωνίας και ο χάρτης σας θα είναι έτοιμος.

ΤΑ ΜΠΛΟΚ ΜΕ ΤΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

"Αν οι ανάγλυφοι χάρτες και τα έκτυπα από γύψο ενοχλούν τα μικρά, στην κατανόηση του επιπέδου χάρτου τα μπλόκ με τα διαγράμματα έχουν ανάλογο αποτέλεσμα για τους μεγαλύτερους μαθητές. Είναι η νεότερη μορφή της λινογραφίας των χαρτών του ΧΥΠΙ και του ΧΥΠΙΙ αιώνα όπου τα διάφορα στοιχεία: όρη, πεδιάδες, εκκλησίες, πύργοι, δένδρα κλπ. παριστάνονται «άνυψωμένα». Σήμερα ακόμη δημοσιεύονται πολλές πανοραμικές θέες: με τη μορφή σχετικών σχηματογραφιών. Σκεπτόμεθα π.χ. το πανόραμα των Βοσγίων καθώς το βλέπουμε από την πεδιάδα της Άλσατίας, την οροσειρά των Λευκών όρεων κλπ. Αυτές οι απόψεις είναι πραγματικά σαν να μιλούν και τα παιδιά τις αντιλαμβάνονται εύκολα. Οι φωτογραφίες που παίρνονται από αεροπλάνα υπό ευμενείς συνθήκες δίνουν επίσης καλές εικόνες. Το μπλόκ - διάγραμμα είναι μια έποπτική λινογράφηση ενός τόπου, αποχωρισμένου κατά κάποιον τρόπο, στην επιφάνεια της γής, με τον άξονα της εικόνας σχετικά λοξά σε μια από τις πλευρές του μπλόκ. Οι σχεδιαστές αφαιρούν όλες τις παρασπίτες λεπτομέρειες που παρουσιάζονται στο τοπίο και απογυμνώνουν τρόπον τινά το ανάγλυφο για να αναγκάσουν τα παιδιά να το ιδούν. Καταλήγουν έτσι σε ένα ανάγλυφο που εικονίζεται στις τρεις του διαστάσεις, όπως η φωτογραφία αλλά πιο συναρπαστική γιατί είναι απηλασμένη από κάθε εξάρτημα. Έξ άλλου δείχνουν στα πλευρά του μπλόκ τη σύνθεση του υπεδάφους και κατά συνέπεια την κατασκευή του. Το σημειωματάριο με τα διαγράμματα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να συστηματοποιήσει μια μορφή, ή μια οικογένεια γεωγραφικών μορφών και να ενοκληύη την εξήγησή τους, ή για να κάνει συγκεκριμένες τις διάφορες εποχές της εξέλιξης ενός μορφολογικού φαινομένου. Τέλος βοηθεί στην αντίληψη των χαρτών επειδή το χρησιμοποιούν για να παραστήσουν τη σχηματική άποψη ενός τόπου. «Θα παραστήσουμε ένα μέρος όσο το δυνατό πιο έκτεταμένο της περιοχής, που πρόκειται να μελετήσουμε υπό μορφήν ενός μπλόκ - διαγραμμάτων κατά κλίμακα, γράφει ο κ. Π. Ζώρτζ. Δεν πρέπει να κάνουμε σχήματα υπερβολικά. Η θέα της απόψεως πρέπει να διαδέχεται τη σχηματογράφηση στο μυαλό του μαθητού αλλά δεν πρέπει αυτή ή ίδια να την πραγματοποιεί, γιατί κινδυνεύει να γίνει αφηρημένη, πράγμα που είναι αντίθετο στο σκοπό της. Πώς θα φτιάσουμε ένα μπλόκ - διαγραμμάτων με κλίμακα; Ένας απλός λογαριασμός μάς

Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τοῦ κ. Ε. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Ταξίδεψα στη Ρωσία τὸν καιρὸ τοῦ Τσάρου. Ἐνὰ πράγμα μού ἔκαμε ἐντύπωση: οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτες βαστοῦσαν βιβλία καὶ διάβαζαν· καὶ ὄχι μόνο ἐκεῖνοι ποὺ κάθονταν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ στέκονταν ὄρθιοι, ἀκουμπησμένοι στὸ παράθυρο ἢ στὸν τοίχο. Τὸ ταξίδι μας βαστοῦσε μιὰ ὥρα μόνο.

Ἐδῶ στὴν πατρίδα τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ φωτὸς ταξίδεψα μὲ τὴν ταχεία ἀπὸ τὴ Θεσ/νίκη στὴν Ἀθήνα καὶ γύρισα πίσω. Σὰς διαβεδαίω πῶς δὲν εἶδα κανένα νὰ διαβάει, ἐκτὸς ἀπὸ ἐφημερίδες, μολοντὶ τὸ ταξίδι ἦταν μακρινὸ καὶ γινόταν μὲ σχετικὴ ἄνεση. Καὶ τὸ πιδ λυπηρὸ: οὔτε οἱ δυὸ - τρεῖς δάσκαλοι ποὺ ταξίδευαν κι' αὐτοί, διάβαζαν. Πρωταρχικὴ βέβαια αἰτία εἶναι ἡ φτώχεια ποὺ μᾶς δέρνει καὶ ἡ ἀνησυχία γιὰ τὸ αὐριο ποὺ μᾶς κατέχει ὅλους. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται νὰ μιλήσω γιὰ τοὺς λόγους τοῦ θλιβεροῦ αὐτοῦ φαινομένου· δὲ θέλω νὰ καταχραστώ τις στήλες τοῦ Ν. Σχολείου, ποὺ εἶναι πολὺτιμες.

Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη, λέγει ἕνας πνευματικὸς ἄνθρωπος, ὁ Μελλῆς Νικολαΐδης, νὰ τὸ διακηρύξω μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς φωνῆς καὶ τῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ τ' ἀκούσουν ὅλοι ὅσοι πρέπει νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ βιβλίο, γιὰ νὰ νιώσουν τὸν μεγάλον καὶ σοβαρὸ κίνδυνον τῆς ἑλλην. πνευματικῆς παραγωγῆς, τῆς ἑλλην. δια-

μαθαίνει ὅτι: ὑποτιθεμένου ὅτι θέλουμε νὰ παραστήσουμε μιὰ χώρα ποὺ βλέπουμε, ὑπὸ γωνίαν 45ο, ἡ τετράγωνη κόρτα θὰ ἀντικατασταθῇ ἀπὸ ἕνα «τραπέζιον» ποὺ ἡ μικρὴ του βάση εἶναι ἴση μὲ τὰ δύο τρίτα τῆς μεγάλης βάσεως. Διαλέγουμε τὴν κλίμακα τῶν ὕψων ποὺ ποικίλουν ἐπάνω κάτω στὸ μπλόκ στὶς ἴδιες ἀναλογίες. Ἐνὰ σύστημα τετραγωνισμοῦ στὴν κατασκευὴ εὐκολύνει τὴν τοποθέτηση κάθε λεπτομερείας τοῦ χάρτου στὴν ἀκριβῆ θέση: Τὸ μπλόκ - διαγραμματῶν χαραγμένο μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ εἶναι ἡ ἀνάγλυφη εἰκόνα, ἀπόλυτα πιστὴ, τοῦ χάρτου. Τὸ μπλόκ αὐτὸ ἐξασφαλίζει τὸ πέρασμα, ἀπὸ τὴν τοπικὴ γεωγραφία τοῦ χάρτου, στὶς γενικὲς γνώσεις τοῦ μαθητοῦ. Πρὶν πάντων διευκολύνει τὴν ἄμεση ἀντίληψη τοῦ χάρτη ἀπὸ τοὺς προχωρημένους μαθητῆς. Ὑποχρεωμένο τὸ μάτι, νὰ περάσει ἀπὸ τὸν ἀφηρημένον χάρτη στὸ συγκεκριμένο μπλόκ, συνειθίζει νὰ ζωντανεύει τὸ χάρτη καὶ νὰ τὸν ἀποσυνθέτει στὰ διενθύνοντα στοιχεῖα του. Ἀπὸ τὴ στιγμή αὕτη ἡ φυτικὴ καὶ ἀνθρωπινὴ ἐπένδυση τῆς τοπογραφίας, δάση, χωριά, συγκοινωνίες, γραμμές, παίρνουν ὅλη τὴν ἐννοίαν τους καὶ μεταβάλλεται σὲ μιὰ εἰκόνα μὲ τρεῖς διαστάσεις.

(Συνεχίζεται)

νοήσεως. Ἐχρησιμοποίησα ὅλα τὰ μέσα ποὺ μπορούσα νάχω στὴ διάθεσή μου γιὰ τὴ διάδοση τοῦ βιβλίου. Ἐκαμα συστηματικὴ καὶ ἐντονη διαφήμιση. Ἐκήρυξα παντοῦ τὴν ἀνάγκη τῆς διαδόσεως τοῦ καλοῦ ἑλλ. βιβλίου σὰν ἀπαραίτητο καὶ βασικὸ στοιχεῖο τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ τόπου μας. Ἐζήτησα τὴ βοήθεια τοῦ τύπου. Ἐκίνητοποίησα τοὺς ζωντανότερους ἀνθρώπους τῆς ἐπαρχίας... Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα; Τὸ λέω μὲ πόνο ψυχῆς: Ἀσήμαντο, μηδαμινόν. Ἀπὸ τὰ 40 βιβλία ποὺ κυκλοφόρησαν μὲ τὸ γραφεῖο μου, ἐλάχιστα κατ' ὠρθωσαν νὰ φτάσουν τὴν κυκλοφορίαν τῶν δύο-τριῶν ἑκατοντάδων.

Ἐνας ἄλλος, κι' αὐτὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος, μού γράφει:

«Φιλοδόξησα νὰ ἐκδώσω κι' ἐγὼ ἕνα βιβλίο πρωτότυπο. Χρόνια πολλὰ ἐργάστηκα γιὰ νὰ τὸ κάμω ὅσο εἶναι δυνατό πιδ τέλειο. Ἐδὲψα ἀπὸ τὸ ὑστέρημά μου γιὰ νὰ τὸ τυπώσω. Δαπάνησα γιὰ τὴ διαφήμιση ἀρκετὰ χρήματα. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα; Μέσα σ' ἕνα χρόνον πούλησα 180 ἀντίτυπα· καὶ ἂν ἐξακολουθήσῃ ἡ πώληση μὲ τὸν ἴδιον ρυθμὸ (πράγμα ἀδύνατον), θὰ πάρω τὰ χρήματά μου μέσα σὲ 5 χρόνια! Ἀμ οἱ κόποι, οἱ στενοχώριες, οἱ ἀνησυχίες!».

«Οἱ Ἕλληνες εκπαιδευτικοὶ δὲν διαβάζουν, δὲν μελετοῦν. Δὲν δείχνουν τάσεις περαιτέρω αὐτομόρφωσης. Δὲν δείχνουν ἐφεση γιὰ ἐπαγγελματικὸ ἀνέβασμα», διαβάζω σὲ ἑκπαίδ. περιοδικό.

Καὶ τὸ ἑλλ. βιβλίο φθίνει. Κάτι περισσότερο: ἀγωνιά. Καὶ ἡ ἀγωνία του εἶναι ἀτελείωτη. Δὲν λέω καμμιὰ ὑπερβολή. Μιλῶ μὲ τὴν πικρὴ πείρα, μὲ ἀκέρεια τῆς συναίσθησης τῆς πραγματικότητος.

Καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ βιβλίου ἔχει βαθύτερη σημασία. Ἄν δὲν γίνουν ἐνέργειες ριζικές, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι καταστρεπτικὸ γιὰ τὴν παιδείαν μας: τὸ μυαλὸ τοῦ δασκάλου θὰ νερκωθῇ, θὰ σκουριάσῃ.

Καὶ τώρα τί νὰ γίνῃ;

Τὸ ἐπίδομα βιβλιοθήκης νὰ μὴ μεταβληθῇ σὲ ρούχα καὶ τρόφιμα· καὶ γιὰ νὰ μὴ μεταβληθῇ, πρέπει οἱ ἐπιθεωρητῆς μας κατὰ τὴν ἐπιθεώρηση νὰ διαπιστώνουν, ἂν καὶ κατὰ πόσον ἔγινε ἡ ἀγορὰ βιβλίων. Μόνον μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὑπάρχει πιθανότητα νὰ σχηματίσῃ καὶ πλουτίσῃ ὁ δάσκαλος τὴ βιβλιοθήκη του. Γιὰ λόγους σκοπιμότητος μπορεῖ νὰ ἀφεθῇ ὁ δάσκαλος ἐλεύθερος νὰ χρησιμοποίησῃ τὸ ἐπίδομα τῆς βιβλιοθήκης κατὰ βούλησιν. Ὅμως ὁ δάσκαλος, γιὰ νὰ διαβάει. Γιὰ νὰ ὑψωθῇ σὲ πνευματικὸ ἄνθρωπο. Γιὰ νὰ προετοιμάσῃ τὴν ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ του ἀποκατάσταση μέσα στὴν κοινωνία. Γιὰ νὰ δράσῃ δημιουργικὰ μέσα στὸ σχολεῖο. Γιὰ ν' ἀκτινοβολῇ μέσα στὴν κοινω-

ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΔΑΣΚΑΛΟ

Τοῦ κ. ΣΤΕΛΙΟΥ ΒΙΛΑΝΑΚΗ

Στὸ τριακοστὸ τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ», τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ ποὺ γράφεται καὶ ἐπιμελεῖται ἀπὸ δασκάλους, γιὰ νὰ ἐνημερώνη καὶ νὰ ἐπιμορφώνη δασκάλους, γράφει μιὰ κορυφὴ τῆς οἰκογενείας μας (δασκαλικῆς οἰκογενείας), ὁ Χάρης Πάτσης, ἕνα ἄρθρο ποὺ ἐπιγράφεται «παλιοί» καὶ «νέοι» δάσκαλοι. Τὸ διάβασα καὶ τὸ ξαναδιάβασα πολλές φορές. Μοῦ ἔδωσε νύξη καὶ ὠθηση νὰ πιάσω τὴν πέννα μου καὶ νὰ γράψω κι' ἐγὼ δυὸ λέξεις, ποὺ ἂν δὲν ὠφελήσουν ἐπιστημονικά, τοῦλάχιστον θὰ προετοιμάσουν ἠθικά τοὺς νέους συναδέλφους του, αὐτοὺς ποὺ μὲ τὰ λίγα ἐφόδια καὶ τὰ πολλὰ ὄνειρα, κρατοῦν στὸ χέρι τοὺς τὸν διορισμό τους καὶ τρέχουν νὰ φθάσουν σὲ ἕνα μακρινὸ ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ ἐπιθεωρητοῦ χωριουδάκι, τόσο μακρινὸ κι' ἀπομονωμένο, ὅσο καὶ μικρὸ, γιὰ ν' ἀνοίξῃ ἕνα κλειστὸ μονοτάξιο σχολεῖο, τὸ Φεβρουάριο μῆνα.

Δυστυχῶς, αὐτὸ τὸ ἀποπο παρατηρεῖται. Ἀντὶ νὰ τοποθετηθῇ ὁ νέος, δύο ἢ τρία χρόνια, μέσα σ' ἕνα πολυτάξιο σχολεῖο, νὰ ἐνημερωθῇ εἰς τὰ διοικητικὰ τοῦ σχολείου, νὰ λάβῃ τὸ βάπτισμα τῆς ἐκπαιδεύσεως, δίπλα σ' ἕνα πολὺπειρο συνάδελφό του, ἀπομονώνεται «τὶς οἶδε» σὲ ποιο ἀπόμερο χωριουδάκι. Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἄλλο θέμα, καὶ ἂς ἀσχοληθοῦν μὲ αὐτὸ ἄλλοι, μὲ περισσότερην πείρα καὶ μὲ περισσότερα ἐπιστημονικά ἐφόδια. Ἐγὼ λίγα λόγια θὰ γράψω γιὰ τοὺς νεοδιοριζομένους, καὶ γι' αὐτοὺς, ποὺ ἔτοιμοι καθ' ὅλα ἀναμένουν τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ των.

Ὅ,τι συνήντησα στὸ πρῶτο δῆμα τῆς δι-σκαλικῆς μου σταδιοδρομίας θὰ γράψω, διότι ἴσως, τὶς ἴδιες δυσχέρειες συναντήσουν πολλοὶ «τευχοῖ» νεοδιοριζόμενοι συνάδελφοι.

Ἀπὸ τὴν Κρήτη στὴν Καρδίτσα. Στὴ Β' εκπαιδευτικὴ Καρδίτσης, ἔγραφε ὁ διορισμός μου. Καλὰ εἶναι, εἶπα. Ἐξακόσια πενήντα χιλιάμετρα θὰ διανύσω, δὲν εἶναι καὶ πολλὰ, μπροστὰ σὲ ἄλλους ποὺ διανύουν χίλια πεντακόσια.

Μὲ αἰσιοδοξία, μὲ φουσκωμένο τὸ μυαλὸ ἀπὸ ὄνειρα καὶ μὲ ἰδέες γιὰ τὸ λειτούργημα ποὺ ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἀνελάμβανα, παρουσιάσθηκα στὸν κ. ἐπιθεωρητῇ μου. Ὁρκίσθηκα, παρέδωσα τὰ «νέα» πιστοποιητικὰ ποινικοῦ Μητρώου. - Ὑγείας κλπ. καὶ πήρα στὸ χέρι μου τὸ ὑπηρεσιακὸν σημείωμα τῆς προσωρινῆς

νία καὶ νὰ τὴν ἀνεβάξῃ σὲ ἀνώτερα πνευματικὰ ἐπίπεδα. Γιὰ νὰ τὰ κάμῃ ὅλα αὐτά, πρέπει νὰ ἀγοράξῃ βιβλία καὶ ἡ ἀγορὰ νὰ διαπιστωθῇ ἀπὸ τὸν προϊστάμενό του. Φίλος μὲν ὁ διδάσκαλος, φιλόπτη δὲ ἡ ἀλήθεια.

ΕΥΣ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

μου τοποθετήσεως, γιὰ τὸ «Μαρκελσίον».

Ζήτησα νὰ τὸ βρῶ στὸ χάρτη τῆς περιοχῆς. Ἀλλ' οὔτε ἡ χωρογραφικὴ κατανομή τοῦ Στρατολογικοῦ γραφείου δὲν τὸ εἶχε.

Δυὸ ἡμέρες προσπαθοῦσα νὰ βρῶ ἀγωγιάτη, γιὰ νὰ διανύσω τὴν ἐκ δεκατεσσάρων ὥρῶν ἀπόσταση, ἀπὸ τὸ τέρμα αὐτοκινήτου ἕως τὸν συνοικισμό ὅπου προορίζομαι. Οἱ συνοδοιπόροι μου μὲ θαύμαζαν γιὰ τὴν αἰσιοδοξία μου. Φαίνεται ἦμουν αἰσιόδοξος, ἀφοῦ δὲν ἔκλαιγα. Δάσκαλος θὰ εἶναι, εἶπαν μεταξὺ τους οἱ γυναῖκες τοῦ συνοικισμοῦ ποὺ μὲ πρωτοσυνήντησαν. Δὲν ἤθελε καὶ πολὺ μυαλὸ νὰ τὸ καταλάβῃ κανεὶς, γιὰτὶ ἄλλος μὲ ρούχα εὐρωπαϊκά!! (καὶ ὄχι ἐγχωρίας κατασκευῆς) καὶ μὲ γραβάτα, δὲν πατάει τὸ πόδι του σὲ τέτοια μέρη.

Ἐφθάσα ἀργὰ τὴν δευτέρην μέρα ἀπὸ τῆς ἐκκινήσεώς μου. Ἐπεσα κατάκοπος, ἄλλα ποὺ νὰ κοιμηθῶ. Στὸ μυαλὸ μου στριφογύριζαν χίλιες δυὸ σκέψεις. Ξημέρωσε. Ἐνὰ σημαντικό κύττησε. Ρώτησα καὶ μού εἶπαν ὅτι ἦτο τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν ὑπῆρχε καμπάνα!.

Μετὰ τὴν ἐκκλησία πήγαμε στὸ σχολεῖο. Δὲν ὑπῆρχε κλειδαριὰ καὶ ἔτσι δὲν δυσκολευτήκαμε νὰ μποῦμε μέσα.

Μέχρι τώρα σκεπτόμουν τὶς δυσχέρειες ποὺ συναντοῦσα ὡς πρὸς τὴν διαδιδασίαν μου. Οὔτε καφενεῖον, οὔτε μπαζάκι. Ἐπρεπε νὰ στείλω ἀνθρώπους νὰ φορτωθῶν τροφίμα ἀπὸ μιὰ ἀποθήκη ποὺ ἀπέλει ἐπτά ὥρες καὶ νὰ τὰ φέρουν, διότι τὰ ζῶα δὲν μπορούσαν νὰ περπατήσουν στὸ χιόνι. Κι' αὐτὸ τὸ ἀλεύρι ἀπ' ἐκεῖ θὰ τὸ ἐπαίρουν, γιὰτὶ οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ.

Ἀπὸ τώρα ὅμως ποὺ μπήκα μέσα στὸ σχολεῖο ἀρχισα νὰ στενοχωροῦμαι, σὰ δάσκαλος. Οἱ πόρτες τοῦ σχολείου σάπιες χωρὶς κλειδιά. Τὰ παράθυρα χωρὶς τζάμια. Τὸ Ἀρχεῖο μού τὸ παρέδωσε ὁ πρόεδρος σὲ ἕνα «ντρουβάκι», διότι ἂν τὸ ἀφῆνε στὸ σχολεῖο θὰ τὸ ἔτρωγαν τὰ ποντίκια. Δὲν ἦτο τίποτε τὸ Ἀρχεῖον. Ἐνα κομμάτι κόλλα μπλέ, διπλωμένη στὸ μέσον, περιέχον τὰς ἐγκυκλίους διαταγὰς. — Ἐνὰ Μαθητολόγιον — καὶ ἕνας Γενικός Ἐλεγχος ἀποτελοῦσαν τὸ Ἀρχεῖον. «Ὁ Γεροστάτης» καὶ «αἱ πρῶται δοῆθαι» ἦσαν τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης.

Τὸ βλέμμα μου ἐπλανάτο στὸ ἄπειρο, καὶ τὸ μυαλὸ μου ἔκανε σύγκριση μεταξὺ τοῦ προτύπου, ποὺ μάθαινα πῶς νὰ διδάσκω καὶ τοῦ Μαρκελσιανοῦ σχολείου, ποὺ ἐκαλοῦμην νὰ κάνω τὸ δάσκαλο.

Εἶχα διαβάσει πολλὰ βιβλία καὶ περιοδικὰ. Εἶχα βαστήξῃ πολλές σημειώσεις, γιὰ νὰ τις ἐφαρμόσω στὸ σχολεῖο ποὺ θὰ πήγαίνα, ἀλλὰ τώρα; Δὲν εἶχα μιὰ κόλλα ἀναφοράς, γιὰ νὰ ἀναφέρω πρὸς ἀνάληψιν ὑπηρεσίας, πῶς νὰ ἐφορμόσω Ντεκρολύ; Ποιὸ κύκλο μαθημάτων

θα διδάξω; Και τί θα πη κατ' αρχήν κύκλος μαθημάτων; Πού είναι το Ε.Α.Π. να κοιτάξω την ύλην που θα πραγματευθώ; Πού είναι τα έμποπτικά μέσα, για να εφαρμόσω τον χρυσούν κανόνα της εκπαιδευσεως «δίδασκε έποπτικώς»; Πώς να λάβω πληροφορίες από τον πεπειραμένον συνάδελφον του γειτονικού χωριού, αφού έχει κοπή ή έπικοινωνία από το πολύ χιόνι; Νά σταυρώσω τα χέρια; Όχι, το κάθε έμπόδιο, ή κάθε δυσχέρεια με ένθουσιάζει. Μου δίνει δύναμη να εργασθώ με περισσότερη όρεξη, με περισσότερον ζήλον. Η μοναξιά, και ή απομόνωση, δίνουν περισσότερη ιερότητα στο έργο μου.

Ήλθον τα παιδιά την έσπμένη, με την περιέργειαν αποκορυφωμένην να ιδούν δάσκαλο στο σχολείο τους, γιατί είχαν να ιδούν πολύν καιρόν.

— Σέ ποιά τάξη πηγαίνεις έσύ, παιδί μου; έρωτώ ένα κορίτσι δεκατριών ετών.

— Στην δευτέρα, μου απαντά.

Ή έλλειψη δασκάλων και το κλείσιμο των σχολείων, αυτά τα αποτελέσματα έχει. Και ύστερα, προσπαθούμε να εξαλείψωμε τον αναλφαριθμητισμό από τη χώρα!

Το έργο μου αρχίζει! Αντί για τζάμια, βάζω χαρτόνια στα παράθυρα, παλιά χαρτοκουτία, για να μη μπαίνει μέσα στο σχολείο το χιόνι, με το φύσημα του αέρα. Με τον ταχυδρόμο, πραγμθεύθηκα ένα δεκάρι κόλλες και πέντε φακέλλους έγγραφων, για να στείλω μια αναφορά. Αυτός μου έφερε από το γειτονικό χωριό και το αναλυτικό πρόγραμμα. Δεν προέκυπτε ζήτημα κύκλου, διότι όλα άγνωστα ήσαν. Ένας οδηγός Δημοδιδασκάλου, μου ήτο πραγματικός οδηγός για τη δουλειά μου. Ή Ακαδημία βλέπεται, δεν προβλέπει την ενημέρωσή μας στα διοικητικά.

Δανεισθήκα έξι σανίδια από την εκκλησία, και ο πρόεδρος της Σχολικής Έφορείας (που είχε και γνώσεις ζωλογικής), μου έφτιαξε δύο θρανία για να κάθονται τα παιδιά και να μην κάθονται στα παράθυρα. Σιγά-σιγά άγοράσα γραφική ύλη, μερικά χαρτες, μερικούς γλασσέδες, λίγο μπριστόλ, γόμμα κλπ.

Το χέρια εργαζόταν. Με τα παιδιά φτιάξαμε διάφορες έποπτικές εικόνες, σχετικές με τις μεθοδικές ένότητες της πρώτης τάξεως, και την αισθητοποίηση των πρώτων αριθμών. Συνθήματα σχολικά χειροτεχνήσαμε με γλασσέδες και έστολίσαμε την αίθουσα. Κινητόν αλφάβητον κατασκευάσαμε (τετράγωνα τεμάχια μπριστόλ όπου έκολλήσαμε τα χειροτεχνήματα με παλιά γυαλόχαρτα γράμματα). Όλα τα χημικά πειράματα χειροτεχνήθησαν και έκάλυψαν ένα μέρος των γυμνών τοίχων. Κατεσκευάστη άμμοδόχος, πάνω στην οποία σιωπηρώς εργαζόταν τα παιδιά. Πλησίασα στο αναλόγιο της εκκλησίας και πήρα μαζί μου και τα παιδιά των μεγάλων τάξεων. Ίδρυσά με την συνεργασία του ιερέως Κατηχητή κόν Σχολείον. Πήρα στο συνοικισμό το κοινοτικό ταχυδρομείο και έκτελούσα και την

ύπηρεσία του γραφείου έξυπηρετώντας τους χωριανούς. Άγόρασα ραδιόφωνο και μετέτρεψα το δωμάτιό μου σε αίθουσα διαλέξεων, παίρνοντας άφορμή από διάφορες όμιλίες και είδησεογραφικές πληροφορίες.

Τα παιδιά ώργανώθησαν σε κοινότητα. Ίδρυσαν σχολικόν κουρείον (μια παλιά κουρευτική μηχανή), σχολικό φαρμακείο (λίγο δάμμα ιωδίου, οινόπνευμα, ένα πακεττάκι γάζες, επίδεσμο και ένα σωληνάριο πενικιλίνης).

Ή σχολική κοινότης άρχισε να άλληλογραφη με άλλες, άλλων σχολείων. Διωργάνωσαν μόνα των τα παιδιά, με υπόδειξή μου, σχολικόν μουσείον. Δηλαδή σε μπουκαλάκια που δανεισθήκαμε από το γιατρό της περιφέρειας, βάλαμε, ό,τι μαθαίναμε, σόδα, ποτάσσα, νίτρον, άσβεστόνερο, φίδι μέσα σε οινόπνευμα, σάυρες κλπ.

Με κονσερβοτενεκούλες και ένα σωληνάκι, κάναμε απόσταξη του νερού, διοργανώσαμε φυτολογικές συλλογές κ.ά.

Με προσωπικές φιλικές πρὸς του τοπικούς άρχοντες (πρόεδρον - Συμβούλιον κλπ.) και με συγκεντρώσεις στο σχολείο υποδεικνύοντας τις έλλείψεις, απέσπασα μικράν χρηματική βοήθεια.

Με γράμματα της σχολικής κοινότητος, πρὸς την Μητρόπολη, πρὸς διευθύνσεις παιδικών περιοδικών, έλάβαμε δωρεάν (γιατί δεν μπορούσαν να τα πληρώσουν τα παιδιά), σήματα κατηχητικού, κατηχητικά βιβλιάρια, εικονίτσες, ως και πέντε τεύχη ανά 150ήμερον του περιοδικού «Ή ζωή του παιδιού».

Ή όψη του σχολείου άλλαξε. Ύαλοπινακοθήκες καινούργιες. Πόρτες νέες. Τζάμια, αντικατάσταση της σάπιας στέγης. Σοβάδισμα, άσπρισμα, άρχειοθήκη, σημαία, εικονοστάσι, κάθισμα σχολείου (δεν ύπήρχαν πριν), χαρτες, εικόνες ήρώων, έλαιοχρωμάτισμα έδρας και τόσα άλλα κατασκευάστησαν με την άρωγήν της Κοινότητος.

Με τις σχολικές γιορτές ο κόσμος πλησίασε στο σχολείο. Τον πήρα στα χέρια μου. Είχα έπιρροή σ' αυτόν. Με προσωπική εργασία των κατοίκων και την βοήθεια των παιδιών, ίσοπεδώθηκε μέρος της αϋλής. Το σχολείο έγινε άγνωριστο και έξωτερικά και έσωτερικά. Τα παιδιά δεν ξέρουν τ' ώρα μόνο ν' άποστηθίζουν ιστορικές χρονολογίες, αλλά και να δουλεύουν με τα χέρια, να σκέπτονται, να κρίνουν, να κάνουν πειράματα, να γράζουν συμπεράσματα, να παρατηρούν, να ταξιθεύουν νοερά, να κεντούν, να ράβουν, να κουρεύουν, να επιδέκνουν, να παλουν και να αγοράζουν, να ζυγίζουν κλπ.

Οί άνθρωποι δεν με βλέπουν πια σαν τόν άνθρωπο που μαθαίνει το αλφάβητο στα παιδιά τους, αλλά σαν τόν μοχλό του συνοικισμού, τόν συμβουλάτορά τους, τόν βοηθό τους στις υποθέσεις τους, τόν διεκπεραιωτή στις γραφικές τους δουλειές, τόν καθοδηγητή τους, τόν άπεσταλμένο του Κράτους που χάρει στις χαρές τους και λυπείται στις λύπες τους.

Άγαπητέ μου νέε συνάδελφε, που ίσως

Εικόνες από τη ζωή του άγρολικοῦ σχολείου

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Κ. ΓΚΡΟΖΑ

(Συνέχεια από το προηγούμενο)

Άπό την άγωγή της εργασίας έχομε μια ζωηρή έντύπωση, αν κάνωμε μια βόλτα ανάμεσα στους σχολικούς χώρους. Τί να πρωτοΐδης άπ' όλα μέσα σ' αυτό το άγροτικό σχολείο! Όλοι οί χώροι είναι «χώροι εργασίας», το σχολείο είναι «σχολείο εργασίας». Νομίζει κανείς πως βλέπει κατοικία. Αντί των άκαμπτων θρανίων έδώ είναι τραπεζάκια και καρεκλάκια. Σε κάθε τραπεζάκι βλέπομε ένα μικρό βάζο με άνθη της τρέχουσας εποχής. Αντί τα κολλημένα και σπασμένα τζάμια των παραθυρών, έδώ είναι γυαλιστερά καθαρισμένα παράθυρα με διάφορα λουλούδια σε γλάστρες άπ' έξω. Όραία παραπετάσματα τονίζουν τόν οικιακό χαρακτήρα. Άπό τους τοίχους δεν βλέπεις τίποτε. Γύρω παντού είναι μακρουλοί μαυροπίνακες. Αυτοί είναι τόσο χαμηλοί, που να μπορούν τα παιδιά να γράφουν άνετα. Πολλά παιδικά ίχνογραφήματα κρέμονται σε άναρτώμενες ζώνες. Παράξενα είναι τα μικρά κρέσπεδα των τοίχων με τ' άναριθμητα συρτάρια. Άνοίγωμε μερικά και βρίσκομε «διδασκτικά παιγνίδια». Ο δάσκαλος μάς λέγει για τη μεγάλη παιδαγωγική σημασία αυτών των μέσων εργασίας. Το παιδί του σχολείου είναι άκόμα ένα «παιγνιδιάρικο παιδί», θέλει νάχη επιζησεις, νάναι εύθυμο, να ένεργη πολύπλευρα, να κινηται. Το διδασκτικό παιγνίδι του δίνει αυτές τις δυνατότητες. Αυτό έχει βασικά το χαρακτήρα στοιχήματος, γι' αυτό τα παιδιά είναι τόσο εύθυμα κατά την εργασία. Δεν αισθάνονται διόλου ότι μαθαίνουν, ότι διαρκώς στο παιγνίδι άσκειται πάντα ένας έλεγχος, έπαναλαμβάνουν και άσκούνται. Έπειδή μέσα μπορούν τα παιδιά και μόνα τους να αυτομαθαίνουν συνεχώς. Βρίσκομε μέσα στα συρτάρια πλήθος από μέσα εργασίας, καμωμένα από τα ίδια. Τα άριθμητικά προβλήματα και άσκήσεις είναι γραμμένα πάνω σε χαρτονάκια νομίνου, που θα πρέπει να βάζονται το ένα στο πλευρό του άλλου. Είναι λοτοπαιγνίδια. Βλέπομε ά-

συναντήσης τις ίδιες δυσχέρειες.

Σφίξε τα δόντια σου και κίνησε τα χέρια σου. Νιώσε τα δασκαλικά σαν λειτουργήματα. Άγάπησε τα παιδάκια σου σαν δικά σου παιδιά, τους κατοίκους του χωριού σαν σπιτικούς σου. Κατέβα και πλησίασε τους νέους. Προσπάθησε να τους πάρης κοντά σου, χωρίς ν' άφομοιωθής στο περιβάλλον τους και να είσαι πεπεισμένος ότι θα πετύχης στο ύψηλο έργο που σου ανέθεσε ή πολιτεία.

Ή έκτίμηση του κόσμου άπέναντί σου, θα είναι ή ήθική άμοιβή των πολλών μόθων σου.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΙΛΑΝΑΚΗΣ

ρολόγια άριθμητικής, κουμπουλόγια, κύβους χτισίματος, παιξοχάρτια κλπ. Πολύ ώραιες είναι να ιδής κάρτες με εικόνες της Στενώτερης Πατρίδας και της γεωγραφίας. Τα μεγάλα παιδια έχουν πλήθος «βωβών χαρτιών» σχεδιασμένων κι έτοιμαζούν μεγάλους χαρτες των τοίχων στο ιδιαίτερό τους εργαστήριο. Άπορούμε για το πλήθος των αντικειμένων και άναγνωρίζομε το χαρακτήρα ενός μελλοντικού καλού σχολείου εργασίας. Έχρηιάστηκε πολύς κόπος να γίνουν και να έτοιμαστούν αυτά τ' αντικείμενα, να διαμορφωθούν ώραια, να τακτοποιηθούν και να κατευθύν. Μήπως ο κόπος αυτός ανταμείφτηκε; Όχι, λα σχολεία όμως δεν έχουν κανένα μέσο έργα τς! Ίσως προσδεύσουν καλλίτερα; Το μέλλ. θα κρίνη έπ' αυτού. Σ' αυτό το σχολείο πιστεύουν όλοι σχεδόν στην όρθότητα της ευθείας όδοῦ. Ή πίστη αυτή δρίσκει καθημερινά νέα έπιβεβαίωση, όταν κανείς βλέπει τα παιδιά τόσο χαρούμενα στην εργασία, όταν παρατηρή πόσο αυξάνουν μέσα στον έσωτερικό τους άνθρωπο και γίνονται αυτεξούσια, ικανά να κρίνουν, χαρούμενα υπεύθυνα και κοινωνικά.

Ύπερπειθοντα είναι τ' αποτελέσματα της διδασκαλίας του διδασκτικού αυτού τρόπου, που πάντοτε γίνονται μεγαλύτερα, όσο καλύτερη γίνεται ή κατασκευή τη συλλογής των μέσων της διδασκτικής εργασίας. Οί πολλοί κόποι για την έκτέλεση πληρώνονται πλούσια. Τα άυτοκατασκευάσματα μέσα διδασκαλίας, έχουν μια άσύγκριτα άνώτερη αξία από κείνα, που άγοράζονται. Ο δάσκαλος μάς διηγείται πόσο συχνά τα παιδιά πηγαίνουν με τα καρτσάκια τους, που τα έκαναν μόνα τους, στην πόλη και μεταφέρουν από το τυπογραφείο χαρτικά και από άλλα καταστήματα διάφορα παληά εργαλεία και περιττά είδη. Ένα σχολείο εργασίας μπορεί όλα να τα μεταχειριστή. Μ' ευχαρίστηση δίνουν οί διάφορες έπιχειρήσεις τα υπόλοιπα, όταν μάθουν το σκοπό της χρήσης. Τα χρήματα για την άγορά των πρώτων ύλων κατά μέγα μέρος δίνονται από το συλλογο γονέων και κηδεμόνων και διαφόρων δωρητών του χωριού ντόπιων και ξενιτεμένων. Κάθε μήνα οί γονείς δίνουν στο συλλογο τη «δραχμή των διδασκτικών μέσων». Γι' αυτό χαίρουνται οί γονείς να βλέπουν τα πιασιστοι έμψυμα σπινθηρίσματα του λα πολλά μέσα εργασίας. Μέσα στη ντουλάπα της φυσικής ιστορίας είναι αυτοκατασκευασμένα μοντέλλα. Το «μουσείο της Στενώτερης Πατρίδας» περιέχει μεγάλον άριθμό αντικειμένων κομμένων από τα παιδια. Τ' άγόρια διατηρούν 2 ζωοτροφεία νερού, και 1 ζωοτροφείο ξηράς. Σ' αυτά πάντοτε κά-

ποιος θα κυττάζει. Σε κάθε διάλειμμα στέκεται μια ομάδα παιδιών μπροστά τους και μιλάει ζωηρά. Αυτή η γυάλα με τα ψαράκια τα χρυσά θέλει φροντίδα από κάποιον, που τον ώρισε η κοινότητα. Το «βροχώμετρο» επίσης έχει πολύ ενδιαφέρον. Καθημερινά γίνονται παρατηρήσεις σ' ένα μεγάλο χάρτη του καιρού, στο θερμόμετρο, στο βαρόμετρο, στο βροχόμετρο και γενικά στα φαινόμενα του ουρανού. Το γυμναστήριο είναι σε κίνηση. Ο υπεύθυνός του μάς δείχνει όλα τα όργανά του και τα σκεύη, που τα έκαναν μόνοι τους τα παιδιά. Τα κορίτσια έχουν έτοιμάσει τα σχοινιά του πηδήματος. Μας δείχνεται το σχέδιο, κατά το οποίο θα διαμορφωθεί η πλατεία του σχολείου. Θα καθοριστούν τόποι των παιγνιδιών, ένας δρόμος για τρέξιμο, άλλος για πηδήματα και ένας άλλος μ' εμπόδια. Άκουμε με θαυμασμό ότι δάσκαλος, μαθητής και νέοι που απέφοιτσαν από το σχολείο θα φτιάσουν μια μεγάλη πλατεία για τα σπορτ. Ένας πατέρας έχει δωρίσει στο σχολείο ένα κομμάτι δάσος. Τώρα είναι όλοι εκεί να το δρογώσουν και να το ισοπεδώσουν. Μερικές ώρες μετά μεσημέριαν και το βράδυ, καθώς και μερικές ώρες σχολικές θα διατεθούν στο πρωταρχικό αυτό έργο. Άκόμα αυτό το καλοκαίρι, και θα γίνει μια πλατεία, που όμοια της δεν θα βρίσκεται αλλού. Όλες οι εργασίες θάβναι στην υπηρεσία της Κοινότητας. Ένα μεγάλο πρωταρχικό έργο απαιτεί φροντισμένο σχέδιο, πειραρχημένη οργάνωση. Οι παιδαγωγικές και διδακτικές αξίες της εργασίας αυτής εκτείνονται σε βόθρος και είναι ανυπολόγιστες. Βλέπουμε και άλλα μεγάλα έργα. Τα παιδιά έχουν χτίσει ένα συμπτυσσόμενο κωμικό κουκλοθέατρο. Οι φιγούρες είναι από κούκλες και άλλες καμωμένες με πηλό. Τα κορίτσια του σχολείου έχουν ντύσει τις κούκλες. Σ' αυτό εύθυμούν και ψυχαγωγούν όχι μόνο όλα τα παιδιά, αλλά και οι γονείς. Μέσα στο σχολικό κήπο έβαλαν ένα λαμπτήρα. Σε καλόν καιρό πολλοί έρχονται έδω. Κατά το καλοκαίρι έρχονται οι κάτοικοι του χωριού σε μια έορτή του σχολικού κήπου. Σ' αυτήν έδω την πλατεία ανάβονται οι φωτιές στον Άγιον τον Κλύδωνα. Το λαϊκό παιγνίδι και η έορτή γίνεται εξασίση. Πλούσια είναι η παιδαγωγική και διδακτική αξία, που επιμεριέχεται σ' αυτές τις ενέργειες. Πόσο κοτιστικός είναι ο δρόμος από το πρώτο σχέδιο μέχρι την πλήρη εκτέλεση. Τί άσφαλμένα όμως κάνει τη βούληση των παιδιών!

Έχομε πάει έτσι ανάμεσα σε τρεις μορφωτικές περιοχές του αγροτικού σχολείου. Τώρα θα ρίξουμε μια ματιά στην περιοχή της «πνευματικής μόρφωσης», δηλαδή πώς γίνεται η σχολική εργασία. Πρώτα ακούμε, ότι στο σχολείο αυτό εφαρμόζονται νέες μέθοδοι διδασκαλίας. Έπειδή το αγροτικό σχολείο κυρίως είναι τόπος άγωγής, δεν μπορεί να ζήσει σε άκαμπτους δεσμούς τάξεων,

που τα παιδιά ομαδοποιούνται κατά την ηλικία τους. Στη θέση της «τάξης» παρουσιάζεται «ή συντροφική ομάδα», μέσα στην οποία περιλαμβάνονται παιδιά διαφόρων ηλικιών και διαφόρων επιδόσεων. Η εργασία ατομικήσων τεχνικών εκτελείται μέσα σε «έκτελεστικές ομάδες» στις οποίες τα παιδιά, διαφόρων ηλικιών, αλλά όμοιες ικανότητας, συνεργάζονται. Προσέτι είναι οι «ομάδες έργασίας» που τα παιδιά, το ένα με άλλο στο ίδιο έργο εργάζονται στο σχολικό κήπο, στο σχολικό μαγειρείο, στο εργαστήριο και σ' άλλους τομείς εργασίας. Μέσα στην «ιδιαιτέρη έργασία» κάθε παιδί θα μπορεί να τραβάει το δικό του δρόμο. Σ' αυτές τις ενέργειες γίνεται φροντίδα, ώστε να εξασφαλιστούν οι αναγκαίες γνώσεις στις επιστημονικές περιοχές. Σε όλες τις πράξεις προσέχεται, ώστε κάθε παιδί να μπορεί να εξελίσση τα φυσικά του χαρίσματα και τις προδιαθέσεις του, σε τρόπο που να επιζητή από μέσα του αυτενέργεια πλατεία. Άτομική εργασία, ομαδική εργασία και κοινοτική εργασία βρίσκονται σε στενή μεταβλητή σχέση, ή μία προς την άλλη.

Ότι αυτές οι δακτικές μέθοδοι και τύποι έχουν εισέλθει μέσα στη σχολική ζωή, αναγνωρίζουμε με επίσκεψη μας μέσα στις ώρες διδασκαλίας. Έδώ συναντούμε το ίδιο πνεύμα όπως και στους άλλους τομείς εργασίας του σχολείου. Δεν θα παρατηρήσωμε τη στάση μιας κατά μέτωπο στραμμένης τάξης, που τα παιδιά βρίσκονται υπό την διεύθυνση του δασκάλου. Στο σχολείο εργασίας είναι αλλοιώς. Παίρνουμε μέρος σε μια ώρα, που αρχίζει μια νέα μορφωτική ένότητα. Τα παιδιά καθονται με το δάσκαλο σε κύκλο. Για συζήτηση προβάλλεται ένα θέμα του αναλυτικού προγράμματος του χωριού. Θα γίνει επεξεργασία του θέματος «το δάσος μας». Τα παιδιά είναι συνηθισμένα, κατά την αρχή μιας νέας διδασκτικής ενότητας, πρώτα, πρώτα, να προβάλλουν σειράν ερωτήσεων για κείνο, που πρόκειται να μάθουν. Αναπτύσσεται μια ζωηρή συζήτηση. Πέφτει στην αντίληψή μας, ότι μόνο λίγες ερωτήσεις προτείνονται, που δεν έχουν σπουδαιότητα. Όλες οι «μηνήσεις» ερωτήσεις, κι αυτές είναι, τέτοιες που μόνες τους περιέχουν την απάντηση, αποκρούονται. Μόνο οι «γνήσιες» ερωτήσεις παραμένουν, που προχωρούν στο μορφωτικό τομέα. Από τον κύκλο των παιδιών και από το δάσκαλο θα μπορούν να δίνονται πολλές απαντήσεις, μεταξύ των οποίων πολλές θάνα άσφαεις. Αυτές ο δάσκαλος τις γράφει στο μαυροπίνακα για να καταστούν οι βάσεις των εισηγήσεων του στη διδακτική εργασία. Τώρα συλλογίζονται όλοι μαζί, πώς πρέπει να επεξεργαστή αυτό το θέμα. Σχηματίζεται μια διάρθρωση εργασίας και καταγράφεται. Πολλές μερικώτερες ενότητες προκύπτουν. Ποιός θέλει να τις επεξεργαστή; Γίνονται ομάδες. Δεν είναι οι ίδιες, που ήταν στις προηγούμενες μορφωτικές ενότητες

μαζί. Αυτή τη φορά τα παιδιά θέλουν να συγκροτήσουν νέες. Οι αρχηγοί των ομάδων μένουν οι ίδιοι. Είναι μερικά παιδιά, που πνευματικώς είναι ηγήτορες. Στις ομάδες πάνω στους άλλους τομείς εργασίας, στο σχολικό κήπο ή στο εργαστήριο θα είναι δυνατό να είναι άλλοι αρχηγοί, που έχουν αποδείξει δεξιότητα σ' αυτούς τους τομείς. Στην εργασία των ομάδων παίρνουν μέρος όλα τα παιδιά. Επίσης και τα κατά πνεύμα αδύνατα παιδιά θα μπορούν να εκτελέσουν μέρος εργασίας. Πιθανώς θα μπορούν να ιχνογραφούν καλά ή να κάνουν ένα κομμάτι του έργου, ίσως είναι ένας μεταξύ τους, που μπορεί ιδιαίτερα να γράφει καλά τις ταμπέλλες για τις θέσεις της εργασίας των ομάδων και να τις ταξινομή καλά. Δεν πρέπει πάντοτε, να χωρίζονται τ' άγρια από τα κορίτσια. Συχνά είναι και από τα δυο μαζί στην ομάδα. Στο σχολείο αυτό είναι μια όλωσιόλου φυσική σχέση των φύλων μεταξύ τους. Ο δάσκαλος κρατείται κατά την εισήγηση των ομάδων πολύ πίσω, βοηθεί με τη συμβολή του εκείνο από τα παιδιά, που μ' ευχαρίστηση πάντοτε τον θέλει μαζί. Τώρα οι ομάδες είναι μαζί, τώρα μπορεί ν' αρχίση η εργασία. Η ομάδα έχει μια συζήτηση πάνω στο τί θα κάνει. Πρώτα, πρώτα τοποθετεί λογικά το μορφωτικό αγαθό. Σ' αυτό βοηθεί η επιγραφή του πίνακα. Μέσα σ' αυτή είναι σημειωμένες οι νύξεις όλων των λέξεων, που κατέχει το θέμα. Αυτό είναι μια μεγάλη διευκόλυνση. Πώς θα μπορούσε αλλιώς κανείς να φθάση στο μορφωτικό αγαθό; Σ' αυτή την εργασία βοηθεί συχνά ο δάσκαλος. Έχει εκτελέσει κατά βάση τη γενική συζήτηση στην αρχή της εργασίας και τώρα προηγούμενος κατέστρωσε ένα εισαγωγικό πλάνο. Γνωρίζει, ότι παιδιά του δημοτικού σχολείου κατά το γεωμετρίκο μέρος δεν μπορούν να εκτελέσουν την ατομική εργασία με την έννοια της ερευνητικής εργασίας σε τρόπο που το πραγματικό μορφωτικό αγαθό δεν θα μπορέσουν να το εύρουν μόνοι τους. Σ' αυτό θα χρειαστούν πρόχειρα βιβλία, που πάντοτε σχεδόν είναι ανεπαρκή και γραμμένα δυστυχώς στην καθαρεύουσα ως επί το πλείστο. Γι' αυτό ο δάσκαλος έχει γράψει «οδηγίες έργασίας», που περιέχουν τις ερωτήσεις και τα ζητήματα τα σχετικά προς το θέμα. Δίνοντας επίσης παραπομπές σε βιβλία της βιβλιοθήκης του σχολείου με δήλωσε των σελίδων τους, όπου εύρίσκεται το μορφωτικό αγαθό.

Οι οδηγίες αυτές της εργασίας θέτουν μια ουσιώδη βοήθεια στις ομάδες. Κάνουν τη μορφωτική εργασία πρώτα καρποφόρα και επιδοχίζουν χρονοτρίβουσες επιζητήσεις και σχέδια. Ο δάσκαλος είναι πλήρως ευχαριστήμένος, όταν οι ομάδες εκπληρώνουν τις απαιτήσεις των οδηγιών της εργασίας. Είναι αυτονόητο ότι σε καμιά ομάδα δεν είναι απαγορευμένο ή εμποδισμένο ν' ακολουθήση ιδιαίτερη οδηγία εργασίας μόνη της, έξω από κείνες τις δεδομένες από το δάσκαλο νύξεις και υποκινήσεις.

Τώρα μπορεί ν' αρχίση η πνευματική εργασία, μάλις έτοιμαστούν και κατατεθούν βιβλία, χάρτες, εικόνες, ταμπέλλες και άλλο υλικό. Ο αρχηγός της ομάδας θα υποδείξη σε κάθε παιδί ένα μέρος του θέματος. Αυτό το εκτέλεση μ' επιμέλεια. Κάθε πρωί είναι μια ώρα εργασίας της ομάδας. Για τη μορφωτική εργασία πρέπει να διατίθεται ο απαιτούμενος χρόνος. Ότι δεν έτοιμάστηκε στο σχολείο, θ' συνεχιστή στο σπίτι. Η εργασία της ομάδας αποτελεί ένα ουσιώδες μέρος της κατ' οίκον εργασίας, που γι' αυτό θα εκτελείται με ευχαρίστηση. Είναι μια άσυνήθιστη εικόνα να βλέπης μια τάξη, διαμοιρασμένη σε ομάδες, στο έργο της. Η ομάδα έχει μεταφερθή σε μια θέση μέσα στην αίθουσα της διδασκαλίας. Τώρα καθίζουν αυτές ή μια κοντά στην άλλη και αρχίζουν τις συζητήσεις σε ψιθυριστό τόνο. Η μια ή η άλλη πηγαίνει σιγά, σιγά στη βιβλιοθήκη, κάτι να φέρη. Συμβαίνει μια ομάδα να μετακινηθή σ' άλλο χώρο. Ένα συγχρονισμένο σχολείο θα μπορεί και έξω της αίθουσας διδασκαλίας να καταλαμβάνη χώρο. Στο σχολείο αυτό θα χρησιμοποιήσουν το σχολικό κήπο ή και τα χωράφια έξω. Κατά τα χειμώνα θα είναι αναγκασμένες οι ομάδες να μένουν σ' ένα χώρο. Μια τόσο μακρινή χαλάρωση είναι μόνο δυνατή εκεί, που υπάρχει εμπιστοσύνη. Τα παιδιά ξέρουν το ρητό: «Οχι για το σχολείο, αλλά για τη ζωή μαθαίνουμε». Κατά ταύτα όλοι επιζητούν ν' ασχολούνται. Ο δάσκαλος πηγαίνει κατά τη διάρκεια της εργασίας των ομάδων από τραπέζι σε τραπέζι, βοηθάει έδω κι εκεί. Πάντοτε υπάρχει κάτι να ρωτήσουν και να πούν. Αυτό δεν το ακούουν οι άλλες ομάδες, όλα πηγαίνουν ήσυχα μπροστά του. Αισθανόμαστε το πνεύμα της συντροφικότητας, το πνεύμα της ελευθερίας. Χαιρόμαστε για τη σοβαρή θέληση των παιδιών να φτάσουν προς μια ατομική εκτέλεση, υπευθυνότητα ν' αποκτήσουν. Μας γίνεται σαφές, ποιά παιδαγωγική αξία βρίσκεται σ' αυτόν τον τύπο εργασίας. Τα παιδιά μαθαίνουν να τοποθετούν μια εργασία σε γερή προοπτική και να τη φέρουν στο τέρμα. Γι' αυτό θα πρέπει να μαθαίνουν να συμφωνούν μέσα στην ομάδα. Γνωρίζουν ότι η πράξη τους δεν γίνεται για τον εαυτό τους αλλά προορίζεται για την κοινότητα. Όταν η εργασία της ομάδας έχει τελειώσει, οφείλει να δείχτη σ' όλα τα παιδιά. Μια ή πλείότερες από τις ομάδες παίρνουν το λόγο. Κατά τη συζήτηση πρέπει ν' απαντούν στις ερωτήσεις των συντρόφων. Οι ιδιαίτερες εκθέσεις, εικόνες, κομμάτια εργασίας εξηγούνται. Μια εργασία ομάδας διαρκεί πολλές μέρες. Αναγινώσκονται, υπολογίζονται, γράφονται, ιχνογραφούνται, χειροτεχνούνται διάφορα πορίσματα. Αυτές οι ατμοσφαιρικές εργασίες φέρουν χαρά και οδηγούν σε μια εκτέλεση αυθόρμητη. Το κοινωνικό συναίσθημα και η σχέση προς το δάσκαλο εμβαθύνονται πάντοτε περισσότερο. Η μορφωτική εργασία εύρίσκει το κλείσιμό της σε μια συνέλευση όλων

των παιδιών με τους γονείς. Έτσι έμποπτικοποιούνται τα ουσιαστικά αγαθά ακόμα μια φορά μαζί. Τραγούδια και ποιήματα, απαγγελίες και παραστάσεις δίνουν σ' αυτές τις ώρες ένα έορταστικό χαρακτήρα. Το σχολείο θα επιδιώξει να τα τυπώσει σε μια σχολική έφημερίδα, όπου θα αναγραφούν οι μορφωτικές ενότητες με την ψυχαγωγία τους για να βρίσκονται χρόνια με φωτογραφίες, και οι γονείς εύχαριστημένοι κι' ένθουσιασμένοι δίνουν τη δραχμή τους.

Έτσι εγνωρίσαμε καλά πώς γίνεται η μορφωτική εργασία σ' ένα νέο συγχρονισμένο αγροτικό σχολείο. Το μορφωτικό αγαθό δεν προσφέρεται διασπασμένο σε μαθήματα και κλάδους διδασκαλίας, αλλά έμποπτικοποιείται σε μορφωτικές ενότητες. Προσέτι δεν επιδιώκεται μια συστηματική γνώση, αλλά μια λαϊκή μορφωτική σκέψη. Η μορφωτική ύλη ξεκαθαρίζεται και αποχωρίζεται από την πολλή σαβούρα. Το περιεχόμενο του μορφωτικού προγράμματος διοργανώνεται πάνω στον πατριδογενωστικό κόσμο και τις σχέσεις του προς τον μακρινό κόσμο. Παραπλεύρως της σχεδιασμένης ενιαίας διδασκαλίας στέκεται η ελεύθερη ενιαία διδασκαλία, που δεν στηρίζεται σ' ένα μορφωτικό πρόγραμμα παρά σ' έπίκαιρα ευκαιριακά γεγονότα. Μέσα στην ελεύθερη συζήτηση, που έκπορευεται από τα παιδιά, επιζητείται να κερδηθεί μια πνευματική εικόνα. Παραπλεύρως αυτών των τύπων της ενιαίας διδασκαλίας εύρσκεται ή σε μαθήματα διακλαδωμένη διδασκαλία ώρισμένων περιοχών, γνώσεων, όπως είναι ή χριστιανική διδασκαλία και ή ιστορία. Όμως κι' εδώ απαιτείται ή συνεργασία των παιδιών και καλλιεργείται ή συζήτηση και ή ελεύθερα κριτική της διδασκαλίας.

Για τον έπισκέπτη είναι μια ξεχωριστή επίληψη να λάβει μέρος στη «διδασκαλία άσκήσεων», μέσα στην οποία τα παιδιά κάνουν σχολική εργασία καθαρώς τεχνική. Έδώ είναι μια άλλωστε εικόνα. Οι ομάδες συναρμολογούνται κατά την εκτέλεση. Συμβαίνει μάλιστα, ώστε μαθητές διαφόρων ηλικιών να εργάζονται μαζί. Αυτό δεν οδηγεί σε καμμία παρεξήγηση, γιατί κάθε παιδί ξέρει ότι είναι ένα απαραίτητο μέρος του συνόλου και ότι δεν αξιοποιείται μόνο ή πνευματική ενέργειά του, αλλά όλων μαζί. Η διδασκαλία είς την τεχνική είναι δυνατά εξατομικοποιημένη. Γιατί λοιπόν πρέπει ό ένας να περιμένει τον άλλο, έφ' όσον μπορεί γρηγορότερα να εργαστή; Αυτή ή διαφορετική εργασία μπορεί μόνο να γίνη όταν είναι πρόχειρες καλές διδακτικές έπισκέψεις και μέσα εργασίας. Είναι δυνατό να βλέπεις τα παιδιά στις άσκήσεις, να γίνονται και οι δεξιότητες οικειοποιούνται εύκολο τρόπο. Παρατηρούμε μέσα στην ενεργό κοινωνία, που μόνη της μπορεί να γίνει. Οι πράξεις για άλλους ανθρώπους είναι ή μόνη πηγή ής μάθησης.

Με την καθιέρωση, που ως εδώ έχουμε κά-

νει για τη ζωή του νέου αγροτικού σχολείου δεν συνελάβαμε ακόμα τη συνολική εικόνα. Πρέπει να παραμείνουμε πλείοτε χρόνο για να συγκεντρώσουμε ακόμα έντυπώσεις από άλλες πλευρές της σχολικής ζωής. Δεν έχουμε ακόμα ιδή τις ενέργειες των ιδιαίτερων ομάδων, που κάνουν μουσική, λαϊκούς χορούς, μοντέλα, και εργασία στα εργαστήρια. Πρέπει να συνεχίσουμε τη δόλτα μας στην πλατεία των σπόρτ για να ιδούμε τις χαρούμενες ενέργειες των παιδιών. Θάπρεπε να παρακολουθήσουμε τις συγκεντρώσεις γονέων και κηδεμόνων και ν' ακούσουμε τις συζητήσεις τους, πάνω στα νέα συστήματα του αγροτικού σχολείου, που πρέπει να τα χωνέψουν καλά και να συμβάλουν κι' αυτοί στην προκοπή του σχολείου, αποβάλλοντας τις παλιές τους προλήψεις από το παλιό σχολείο των αναγκαστικών μηχανικών γνώσεων και της άκαμπτης πειθαρχίας. Οι γονείς, με τα χρήματα που δίνουν με τη βοήθεια την τεχνική και ήθική, θα τονώσουν την αυτενέργεια των μαθητών και την προκοπή της μαθητικής κοινότητας. Η σύνδεση μεταξύ οικογενείας και σχολείου εύρσκει την πιο θεαίει έκφραση στην πρόσκληση του δασκάλου, κατά τη σχολική τελετή, που μαζί όλοι θα σταθούν πρό του Θεού, υπεύθυνοι για τα πεπραγμένα ενός σχολικού χρόνου.

Η έπίσκεψη στο νέο αγροτικό σχολείο και ή συνομιλία με το δάσκαλο του χωριού, μάς έδωσε την ευκαιρία να νοιώσουμε τη βασική σπουδαιότητα και σημασία της παιδαγωγικής και μορφωτικής εργασίας που γίνεται εκεί μακριά, για την ανάμρφωση του λαού και του Έθνους μας. Η ανύψωση και ό πολιτισμός ενός λαού δεν προέρχεται απ' έξω, αλλά από το βάθος των ψυχών και των πνευμάτων των χωρικών μας, που με τον ιδρώτα και τους κάπους τους ποτίζουν την ιερή, αλλά τιμημένη στόν κόσμο αυτή γή. Ό κάθε μεμονωμένος άνθρωπος, ή οικογένεια και όλες οι μ' αυτά συνδεδεμένες παιδαγωγικές δυνάμεις, σχολείο, νηπιαγωγείο και παιδικός κήπος, σαν πρωτοκύτταρα του λαϊκού σώματος, πρέπει πάλι να έσυγανθούν μετά τα τόσο δεινά της φυλής μας, για να δυναμώση πάλι αυτή και έξυψωθή. Το νέο αγροτικό σχολείο θα δώσει τη μοναδική του υπηρεσία, τόση, που καμμία άλλη κρατική υπηρεσία δεν μπορεί να έξιςωθή προς αυτό, ούτε να παραβληθή.

Τώρα μάλιστα μεταπολεμικά, που κατά στίφη οι χωρικοί εγκαταλείπουν το τιμημένο έλληνικό χωριό, φτωχοί και άθλιοι, και τρέχουν στα κέντρα και στα πιο απόμακρα μέρη του έξωτερικού, μαζί με άλλα σύντονα μέτρα, το αγροτικό σχολείο πρέπει να έτοιμάση τη νέα γενιά του αγροτικού χωριού με συνείδηση αγροτική και έθνική. Στη φανταστική έπίσκεψη, που κάμαμε παραπάνω ένος αγροτικού σχολείου και παρουσιάσαμε αρκετές ζωντανές του εικόνες, είδαμε πώς ή ψυχή του είναι ό ίδιος δάσκαλος, που μάς ώδηγησε και μάς έξηγησε τα πάντα. Τέτοιους αγροτικούς δασκάλους χρειάζεται το κράτος μας στους κρίσιμους αυτούς χρόνους.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Κ. ΓΚΡΟΖΑΣ

ΧΑΡΗ Σ. ΠΑΤΣΗ

ΤΡΙΠΛΟΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΧΑΡΤΕΣ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΟΝ

- 1) ΤΡΙΠΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (γεωφυσικός — παραγωγικός — πολιτικός) σε σχήμα 70X100 και σε πολυχρωμία δφφсет Δραχ. 5
- 2) ΤΡΙΠΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (γεωφυσικός — παραγωγικός — πολιτικός) σε σχήμα 70X100 και σε πολυχρωμία δφφсет Δραχ. 5
- 3) ΤΡΙΠΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ (γεωφυσικός — παραγωγικός — πολιτικός) σε σχήμα 70X100 και σε πολυχρωμία δφφсет Δραχ. 5
- 4) ΤΡΙΠΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ (γεωφυσικός — παραγωγικός — πολιτικός) σε σχήμα 70X100 και σε πολυχρωμία δφφсет Δραχ. 5
- 5) ΤΡΙΠΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ (γεωφυσικός — παραγωγικός — πολιτικός) σε σχήμα 70X100 και σε πολυχρωμία δφφсет Δραχ. 5
- 6) ΤΡΙΠΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑΣ (γεωφυσικός — παραγωγικός — πολιτικός) σε σχήμα 70X100 και σε πολυχρωμία δφφсет Δραχ. 5
- 7) ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΤΡΙΠΛΟΣ ΧΑΡΤΗΣ (γεωφυσικός — παραγωγικός — πολιτικός) σε σχήμα 70X100 και σε πολυχρωμία δφφсет Δραχ. 5

ΤΡΙΠΛΟΙ ΠΑΤΡΙΔΟΓΝΩΣΤΙΚΟΙ ΧΑΡΤΕΣ (ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΩΝ)

1. Τριπλός χάρτης Κύπρου Δρχ. 8
2. Τριπλός χάρτης Κρήτης » 8
3. Τριπλός χάρτης Πελοποννήσου » 8
4. Τριπλός χάρτης Στερεάς Ελλάδος » 8
5. Τριπλός χάρτης Μακεδονίας - Θράκης » 8

ΜΕΓΑΛΟΙ ΧΑΡΤΕΣ ΑΝΑΡΤΗΣΕΩΣ (ΧΑΡΗ ΠΑΤΣΗ)

1. Μεγάλος Γεωφυσικός Ελλάδος (1,50X1,05) Πανόδετος Δρχ. 150
2. Μεγάλος Πολιτικός Ελλάδος (1,50X1,05) » 150
3. Μεγάλος Γεωφυσικός Ευρώπης (1,50X1,05) » 150
4. Μεγάλος Πολιτικός Ευρώπης (1,50X1,05) » 150
5. Μεγάλος Γεωφυσικός Ασίας (1,50X1,05) » 150
6. Μεγάλος Πολιτικός Ασίας (1,50X1,05) » 150
7. Μεγάλος Τριπλός Αμερικής (1,50X1,05) » 150
8. Μεγάλος Τριπλός Αφρικής (1,50X1,05) » 150
9. Μεγάλος Τριπλός Αυστραλίας (1,50X1,05) » 150
10. Μεγάλος Παγκόσμιος Χάρτης (τριπλός) 1,50X1,05 » 150
11. Χρονολογικός παραστατικός χάρτης Ελληνικής Ιστορίας » 70

ΧΑΡΗ ΠΑΤΣΗ

ΜΕΓΑΛΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

(Τόμοι 15—Γλώσσα Δημοτική—Χαρτί πολυτελείας—Σελ. 7.000)

Εγκυκλοφόρησαν οι έφτά πρώτοι τόμοι. Τα Χριστούγεννα τοῦ 1958 θα παραδοθῇ ὁλόκληρον τὸ ἔργον.

Κατόπιν παρακλήσεων πολλῶν εκπαιδευτικῶν, γονέων καὶ συνδρομητῶν τῆς Μ.Ε.Ν. ἀποφασίσαιμε καὶ αὐξήσαιμε τοὺς τόμους τοῦ ἔργου ἀπὸ 10 εἰς 14 οὕτως ὥστε μαζὶ μετὸν ξεχωριστὸν τόμον ΕΛΛΑΣ, ὁλόκληρον τὸ ἔργον νὰ ἀποτελεσθῇ ἀπὸ 15 τόμους τοὺς κάτωθι:

Τόμος	Πρῶτος	(1ος)	περιέχει τὰ ἀλφαβητικά ψηφία	Α—Αε
»	Δεύτερος	(2ος)	» » » »	Αε—Αι
»	Τρίτος	(3ος)	» » » »	Αι—Αν
»	Τέταρτος	(4ος)	» » » »	Αν—Αω
»	Πέμπτος	(5ος)	» » » »	Β—Γα
»	Ἑκτος	(6ος)	» » » »	Γα—Δ
»	Ἑβδομος	(7ος)	» » » »	Ε·Ζ·Η·Θ·Ι
»	Ὀγδοος	(8ος)	» » » »	Κ
»	Ἐνατος	(9ος)	» » » »	Λ—Μ
»	Δέκατος	(10ος)	» » » »	Ν·Ξ·Ο·Πα
»	Ἐνδέκατος	(11ος)	» » » »	Πα—Πρ
»	Δωδέκατος	(12ος)	» » » »	Πρ—Ρ
»	Δέκατος τρίτος	(13ος)	» » » »	Σ—Τ
»	Δέκατος τέταρτος	(14ος)	» » » »	Υ Φ·Χ·Ψ·Ω
»	Δέκατος πέμπτος	(15ος)	» » » »	ΕΛΛΑΣ

*Πεντακόσιοι παιδαγωγοὶ καὶ ἐπιστήμονες συνεργάζονται στὴ μνημεῖω-
δη ἔκδοσιν τῆς Μ.Ε.Ν. πού τιμᾷ τὰ ἑλληνικά γράμματα καὶ εἶναι ἡ μοναδική
Πηγὴ Γνώσεων γιὰ κάθε Δάσκαλο, γονέα, μαθητὴ, σπουδαστὴ, νέο καὶ νέα.*

ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΥΚΟΛΙΕΣ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

γιὰ νὰ ἀποκτήσουν ὅλα τὰ σχολεῖα καὶ ὅλα τὰ ἑλληνόπουλα τὸ μοναδικὸ καὶ μνημεῖωδες αὐτὸ ἔργον χρυσόδετον, μετ' ἡμενῶν δόσεις.

ΠΡΟ·Υ·ΠΟΛΟΓΙΣΘΕΙΣΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ Μ.Ε.Ν. Δραχ. 2250

Ἦτοι 15 χρυσόδετοι τόμοι πρὸς 150 δραχ. ἕκαστος.

ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΜΕ ΕΚΠΤΩΣΗ 20% Δραχ. 1800

Ἦτοι 15 χρυσόδετοι τόμοι πρὸς δραχ. 120 ἕκαστος. Προκαταβολὴ
δραχ. 300 καὶ τὰ ὑπόλοιπα εἰς 15 μηνιαῖες δόσεις τῶν 100 δραχ.

ΜΕΤΡΗΤΟΙΣ ΟΛΟΚΛΗΡΟΝ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΧΡΥΣΟΔΕΤΟΝ δραχ. 1500

Ἦτοι 15 τόμοι πρὸς δραχ. 100 ἕκαστος. Δηλαδή ὅσοι ἔχουν τὴν οἰ-
κονομικὴ εὐχέρεια καὶ προκαταβάλουν ἐφάπαξ τὸ πᾶν τῶν 1500 δραχ.
κερδίζουν ἐπὶ μὲν τῆς μελλοντικῆς ἀξίας τοῦ ἔργου δραχ. 750, (40 %) ἐπὶ δὲ
τῆς σημερινῆς τιμῆς τοῦ δραχ. 300 (20 % περίπου).

Διδάσκαλοι—Γονεῖς—Μαθηταὶ—Σπουδασταὶ

*Σπεύσατε νὰ ἐγγραφῇτε συνδρομηταὶ στὴ Μ.Ε.Ν. καὶ νὰ παραλάβετε
τοὺς ἑφτά πρώτους τόμους.*

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΧΑΡΗ ΠΑΤΣΗ

ΑΘΗΝΑΙ ΣΤΑΔΙΟΥ 48 - ΤΗΛ. 36.188